

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ:ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

**ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ, ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ &
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ**

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ :**

**«ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ
ΑΝΑΠΤΥΞΗ».**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Αιμιλίας Γ. Κραβαρίτου

Βόλος, Ιούνιος 2018

Επιβλέπουσα :

**Ντοκέν Μαρί – Νοέλ,
Καθηγήτρια ΤΜΧΠΠΑ**

**«Επενδύσεις στην Πολιτιστική
Οικονομία - Οι επιπτώσεις της ύφεσης
στο διεθνές περιβάλλον.**

Μελέτη Περίπτωσης:

Οι Ελληνικές Περιφέρειες»

Δήλωση

Βεβαιώνω ότι η παρούσα εργασία είναι δική μου, δεν έχει συγγραφεί από άλλο πρόσωπο με ή χωρίς αμοιβή, δεν έχει αντιγραφεί από δημοσιευμένη ή αδημοσίευτη εργασία άλλου και δεν έχει προηγουμένως υποβληθεί για βαθμολόγηση στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας ή αλλού. Βεβαιώνω ότι είμαι εν γνώσει των κανόνων περί λογοκλοπής του ΤΜΧΠΠΑ και ότι στο πλαίσιο αυτού έχουν τηρηθεί όλοι οι κανόνες κατά την ακαδημαϊκή δεοντολογία, σχετικά με αναφορές, βιβλιογραφία, κ.λ.π., τόσο από έντυπες όσο και από ηλεκτρονικές πηγές. Σε περίπτωση λογοκλοπής αποδέχομαι όλες ανεξαιρέτως τις ποινές που προβλέπουν οι εκάστοτε Κανονισμοί του ΠΘ ή και του ΤΜΧΠΠΑ.

Βόλος 30 Μαΐου 2018

Κραβαρίτου Αιμιλία

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ, ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ

ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

‘Επενδύσεις και Περιφερειακή Ανάπτυξη’

Διπλωματική Εργασία Αιμιλίας Γ. Κραβαρίτου

Ιούνιος 2018

Επιβλέπουσα :

ΝΤΥΚΕΝ ΜΑΡΙ – ΝΟΕΛ, ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ ΤΜΧΠΠΑ

«Επενδύσεις στην Πολιτιστική Οικονομία - Οι επιπτώσεις της ύφεσης στο διεθνές περιβάλλον. Μελέτη Περίπτωσης: Οι Ελληνικές Περιφέρειες»

Περίληψη.

Οι πολιτιστικές και δημιουργικές βιομηχανίες αποτελούν τη βάση της οικονομίας του πολιτισμού και εξελίχθηκαν σύμφωνα με πολιτικές που εφαρμόστηκαν προς όφελος της εθνικής και περιφερειακής οικονομικής ανάπτυξης. Οι πολιτικές και κοινωνικές μεταβολές καθώς και τα συνεχή άλματα των τεχνολογικών εξελίξεων, οδήγησαν σε αλλαγές του τρόπου συμπεριφοράς των καταναλωτών πολιτιστικών προϊόντων και υπηρεσιών, με αποτέλεσμα η ζήτηση των πολιτιστικών αγαθών να κατευθύνει τους πολιτιστικούς παραγωγούς στην ανάπτυξη της καινοτομικής τους ικανότητας και την ανάδειξη του κλάδου της οικονομίας της γνώσης. Η διεθνής οικονομική ύφεση στα τέλη της δεκαετίας του 2000 με σημαντικές επιπτώσεις επί της κατανάλωσης και των δημοσίων επενδύσεων στον πολιτιστικό κλάδο, αποτέλεσε τη θρυαλλίδα για επαναπροσδιορισμό των εθνικών και τοπικών πολιτικών και αναζήτηση πλέον ιδιωτικών επενδύσεων για τη λειτουργία των κλάδων του πολιτισμού και της δημιουργικότητας. Οι συγκεκριμένες εξελίξεις προκάλεσαν επιστημονικό διάλογο για το δημόσιο χαρακτήρα του πολιτισμού και οι συνέπειες της ύφεσης επέφεραν σημαντικές αλλαγές στους όρους λειτουργίας της πολιτιστικής οικονομίας σε διεθνές επίπεδο, με διαφορετικό αποτόπωμα όχι μόνο μεταξύ των χωρών, αλλά και μεταξύ περιφερειών, σύμφωνα με τις επικρατούσες οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες.

Στην παρούσα εργασία παρουσιάζονται βασικά σημεία του θεωρητικού υπόβαθρου των επενδύσεων στον κλάδο των πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών, εντοπίζονται οι επιπτώσεις που προκλήθηκαν από τη διεθνή ύφεση και περιγράφεται η νέα κατάσταση που διαμορφώθηκε, σε χώρες από Ευρώπη, Αμερική και Ασία. Για την ελληνική περίπτωση, με χρήση στατιστικών δεδομένων, επιχειρείται εκτίμηση της διαμορφωθείσας πραγματικότητας για τις περιφέρειες της χώρας.

Λέξεις Κλειδιά: Πολιτιστικές και Δημιουργικές Βιομηχανίες, Δημόσιες και Ιδιωτικές Επενδύσεις, Κατανάλωση, Καινοτομία, πολιτιστική οικονομία

Abstract

The cultural and creative industries are the basis of the culture economy and they have been evolved in accordance with policies implemented in favor of national and regional economic development. Political and social changes and the leaps of technological development have led to changes to the behavior of the consumers of cultural products and services and as a result, the demand and the new needs, have been urged the cultural producers to the development of their innovative capacity and the emergence of the sector of the knowledge economy. The international economic downturn in the late 2000s, with significant repercussions on consumption and public investment in the cultural sector, has been the key to redefining national and local policies and seeking more private investment for the functioning of the cultural and creative industries. These developments have prompted a scientific debate on the public character of culture and the consequences of the recession have brought about significant changes in the conditions of the cultural economy at international level, with different imprints not only between countries but also between regions according to the prevailing economic, social and political conditions.

This paper presents key points in the theoretical background of investment in the cultural and creative industries, identifies the effects of the international recession and describes the new situation in countries from Europe, America and Asia. For the Greek case, using statistical data, an attempt is made to assess the reality of the situation for the regions of the country.

Key Words: Culture & Creative Industries, Public & Private Investment, Consume, Innovation, Cultural Economy.

Θερμές ευχαριστίες προς όλους τους καθηγητές του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας που μου έμαθαν ότι μπορώ να υποστηρίξω την κάθε άποψή μου, αρκεί να έχω τη δυνατότητα να την τεκμηριώνω.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ στην καθηγήτρια κ. Μαρί Νοέλ Ντυκέν, που με μεγάλη υπομονή, μου έδειξε νέους τρόπους για να τεκμηριώνω τις απόψεις μου, μέσω του απαιτητικού και παράλληλα «μαγικού» κόσμου των αριθμών.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	9
2. ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΚΑΙ ΙΔΙΩΤΙΚΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ	13
2.1. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ	13
2.2. ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ.	15
2.3. Ο ΤΟΠΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ.....	17
2.4. ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ.	20
2.4.1. ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ.....	21
2.4.2. ΙΔΙΩΤΙΚΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ.	24
2.4.2.1. Η ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΕΠΕΝΔΥΣΗ ΜΕ ΣΤΟΧΟ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	25
2.4.2.2. Η ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΕΠΕΝΔΥΣΗ ΜΕ ΤΗ ΜΟΡΦΗ ΧΟΡΗΓΙΑΣ	25
2.4.2.3. Η ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΕΠΕΝΔΥΣΗ ΜΕ ΤΗ ΜΟΡΦΗ ΔΩΡΕΑΣ.....	26
2.4.2.4. ΆΛΛΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΙΔΙΩΤΙΚΩΝ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ	27
2.4.2.5. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΑΠΕΥΘΕΙΑΣ ΞΕΝΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ	28
2.4.3. ΙΔΙΑ ΕΣΟΔΑ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΩΓΟΥ.	30
2.4.4. ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΑΥΞΗΣΗΣ ΕΣΟΔΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΩΓΟΥ.	30
2.4.4.1. ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ – ΔΙΕΥΡΥΝΣΗ ΚΑΙ ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ.....	30
2.4.4.2. Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ ΜΕΣΩ ΔΙΚΤΥΩΝ	31
2.4.4.3. ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ	34
2.5. ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ.....	37
2.6. ΔΗΜΟΣΙΕΣ Ή ΙΔΙΩΤΙΚΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΣΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ;.....	41
2.7. ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΣΕ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΥΠΟΔΟΜΕΣ.....	44
2.8. ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΥΛΙΚΗ ΚΑΙ ΑΥΛΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ Ο ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	46
3. ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΣΕ ΜΕΛΕΤΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ.....	49
3.1. ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ.....	49
3.2. ΚΙΝΑ.....	52
3.3. ΕΥΡΩΠΗ.	55
3.3.1. ΟΙ ΣΚΑΝΔΙΝΑΒΙΚΕΣ ΧΩΡΕΣ - ΝΟΡΒΗΓΙΑ.	55
3.3.2. ΗΝΩΜΕΝΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ.....	58
3.3.3. ΙΤΑΛΙΑ.....	61

3.3.4. ΕΛΛΑΔΑ.	63
3.3.5. ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ & ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΕΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.	65
3.4. ΑΠΟΤΥΠΩΜΑ ΤΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ.	67
4. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ.	71
4.1. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ.	71
4.2. ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΥΛΗΣΗ - ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΕΚΤΙΜΗΣΕΙΣ.	83
4.2.1. Ποσοστιαία μεταβολή αριθμού επιχειρήσεων σε σχέση με τη μεταβολή του περιφερειακού κατά κεφαλήν ΑΕΠ.	83
4.2.2. Ποσοστιαία μεταβολή αριθμού επιχειρήσεων σε σχέση με τη μεταβολή της τελικής καταναλωτικής δαπάνης των νοικοκυριών. ...	86
4.2.3. Ποσοστιαία μεταβολή αριθμού επιχειρήσεων σε σχέση με τη μεταβολή του αριθμού των εργαζομένων στον κλάδο.	88
4.2.4. Ποσοστιαία μεταβολή περιφερειακού ΑΕΠ σε σχέση με τη μεταβολή των ακαθάριστων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου του κλάδου.	91
4.2.5. Ο ρόλος της καινοτομικής ικανότητας των περιφερειών.	93
4.2.6. Στατιστική Ανάλυση με τη μέθοδο της πολλαπλής παλινδρόμησης	94
4.2.7. Συμπεράσματα μελέτης ελληνικών περιφερειών.	98
5. ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.	100
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	103
Α. ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΤΩΝ ΜΕΤΑΒΛΗΤΩΝ ΜΕ ΤΗ ΜΕΘΟΔΟ ΤΗΣ ΠΟΛΛΑΠΛΗΣ ΠΑΛΙΝΔΡΟΜΗΣΗΣ.	104
Β. ΠΙΝΑΚΑΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ ΔΙΟΡΘΩΣΗΣ WHITE (WHITE CORRECTION).	107
<u>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ</u>	108
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ	
ΕΙΚ. 1. ΕΞΩΦΥΛΛΟ – HULL/ΗΝΩΜΕΝΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ.....	
ΕΙΚ. 2. ΕΞΩΦΥΛΛΟ – ΟΣΛΟ/ΜΟΥΣΕΙΟ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΤΕΧΝΗΣ.	
ΕΙΚ. 3. ΕΞΩΦΥΛΛΟ ΝΕΑ ΥΟΡΚΗ/BROADWAY.	
ΕΙΚ. 4. ΕΞΩΦΥΛΛΟ – ΑΘΗΝΑ/ΕΘΝΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΤΕΧΝΗΣ.....	

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ.....

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. ΠΙΝΑΚΑΣ ΜΕΛΕΤΩΝ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ	68
ΠΙΝΑΚΑΣ 2. ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ.	78
ΠΙΝΑΚΑΣ 3. ΣΧΕΣΗ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ ΑΡΙΘΜΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ – ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΥ ΑΕΠ	83
ΠΙΝΑΚΑΣ 4. ΣΧΕΣΗ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ ΑΡΙΘΜΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ – ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ ΤΕΛΙΚΗΣ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΙΚΗΣ ΔΑΠΑΝΗΣ.	86
ΠΙΝΑΚΑΣ 5. ΣΧΕΣΗ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ ΑΡΙΘΜΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ – ΑΡΙΘΜΟΥ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ	89
ΠΙΝΑΚΑΣ 6. ΣΧΕΣΗ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΥ ΑΕΠ – ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΩΝ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ ΠΑΓΙΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.	92
ΠΙΝΑΚΑΣ 7 . ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ ΜΕΤΑΒΛΗΤΩΝ ΜΕ ΤΗ ΜΕΘΟΔΟ ΤΗΣ ΠΟΛΛΑΠΛΗΣ ΠΑΛΙΝΔΡΟΜΗΣΗΣ	96
.....	..

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΧΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ.

ΣΧΗΜΑ 1. ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ.	24
ΣΧΗΜΑ 2. ΙΔΙΩΤΙΚΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ	28
ΣΧΗΜΑ 3. ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΦΟΡΕΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ.	31
ΣΧΗΜΑ 4. ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΦΟΡΕΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΜΕΣΩ ΔΙΚΤΥΩΝ.	33
ΣΧΗΜΑ 5. ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ	36
ΣΧΗΜΑ 6. ΣΤΑΔΙΑ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ.	41
ΣΧΗΜΑ 7. ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ.	43
ΣΧΗΜΑ 8. ΣΧΗΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΗ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑΣ	77

ΓΡΑΦΗΜΑ 1 : ΣΧΕΣΗ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ ΑΡΙΘΜΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ – ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΥ ΚΑΤΑ ΚΕΦΑΛΗΝ ΑΕΠ.	85
ΓΡΑΦΗΜΑ 2 : ΣΧΕΣΗ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ ΑΡΙΘΜΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ – ΤΕΛΙΚΗΣ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΙΚΗΣ ΔΑΠΑΝΗΣ.	88
ΓΡΑΦΗΜΑ 3 : ΣΧΕΣΗ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ ΑΡΙΘΜΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ – ΑΡΙΘΜΟΥ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ.	91
ΓΡΑΦΗΜΑ 4 : ΣΧΕΣΗ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΥ ΑΕΠ – ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΩΝ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ ΠΑΓΙΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	93

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κατά τη διάρκεια των τριών τελευταίων δεκαετιών του 20^{ου} αιώνα, οι κεντρικές και τοπικές πολιτικές στόχευσαν στην ανάπτυξη του πολιτιστικού κλάδου κρατών και περιφερειών, επιδιώκοντας αναζωογόνηση της οικονομικής δραστηριότητας και ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής (Grodach 2017). Σε χώρες του δυτικού κόσμου η πολιτιστική πολιτική στόχευε ακόμη και στη δημιουργία συνθηκών αντιμετώπισης των επιπτώσεων της αποβιομηχάνισης (Grodach, Seman 2013), ενώ σε χώρες με σοσιαλιστικό παρελθόν όπως η Κίνα, η πολιτιστική πολιτική αποτέλεσε αρχικά μηχανισμό κοινωνικής συνοχής και στη συνέχεια εκτιμήθηκε το οικονομικό αποτύπωμα του πολιτισμού, κυρίως ως προς τη διάσταση του πολιτιστικού τουρισμού (Shu-sheng 2012). Σε κάθε περίπτωση, η πολιτιστική παραγωγή και η προσφορά πολιτιστικών προϊόντων και υπηρεσιών αναπτύχθηκε σε μεγάλο βαθμό, ώστε να δημιουργηθεί ένας νέος κλάδος της οικονομίας, αυτός της οικονομίας του πολιτισμού ή της πολιτιστικής οικονομίας, ο οποίος κυρίως εκφράστηκε μέσω των πολιτιστικών βιομηχανιών (Pratt 2015), ενώ παράλληλα η πολιτιστική διάσταση που προβλήθηκε από πόλεις και περιοχές δημιούργησε συνθήκες μεταξύ τους ανταγωνισμού και άτυπης ιεράρχησης, προκειμένου αυτές να καταστούν ελκυστικές για επισκέπτες, κατοίκους και επενδυτές (Scott 2007). Η ανάπτυξη του κλάδου των πολιτιστικών βιομηχανιών και αλλαγές κυρίως στο οικονομικό και πολιτικό πεδίο σε διεθνή κλίμακα, οδήγησε στην επέκτασή τους και στο χώρο της δημιουργικότητας με αποτέλεσμα τον κλάδο της πολιτιστικής οικονομίας να περιγράφει πλέον και ο όρος των δημιουργικών βιομηχανιών (Boccella, Salerno 2016), ενώ οι τεχνολογικές και κοινωνικές εξελίξεις στο διεθνές περιβάλλον συνέβαλλαν στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, στη δημιουργία του όρου της οικονομίας της γνώσης, η οποία λειτουργεί παράλληλα με τις πολιτιστικές και δημιουργικές βιομηχανίας παράγοντας οικονομικό αποτέλεσμα (Pinheiro, Hauge 2014). Στο πλαίσιο της οικονομίας της γνώσης και των τεχνολογικών εξελίξεων ο πολιτισμός λαμβάνει και μία νέα διάσταση και εκτιμάται περαιτέρω ως πηγή καινοτομίας που τονίζει το ρόλο του ανθρώπινου κεφαλαίου σε δημιουργικές και καινοτόμες διαδικασίες (Potts et al., 2008). Όχι μόνο οι βιομηχανικές περιοχές, αλλά και οι πόλεις της τέχνης και οι δημιουργικές πόλεις αποκτούν τη δυνατότητα να λειτουργήσουν ως «δημιουργικοί χώροι» όπου η επιστήμη και η τεχνολογία συναντώνται με τον πολιτισμό

και τη δημιουργικότητα για να λειτουργήσουν με δυναμική στο πλαίσιο της τρίτης χιλιετίας (Lazzeretti et.al., 2011).

Η διεθνής οικονομική ύφεση στα τέλη της πρώτης δεκαετίας του 2000 και μεταβολές παράλληλα σε πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο, κλόνισαν την πολιτιστική παραγωγή και το οικονομικό της αποτύπωμα, με μεγαλύτερο αντίκτυπο στις χώρες που εμφάνισαν και σοβαρά δημοσιονομικά προβλήματα, με αποτέλεσμα να συρρικνωθούν οι δημόσιες και ιδιωτικές επενδύσεις προς τους φορείς παραγωγής πολιτιστικών προϊόντων και υπηρεσιών (Shrakar & Copic 2012, Cussia, Rizzo 2016).

Στο πλαίσιο πολιτικής διαχείρισης της αλλαγής, ως μέρος της λύσης του προβλήματος αναφέρονται εντός της βιβλιογραφίας, η αύξηση της καινοτομικής δραστηριότητας των πολιτιστικών παραγωγών, η δικτύωσή τους και η ενίσχυση των επιχειρηματικών τους ικανοτήτων, προκειμένου να ανταποκριθούν στις ανάγκες της νέας οικονομικής και πολιτικής κατάστασης και να αυξήσουν τα ίδια έσοδά τους με στόχο την οικονομική τους επιβίωση (Bakhshi & Throsby 2010, Grefffe 2016, Kagan et. al. 2017, Lewandowski 2015). Στο σημείο αυτό προκύπτει για τη διεθνή βιβλιογραφία και το ερώτημα για τη διάσταση του πολιτισμού ως δημόσιου αγαθού και κατά πόσο η πολιτιστική παραγωγή προτείνεται να στηρίζεται σε δημόσιες - και σε μικρότερο βαθμό, - σε ιδιωτικές επενδύσεις (Betracchini Segre 2016, Srakar, Copic 2012).

Πέραν της ιδεολογικής διάστασης του θέματος, οι έρευνες που πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, επιβεβαιώνουν τη θεωρία σύμφωνα με την οποία οι επενδύσεις στην πολιτιστική παραγωγή βρίσκονται σε άμεση σχέση εξάρτησης με το ΑΕΠ (Getzner 2004, 2015), ενώ αποδεικνύεται και η θετική σχέση στη συμπεριφορά δημοσίων και ιδιωτικών επενδύσεων, οι οποίες κινούνται παράλληλα πτωτικά ή ανοδικά, ανάλογα με τη θετική ή αρνητική πορεία της οικονομίας (Copic et. al. 2011, Srakar & Copic 2012). Οι δημόσιες επενδύσεις στο χώρο της πολιτιστικής οικονομίας διακρίνονται σε άμεσες (απευθείας χρηματοδότηση πολιτιστικών παραγωγών) και σε έμμεσες (φοροαπαλλαγές, εγγυήσεις δανείων κλπ), ενώ μία τρίτη κατηγορία αποτελεί η σύμπραξη δημόσιου και ιδιωτικού επενδυτή για τη λειτουργία ενός πολιτιστικού φορέα. Οι δημόσιες επενδύσεις στον πολιτισμό φέρουν διαφορετικά χαρακτηριστικά ανά χώρα και πολύ συχνά ανά γεωγραφική περιοχή, σύμφωνα με τις ιδιαίτερες ανάγκες κάθε περιφέρειας, τη δημοσιονομική κατάσταση και την πολιτική σε κεντρικό και τοπικό επίπεδο των κρατών (Nogare, Bertacchini 2015). Οι ιδιωτικές επενδύσεις διακρίνονται επίσης σε άμεσες και έμμεσες μορφές επένδυσης, οι άμεσες αφορούν συνήθως την επιστροφή κεφαλαίου στον επενδυτή, ενώ οι έμμεσες αφορούν

φορολογικές ελαφρύνσεις ή ενίσχυση του μάρκετινγκ των επιχειρήσεων που επενδύουν στον πολιτισμό με τη μορφή επιχορήγησης, χορηγίας κλπ. Οι δωρεές αποτελούν επίσης άμεσες ιδιωτικές επενδύσεις, ενώ η χρηματοδότηση πολιτιστικής παραγωγής μέσω λειτουργίας ιδρυμάτων, αποτελεί μία έμμεση μορφή επένδυσης μεγάλου βεληνεκούς επιχειρήσεων, οι οποίες έχουν οφέλη και ως προς τη φορολογική τους υποχρέωση και ως προς την προώθηση των προϊόντων και υπηρεσιών που παράγουν μέσω της δημιουργίας ενός ανανεωμένου brand name ως «κοινωνικά υπεύθυνου» (Comunian 2009, Porter 2002, Srakar & Copic 2012).

Οι δρώντες στο χώρο της οικονομίας του πολιτισμού αφορούν: τους εργαζόμενους του πολιτιστικού και δημιουργικού κλάδου, τους εμπορικά προσανατολισμένους φορείς – παραγωγούς, τους μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς – παραγωγούς, τα δημόσια πολιτιστικά ιδρύματα, τα εκπαιδευτικά ιδρύματα δημόσια και ιδιωτικά, τα αρμόδια υπουργεία και κρατικούς οργανισμούς, τους διεθνείς οργανισμούς, τους καταναλωτές πολιτιστικής εμπειρίας και τους φορείς των καταναλωτών (Throsby 2010: 20-24).

Μετά από 30 κατά μέσο όρο χρόνια σε διεθνές επίπεδο, άσκησης πολιτιστικής πολιτικής από κεντρικές και τοπικές κυβερνήσεις και επένδυσης δημόσιων και ιδιωτικών κεφαλαίων για τη δημιουργία και λειτουργία φορέων παραγωγής πολιτιστικών προϊόντων και υπηρεσιών, οι εξελίξεις της τεχνολογίας και η οικονομική κρίση κατά κύριο λόγο, έθεσαν τις προϋποθέσεις για μία επανατοποθέτηση της πολιτικής στο χώρο της πολιτιστικής οικονομίας και από πλευράς παραγωγών - καταναλωτών και από πλευράς θεσμών δημόσιων και ιδιωτικών που αποτελούν τους βασικά δρώντες του κλάδου (d'Ovidio, Pradel, 2013). Παράλληλα, ο κλάδος της δημιουργικότητας έθεσε τις προϋποθέσεις για τη δημιουργία συνθηκών ανταγωνιστικότητας μεταξύ γεωγραφικών περιοχών και αστικών κέντρων και την παραγωγή προϊόντων ανώτερης αισθητικής με βασικούς καταναλωτές, τα μέλη των δυτικών κοινωνιών και των αναπτυσσόμενων οικονομιών της Ασίας. Ταυτόχρονα, αυξήθηκε ο αριθμός των απασχολούμενων στα καλλιτεχνικά επαγγέλματα και ο αριθμός των πτυχίων ανώτερων και ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων σε ειδικότητες του χώρου των τεχνών και της δημιουργικότητας, με αποτέλεσμα την αναβάθμιση του ανθρώπινου κεφαλαίου και τη διάχυση γνώσης σε συνεργαζόμενους επαγγελματίες διαφορετικών ειδικοτήτων, με αποτέλεσμα και την αναβάθμιση της αισθητικής του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου (Pratt & Hutton 2013).

Η διεθνής βιβλιογραφία εκτιμά τις νέες συνθήκες, καταγράφονται τα νέα δεδομένα και παράλληλα πραγματοποιούνται προσπάθειες για διαπιστώσεις που οδηγούν σε ασφαλή

συμπεράσματα προκειμένου να διατυπωθούν βασικά σημεία μίας νέας πολιτικής για τον κλάδο της πολιτιστικής οικονομίας.

Στο πλαίσιο της έρευνας για την πρόσφατα διαμορφωμένη κατάσταση στην οικονομία του πολιτισμού, στο κείμενο της παρούσας εργασίας που ακολουθεί, επιχειρείται αυτή να αποτελέσει ένα ελάχιστο μέρος του επιστημονικού διαλόγου που διαμορφώνεται για το συγκεκριμένο θέμα. Στο κείμενο αρχικά αναλύονται οι όροι της πολιτιστικής οικονομίας και της χωρικής της διάστασης, αναφέρονται θεωρίες προγενέστερες και σύγχρονες για τις πολιτιστικές και δημιουργικές βιομηχανίες, γίνεται αναφορά στις δημόσιες και ιδιωτικές επενδύσεις στο χώρο του πολιτισμού και της δημιουργικότητας, αναφέρονται αίτια και αποτελέσματα επενδύσεων σε πολιτιστικές παροχές, παρουσιάζονται οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης σε διεθνές επίπεδο και αναφέρονται αντίστοιχα περιπτώσεις κρατών στα οποία πραγματοποιήθηκαν επενδύσεις για την ανάπτυξη του κλάδου της πολιτιστικής οικονομίας.

Από το θεωρητικό αυτό πλαίσιο προκύπτουν βασικά συμπεράσματα για την κατάσταση που διαμορφώνεται κατά τη διάρκεια της ύφεσης και για τους πρώτους τρόπους αντίδρασης στα προβλήματα που προέκυψαν. Παράλληλα αναδεικνύονται περιοχές και κλάδοι που αποδείχθηκαν ανθεκτικότεροι στις συνθήκες της κρίσης και πολιτικές που έφεραν επιτυχημένα ή μη αποτελέσματα. Ακολουθεί η μελέτη περίπτωσης της Ελληνικής πραγματικότητας, ως μίας χώρας με επαρκείς πολιτιστικούς πόρους προς αξιοποίηση και παράλληλα ως χώρας που δέχθηκε τα ισχυρότερα ίσως πλήγματα στην οικονομία της κατά τη διάρκεια της ύφεσης.

Ερευνητικούς στόχους της συγκεκριμένης εργασίας αποτελούν, η εξέλιξη των επενδύσεων στο χώρο της πολιτιστικής οικονομίας και τα αποτελέσματά τους, οι πολιτικές που ασκήθηκαν σε διεθνές επίπεδο, η περιγραφή της κατάστασης που διαμορφώθηκε κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, η κατεύθυνση που λαμβάνει η σύγχρονη πολιτιστική πολιτική και οι πιθανές λύσεις που διερευνώνται ακόμη, για τη βιωσιμότητα του κλάδου της πολιτιστικής οικονομίας.

Τελικό στόχο της έρευνας αποτελεί η διερεύνηση της διαμορφωθείσας κατάστασης για την πολιτιστική οικονομία των ελληνικών περιφερειών κατά το χρονικό διάστημα 2008 – 2014, το αποτύπωμα της ύφεσης και η περιγραφή της ανθεκτικότητας ή μη των περιφερειών στις επιπτώσεις της κρίσης, προκειμένου να διατυπωθεί μία εκτίμηση για το είδος των επενδύσεων που θα έβρισκαν ανταπόκριση εντός των ελληνικών περιφερειών.

2. ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΚΑΙ ΙΔΙΩΤΙΚΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

2.1 ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Απόψεις για την οικονομία των τεχνών και του πολιτισμού σημειώνονται από τον 17^ο αιώνα εντός του επιστημονικού διαλόγου. Αρχικά η πολιτιστική δραστηριότητα εκτιμήθηκε ως ένα από τα προνόμια της αριστοκρατίας και ως απειλή για τη νοοτροπία των εργατικών τάξεων. Κατά τον 18^ο αιώνα πέραν του κοινωνικού αποτυπώματος, γίνονται αναφορές στην οικονομική διάσταση των τεχνών και εκτιμάται ότι οι τιμές των έργων τέχνης ακολουθούν το νόμο της ζήτησης και ορίζονται από την αγορά. Θεωρούνται πλέον δεδομένα τα κοινωνικά οφέλη από την πολιτιστική δραστηριότητα και ο Άνταμ Σμιθ ερευνά τη λειτουργία της αγοράς της τέχνης, αναγνωρίζοντας ότι οι καλλιτέχνες και τα έργα τους διαμορφώνουν την επικρατούσα αισθητική άποψη και με τον τρόπο αυτό επιδρούν στη διαμόρφωση της αισθητικής των προϊόντων που παράγονται προς κατανάλωση. Τον 19^ο αιώνα ανανεώνεται το πλήθος των απόψεων που διατυπώθηκαν για την οικονομία των τεχνών και του πολιτισμού. Στο έργο του Jeremy Bentham ‘The Rationale of Reward’, οι δημόσιες δαπάνες για τις τέχνες αναφέρονται ως μη συμφέρουσες για την κατανομή του πλούτου και την ευημερία του συνόλου. Ο David Ricardo επίσης αναφέρεται στην εκτίμηση της αξίας των έργων τέχνης (‘Principles of Political Economy and Taxation’), αναφέροντας ότι υπάρχουν κάποια αγαθά των οποίων η αξία εκτιμάται από τη σπανιότητά τους και επομένως η αύξηση του εργατικού δυναμικού που τα παράγει δεν έχει τη δυνατότητα να αυξήσει την παραγωγή τους και αντίστοιχα να μεταβάλλει την αξία τους, η οποία επίσης επηρεάζεται και από το ύψος της ζήτησής τους εντός της αγοράς, συμπληρώνοντας ότι τα αγαθά αυτά αποτελούν ένα πολύ μικρό μέρος από το σύνολο των συναλλαγών που πραγματοποιούνται. Ο κλασικός οικονομολόγος Stuart Mill εκφράζει ανησυχίες για την επιβίωση των επαγγελματιών του χώρου των τεχνών, καθώς θεωρεί ότι στη Βρετανία το καταναλωτικό ενδιαφέρον είναι χαμηλό και θεωρεί ως μέρος της λύσης του προβλήματος την εισαγωγή μαθημάτων τέχνης στη δημόσια εκπαίδευση ώστε σταδιακά να δημιουργηθεί το ανάλογο καταναλωτικό κοινό. Παράλληλα, τον ίδιο αιώνα στο πλαίσιο της κριτικής της καπιταλιστικής οικονομίας διατυπώθηκαν απόψεις όπως αυτές των Mathew Arnold, John Ruskin, William Morris, οι οποίες συνδέουν τις τέχνες και

τον πολιτισμό με την ατομική και κοινωνική ευημερία, προτείνονται δράσεις για τη διατήρηση και την ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα κλασικοί οικονομολόγοι ξεκίνησαν το διάλογο για συγκεκριμένους χώρους των κλάδου του πολιτισμού, για τη μουσική, για την πολιτική και την οικονομία των Μουσείων, για την εξειδικευμένη καλλιτεχνική εκπαίδευση, ενώ από τον Lionel Robbins γίνεται σαφής αναφορά για την οπτική του πολιτισμού ως δημόσιου αγαθού με ελεύθερη πρόσβαση στις πολιτιστικές παροχές για το κοινωνικό σύνολο και για τους κινδύνους υποβάθμισης της πολιτιστικής παραγωγής από τη μετάβασή της στον ιδιωτικό τομέα (Goodwin 2006: 25-58).

Με αποτυπωμένες πλέον τις επιπτώσεις της Βιομηχανικής Επανάστασης στο δυτικό κόσμο, ο 20^{ος} αιώνας χαρακτηρίζεται στο χώρο του πολιτισμού από την πολιτιστικές βιομηχανίες. Η πολιτιστική δραστηριότητα δεν αφορά πλέον μόνο στην παραγωγή και κατανάλωση εμπειρίας από παραδοσιακούς πολιτιστικούς παραγωγούς (θέατρο, μουσική, όπερα κλπ) όπου ανταποκρινόταν ένα ελιτίστικο κοινό των ανώτερων οικονομικών και κοινωνικών τάξεων, η παραγωγή επεκτείνεται και σε φορείς που διαθέτουν προς κατανάλωση εμπειρίες που απευθύνονται σε ευρύτερο κοινό. Στο πλαίσιο της διεύρυνσης αυτής εντάχθηκε ο όρος της πολιτιστικής βιομηχανίας ο οποίος θεωρείται ότι αναφέρθηκε για πρώτη φορά στο δοκίμιο των Adorno και Horkheimer «Διαλεκτική του Διαφωτισμού», με αρνητική διάθεση, καθώς σύμφωνα με την αντίληψη των φιλοσόφων της Σχολής της Φραγκφούρτης ο καπιταλιστικός μοντερνισμός χρησιμοποίησε τον πολιτισμό, τη διαφήμιση και τα ΜΜΕ προκειμένου να ασκηθεί κοινωνικός έλεγχος και να «περάσει» με ευκολία το νέο καπιταλιστικό μοντέλο μέσα από μία κατευθυνόμενη μαζική κουλτούρα η οποία ισοπεδώνει την ατομική άποψη και αυτόβουλη ενέργεια (Κορωναίου 1996, Μπούνια 2005).

Την αρνητική αυτή προσέγγιση ανέτρεψαν στη συνέχεια Γάλλοι κοινωνιολόγοι από τη δεκαετία του '60, οι οποίοι αναφέρθηκαν πλέον στις πολιτιστικές βιομηχανίες και τις αξιολόγησαν θετικά, θεωρώντας ότι μέσω των πολιτιστικών βιομηχανιών μπορεί να επιτευχθεί και κοινωνική κινητικότητα. Ο Γάλλος κοινωνιολόγος Pierre Bourdieu αναφέρθηκε σε μορφές κοινωνικοποίησης που προάγουν πολιτιστική ικανότητα, και ταυτόχρονα δίνουν τη δυνατότητα στον πολιτιστικό καταναλωτή να «σπάσει» τον κώδικα του πολιτιστικού αγαθού και να βιώσει πολιτιστική εμπειρία. Η ικανότητα να καταναλώσει πολιτιστικά αγαθά, δίνει τη δυνατότητα στο άτομο να «κινηθεί» κοινωνικά, να εισαχθεί ή να απομακρυνθεί από μία κοινωνική ομάδα ανάλογα με τις

επιθυμίες του και την ικανότητα επίτευξης πολιτιστικής εμπειρίας (Μπούνια 2005, Μπαντιμαρούδης 2011).

2.2. ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Από τις δεκαετίες του '70 και του '80 και σύμφωνα με τις επιπτώσεις της αποβιομηχάνισης, κεντρικές και τοπικές κυβερνήσεις έστρεψαν το ενδιαφέρον τους στο χώρο του πολιτιστικού κλάδου και έλαβαν μέτρα για την αύξηση της παραγωγής πολιτιστικών προϊόντων και υπηρεσιών. Ο τομέας του πολιτισμού αποτέλεσε λύση για τις απώλειες θέσεων εργασίας, για την ανάπλαση εγκαταλειμμένων αστικών κέντρων, για την ενίσχυση της εικόνας πόλεων και περιοχών ώστε η οικονομική τους δραστηριότητα να μεταφερθεί από το δευτερογενή τομέα παραγωγής στον τριτογενή. Με τις πολιτικές αυτές δημιουργήθηκαν πολιτιστικές περιοχές εντός των αστικών κέντρων, κατασκευάστηκαν έργα «ναυαρχίδες», αξιοποιήθηκαν μνημεία πολιτιστικής κληρονομιάς με αποτέλεσμα να ενισχυθεί η κατανάλωση και ο τουρισμός και να σημειωθεί ένας δημιουργικός ανταγωνισμός μεταξύ των πόλεων ως προς την ελκυστικότητά τους για επισκέπτες, για νέους κατοίκους και για επενδύσεις. Η στροφή του ενδιαφέροντος από τις place based πολιτικές ανάπτυξης στις πολιτιστικές και δημιουργικές βιομηχανίες, πραγματοποιήθηκε με την αναγνώριση του ανθρώπινου κεφαλαίου και της καινοτομίας ως σημαντικών αναπτυξιακών παραγόντων (Grodach, Seman 2013). Από τη δεκαετία του 1980 σε χώρες όπως οι ΗΠΑ, το Ηνωμένο Βασίλειο, η Αυστραλία, ανατέθηκαν σε ερευνητές μελέτες για να προσδιοριστεί το οικονομικό αποτύπωμα της πολιτιστικής οικονομίας. Οι έρευνες και μελέτες που προέκυψαν εστίασαν στον τρόπο με τον οποίο μη κερδοσκοπικοί πολιτιστικοί φορείς και το καταναλωτικό τους κοινό, επέφεραν στις τοπικές κοινωνίες θέσεις εργασίας, κατανάλωση εισοδήματος και φορολογικά έσοδα. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 ένας μεγάλος αριθμός πόλεων και περιοχών επεδίωξε να μιμηθεί τα παραδείγματα πόλεων όπως αυτά τη Βαρκελώνης, του Μπιλμπάο και της Γλασκώβης προσπαθώντας να δημιουργήσουν συνθήκες αύξησης της κατανάλωσης και προβολής του τόπου με μία νέα, πολιτιστικού χαρακτήρα δυναμική (Grodach 2017). Η σύγχρονη πολιτιστική οικονομία αναφέρεται κυρίως στην παραγωγή πολιτιστικών προϊόντων και υπηρεσιών μέσα από τη λειτουργία των πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών (Pratt 2015). Μία ευρύτερη περιγραφή του όρου των πολιτιστικών βιομηχανιών αφορά τη σύλληψη και παραγωγή προϊόντων των οποίων ο λειτουργικός στόχος αφορά την ψυχαγωγία, την αισθητική, την εξοικείωση και την ενίσχυση της πολιτιστικής ταυτότητας (Scott 2007

στο Grodach, Seman 2013). Ο τομέας παραγωγής της πολιτιστικής οικονομίας, ακολουθεί πέντε στάδια διαμόρφωσης του τελικού προϊόντος: τη σύλληψη, την παραγωγή, τη διανομή, την κατανάλωση και το αποτέλεσμα (Pratt 2015).

Οι πολιτιστικές υπηρεσίες αφορούν δραστηριότητες που στοχεύουν στο όφελος από την εξυπηρέτηση των πολιτιστικών καταναλωτών με ή χωρίς την απευθείας συμμετοχή τους, προκειμένου να ικανοποιήσουν συγκεκριμένες ανάγκες και να ικανοποιήσουν αναμενόμενες επιθυμίες (Goldbach et.al. 2014). Οι πολιτιστικές και δημιουργικές βιομηχανίες αποτελούν κινητήρια δύναμη της οικονομίας και η παραγωγή τους εκτείνεται σε μία ευρύτερη ακτίνα δράσης από τη στενή έννοια του όρου «πολιτισμός» (Boccella, Salerno 2016). Η εστίαση στις πολιτιστικές και δημιουργικές βιομηχανίες ως μία διεθνούς εμβέλειας ιδέα πολιτικής, αφορά στην οικονομική τους σχέση με τη δημιουργία θέσεων εργασίας, την οικονομική ανάπτυξη και την καινοτομία, την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας (Pinheiro, Hauge 2014). Ο κλάδος των πολιτιστικών βιομηχανιών αποτελεί έναν από τους ταχύτερα αναπτυσσόμενους τομείς της οικονομίας και η προστιθέμενη αξία που επιφέρει στο GDP των ανεπτυγμένων οικονομιών εκτιμάται ότι αφορά ποσοστό ύψους 10% (Shu sheng 2012). Αν και σύμφωνα με την εξέλιξη των πολιτιστικών βιομηχανιών αυτές βαθμιαία εμφανίζονται με μικρότερες ιδεολογικές και αισθητικές προοπτικές και αυξάνεται η ένταση του καταναλωτικού και εμπορικού τους στόχου, συνεχίζουν να στηρίζονται σε ιδεολογικό υπόβαθρο, σε αντίθεση με τις δημιουργικές βιομηχανίες που στηρίζονται στη λειτουργία της αγοράς και το υπόβαθρο του στόχου τους είναι περισσότερο αισθητικό χωρίς ιδιαίτερες ιδεολογικές αναφορές (Shan 2014).

Η παγκόσμια οικονομική κρίση που ξεκίνησε στα τέλη της δεκαετίας του 2000 δημιούργησε νέες συνθήκες για την παραγωγή και κατανάλωση πολιτιστικών προϊόντων και υπηρεσιών. Η πολιτιστική πολιτική κινείται ως προς το να αντιδράσει στις νέες συνθήκες που δημιούργησε η ύφεση και οι πρώτες ενδείξεις σε πολλές περιοχές του δυτικού κόσμου κινούνται στην κατεύθυνση της δημιουργικότητας και της οικονομίας της καινοτομίας και της γνώσης, χωρίς όμως ακόμη να έχουν δημιουργηθεί νέες σταθερές, καθώς βρίσκεται σε εξέλιξη ο επιστημονικός διάλογος (Grodach 2017).

2.3 Ο ΤΟΠΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ.

Η πολιτιστική οικονομία διαμορφώνεται σε σχέση με τον τοπικό πληθυσμό και έχει χωρική διάσταση. Η πολιτιστική παραγωγή επηρεάζεται από παράγοντες όπως το κεφάλαιο, οι οικονομικοί και κοινωνικοί εταίροι, το καταναλωτικό κοινό, το επίπεδο εκπαίδευσης του τοπικού πληθυσμού, οι διαφορετικές αισθητικές και πολιτισμικές αντιλήψεις (Pratt 2015). Στα πρώτα της στάδια η τοπική πολιτική για τον πολιτισμό αντιμετώπισε το χώρο των τεχνών ως μέσο για την αύξηση της κατανάλωσης, για την επαναπροσδιορισμό της αξίας των αστικών ακινήτων και την ανανέωση της εικόνας του αστικού περιβάλλοντος προκειμένου αυτό να ανταποκριθεί στις ανάγκες του ανταγωνισμού μεταξύ των πόλεων (Grodach 2017). Η πολιτιστική ανάπτυξη αστικών και μη περιοχών, δημιουργεί τις προϋποθέσεις για άσκηση τοπικής και εθνικής πολιτιστικής πολιτικής προκειμένου να ικανοποιηθούν οι «αγορές στόχοι», να αναδειχθεί η τοπική πολιτιστική ταυτότητα και να αποκτήσει ο προορισμός ισχυρό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα σε σχέση με προορισμούς που διαθέτουν κοινά χαρακτηριστικά (Δέφνερ & Μεταξάς, 2012).

Οι υπεύθυνοι άσκησης πολιτιστικής πολιτικής των τοπικών αρχών των αναπτυγμένων χωρών ερμηνεύουν την πολιτιστική οικονομία σε δύο κατευθύνσεις: ως προσάρτημα του ευρύτερου πεδίου της οικονομίας της γνώσης και ως μέσο για την αύξηση της κατανάλωσης. Ως βασικό στοιχείο της οικονομίας της γνώσης, η πολιτιστική οικονομία χαρακτηρίζεται από προηγμένες υπηρεσίες, επικοινωνιακή τεχνολογία, υψηλού επιπέδου εκπαίδευσης ανθρώπινο κεφάλαιο και καινοτομική δράση (Grodach et. al. 2017). Κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών οι στρατηγικές αστικής ανάπτυξης έχουν στραφεί στον τομέα της πολιτιστικής οικονομίας. Ακολουθώντας τις στρατηγικές αυτές τοπικές αρχές πραγματοποίησαν επενδύσεις στην πολιτιστική παραγωγή και διαπιστώθηκαν σημαντικά αποτελέσματα κατανάλωσης πολιτιστικών προϊόντων, αύξησης των δεικτών παραγωγικότητας και GDP καθώς και θετικά αποτελέσματα κοινωνικής συνοχής. Η οικονομική υποστήριξη των τοπικών αρχών κατευθύνθηκε κατά κύριο λόγο στους στόχους του πολιτιστικού τουρισμού και τη βελτίωση της εικόνας του τόπου ώστε αυτός να καταστεί τουριστικά ελκυστικός (Grodach, Seman 2013, Shu-sheng 2012). Κατά την άσκηση πολιτιστικής πολιτικής, αρχικά χρησιμοποιήθηκαν ως «οχήματα» για την επίτευξη οικονομικών στόχων και για το branding των αστικών κέντρων τα πεδία δράσης των μουσείων και των παραστατικών τεχνών. Για το λόγο

αυτό από τη δεκαετία του '80 και μετά ιδρύθηκαν μουσεία σε περιοχές πέραν των μητροπολιτικών κέντρων και κατασκευάστηκαν ογκώδεις χώροι θέασης και συναυλιακοί χώροι σε αστικά κέντρα μεσαίου και μικρού μεγέθους. Στο πλαίσιο αυτής της πολιτικής επιστρατεύθηκαν επώνυμοι αρχιτέκτονες για τη δημιουργία των νέων αυτών χώρων πολιτισμού, ανανεώθηκαν και επαναδραστηριοποιήθηκαν εγκαταλειμμένες αστικές βιομηχανικές περιοχές, έγιναν δυναμικές αναπλάσεις ιστορικών αστικών κέντρων, κατασκευάστηκαν εμβληματικά κτίρια και αρχιτεκτονικές κατασκευές που επαναπροσδιόρισαν την εικόνα και το brand name των αστικών κέντρων.

Υψηλότερη παραγωγικότητα στον κλάδο των πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών παρουσιάζεται σε διεθνές επίπεδο, στις πρωτεύουσες, τις μεγάλες πόλεις και τις μητροπόλεις του δυτικού κόσμου όπου οι εξειδικευμένες παρεχόμενες υπηρεσίες, τομείς όπως αυτός της υψηλής τεχνολογίας, τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα και οι κοινωνικές συνθήκες, ευνοούν την πολιτιστική παραγωγή, με τα ανάλογα οικονομικά αποτελέσματα για τις συγκεκριμένες περιοχές. Με αναγνωρισμένη τη δυναμική της οικονομίας από τη λειτουργία πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών τα κράτη υιοθετούν πολιτικές για την επέκταση του κλάδου και περιοχές με μικρότερες δυνατότητες και υποδομές, ώστε να επιτευχθεί ισόρροπη ανάπτυξη μεταξύ των περιοχών των κρατών. Αντίστοιχα και η Ευρωπαϊκή Ένωση εντάσσει στους στόχους των στρατηγικών της ανάλογες δράσεις για τις λιγότερο αναπτυγμένες περιφέρειές της (Boccella, Salerno 2016).

Σύμφωνα με την πλειοψηφία των βιβλιογραφικών αναφορών, η πολιτιστική πολιτική ασκείται σε ένα υψηλότερο επίπεδο από τις τοπικές κυβερνήσεις, καθώς οι εκπρόσωποι της βρίσκονται σε εγγύτητα με την τοπική κοινωνία, ευνοείται η συμμετοχικότητα, εντοπίζονται τα κατά τόπους ιδιαίτερα ενδιαφέροντα, ασκείται αυστηρότερος έλεγχος. Στις περισσότερες χώρες (π.χ. ΗΠΑ., Ισπανία, Ιταλία) τα ποσά που επενδύονται στην οικονομία του πολιτισμού από τις τοπικές κυβερνήσεις είναι μεγαλύτερα από εκείνα που διαθέτει η κεντρική κυβέρνηση και σταδιακά ακόμη και οι επιχορηγήσεις που καταβάλλονται από την κεντρική εξουσία, περνούν στη διαχείριση των βαθμίδων της αυτοδιοίκησης προκειμένου να διατεθούν στους πολιτιστικούς παραγωγούς (Johanson et.al. 2014).

Στο πλαίσιο της διεθνούς βιβλιογραφίας για την αστική πολιτιστική οικονομία, διατυπώνονται διάφορες απόψεις όπως αυτή του Scott που υποστηρίζει τη συσχέτιση

οικονομίας του πολιτισμού και οικονομίας της γνώσης για μεγιστοποίηση του θετικού αποτελέσματος με «σύμμαχο» την εξελιγμένη τεχνολογία και τεχνογνωσία, την προσέγγιση της δημιουργικής διάστασης της πόλης του Richard Florida που διακρίνει αστική ανάπτυξη μέσω του πολιτισμού, της δημιουργικότητας για τη συγκέντρωση στο αστικό περιβάλλον της «δημιουργικής τάξης» που θα ανανεώσει τις παροχές της πόλης και θα την καταστήσει ελκυστική για ανθρώπινο κεφάλαιο και επενδύσεις, ή ακόμη και τις αντίθετες απόψεις όπως αυτή της Zukin που εκφράζει ενστάσεις για τη χρήση των πολιτιστικών παροχών προς όφελος της αστικής οικονομικής ανάπτυξης, καθώς η πολιτική αυτή ενδέχεται να προκαλέσει συγκρούσεις και εκτόπιση της τάξης των καλλιτεχνών (d'Ovidio, Pradel 2013).

Αν και οι αστικές πολιτικές για ανάπτυξη μέσω της πολιτιστικής οικονομίας ξεκίνησαν να λειτουργούν δυναμικά από τη δεκαετία του 1980 ως πολιτικές προώθησης των πολιτιστικών βιομηχανιών, την τελευταία εικοσαετία παρατηρείται και αστική πολιτική για τη δημιουργικότητα και την προώθηση των δημιουργικών βιομηχανικών ως παράγοντα τοπικής ανάπτυξης. Η δε σύγχρονη αστική πολιτική για τη δημιουργικότητα, θεωρείται ως μία ανανέωση και επαναπροσδιορισμός της πολιτικής του '80 για τον πολιτισμό, με μία διευρυμένη ακτίνα δράσης και ως προς τα πεδία και ως προς τους συμμετέχοντες φορείς και φυσικά πρόσωπα (Grodach 2017).

2.4 ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Η οικονομία του πολιτισμού βασίστηκε στην κατανάλωση και τη δημόσια χρηματοδότηση (Pratt 2009). Οι ιδιωτικές επενδύσεις έπονται ως ποσοστό επί των συνολικών επενδύσεων στο συγκεκριμένο κλάδο παραγωγής, καθώς επικρατούσε η αντίληψη ότι ο πολιτισμός είναι δημόσιο αγαθό (Cuccia, Rizzo 2016). Στο σημείο αυτό ξεκινά και η «διαμάχη» για το εάν ο πολιτισμός αποτελεί δημόσιο ή όχι αγαθό, δηλαδή εάν αντιμετωπίζεται με τον τρόπο που εκτιμάται ως δημόσιο αγαθό π.χ. η εθνική άμυνα ή η μετάδοση τηλεοπτικών προγραμμάτων μέσω των δημόσιων τηλεοπτικών σταθμών, ή η οικονομική αξία των πολιτιστικών προϊόντων εκτιμάται σύμφωνα με την πρόθεση του καταναλωτή να δαπανήσει εισόδημα για την κατανάλωσή τους. Και πάλι προκύπτουν ερωτηματικά, καθώς π.χ. η πολιτιστική κληρονομιά ως μέρος της τοπικής ταυτότητας αποτελεί ένα δημόσιο αγαθό το οποίο προσφέρεται ελεύθερα στον καταναλωτή, ενώ ένα λογοτεχνικό κείμενο που επίσης συμβάλλει στη διαμόρφωση της ταυτότητας μίας κοινωνίας, αναγκαστικά προβλέπει ένα αντίτιμο για την απόκτησή του, το οποίο στο ελάχιστο αφορά τις δαπάνες έκδοσής του. Η τιμή απόκτησης του λογοτεχνικού έργου, μπορεί να είναι αντιστρόφως ανάλογη με την αισθητική και συμβολική του αξία, καθώς η τιμή πώλησης σε μία χρονική στιγμή μπορεί να είναι χαμηλή σε σχέση με την αισθητική αξία και σε κάποια άλλη χρονική στιγμή, η πνευματική αξία να είναι χαμηλή λόγω μεταβολών στην επικρατούσα αντίληψη, σύμφωνα με κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις και να συμβαδίζει με την τιμή πώλησης (Throsby 2010: 19-21). Σε κάθε περίπτωση, ακόμη και αν η εμπορική αξία του πολιτιστικού αγαθού δε συνεισφέρει στην τοπική οικονομία, η αισθητική και συμβολική του αξία συμβάλλει στη διαμόρφωση του τοπικού πολιτιστικού κεφαλαίου που ενισχύει την τοπική – εθνική ταυτότητα και λειτουργεί θετικά για τη διαμόρφωσή της στο πλαίσιο του ανταγωνισμού και της ιεράρχησης μεταξύ των περιφερειών.

Σύμφωνα με την παραδοσιακή πολιτιστική πολιτική όπως αυτή διαμορφώθηκε στο δυτικό κόσμο τις δεκαετίες του '70 και του '80 η χρηματοδότηση της οικονομίας του πολιτισμού εμφανίζεται σε σχέση με δύο βασικούς άξονες: χρηματοδότηση ώστε να δημιουργηθεί μία νέα κινητήρια δύναμη της οικονομίας και συνθήκες ισότιμης πρόσβασης στο χώρο των τεχνών για όλους του πολίτες (πολιτική που ακολουθήθηκε από χώρες όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες) και σε άλλες περιπτώσεις, η χρηματοδότηση του πολιτισμού κινήθηκε με τρόπο που η πολιτιστική παραγωγή να δύναται να

χρησιμεύσει ως εργαλείο οικοδόμησης του έθνους και ως μέσο για την ανάδειξη της πολιτιστικής αρχής, π.χ. σε χώρες όπως η Γαλλία (Grodach 2017).

Κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, η πολιτιστική παραγωγή αντιμετώπισε μείωση εσόδων λόγω χαμηλής κατανάλωσης, λόγω μείωσης των δημόσιων επενδύσεων και λόγω μείωσης των ιδιωτικών επενδύσεων και χορηγιών (Cuccia, Rizzo 2016).

Οι επενδύσεις στην οικονομία του πολιτισμού, σε υλικές και άυλες πολιτιστικές υποδομές, δε συμβάλλουν στην τοπική οικονομία μόνο ως προς τη λειτουργία παροχών που θα έλκουν κοινό και επενδύσεις, συμβάλλουν θετικά και ως προς τη δημιουργία υποδομών και έργων τα οποία εξυπηρετούν και άλλες ανάγκες της περιοχής, ενώ το αποτέλεσμα τους είναι μακροπρόθεσμο και εμφανίζεται θετικά και προ της παραγωγής της πολιτιστικής παροχής και μετά από αυτή (Attanasi et al. 2013).

2.4.1 ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ

Η συνεχώς αυξανόμενη συμβολή του πολιτιστικού κλάδου στην οικονομία έχει οδηγήσει τις εθνικές, περιφερειακές και τοπικές κυβερνήσεις να επενδύουν στον πολιτισμό με στόχο την οικονομική και κοινωνική αναζωογόνηση. Οι τοπικές αρχές έχουν συνδέσει την πολιτιστική ανάπτυξη με την αύξηση της παραγωγικότητας και τη λειτουργία ενός ισχυρού πολιτιστικού περιβάλλοντος ως πόλο έλξης επισκεπτών και επενδυτών (Shu-sheng 2012). Οι κρατικές δαπάνες για σκοπούς πολιτιστικούς αντανακλούν παράλληλα την αλυσίδα αξιών στην οποία επενδύει η εκάστοτε κυβερνητική πολιτική και οι η επιλογή αυτή ορίζει σε βάθος χρόνου, πέρα από τα οικονομικά και εμφανή κοινωνικά αποτελέσματα (Feder, Katz-Gerro 2012). Το ύψος της δημόσιας επένδυσης στην πολιτιστική παραγωγή εξαρτάται από παράγοντες οικονομικούς και πολιτικούς. Σε περιόδους οικονομικής ύφεσης η χρηματοδότηση μειώνεται και σύμφωνα με έρευνες το ύψος της εξαρτάται επίσης από το εκάστοτε ΑΕΠ. Η πρόσφατη οικονομική κρίση ανέδειξε ως ισχυρότερο το ρόλο του ΑΕΠ, σε σχέση με αυτόν των δημοσίων επενδύσεων στον πολιτισμό, καθώς διαπιστώθηκαν μεγαλύτερες απώλειες στην πολιτιστική παραγωγή σε χώρες όπου μειώθηκε σημαντικά το ΑΕΠ και μικρότερες επιπτώσεις σε χώρες όπου μειώθηκαν δραστικά οι δημόσιες επενδύσεις ενώ το ΑΕΠ διατήρησε τη δυναμική του με μικρές απώλειες (Srakar et.al. 2017). Η πολιτική επίσης η οποία ασκείται από μία κυβέρνηση αντανακλάται και στο ύψος των επενδύσεων του πολιτιστικού τομέα και έχουν μετρηθεί ελαφρώς αυξημένες επιδοτήσεις από κυβερνήσεις που σχηματίζονται από πολιτικά κόμματα του κεντρώου

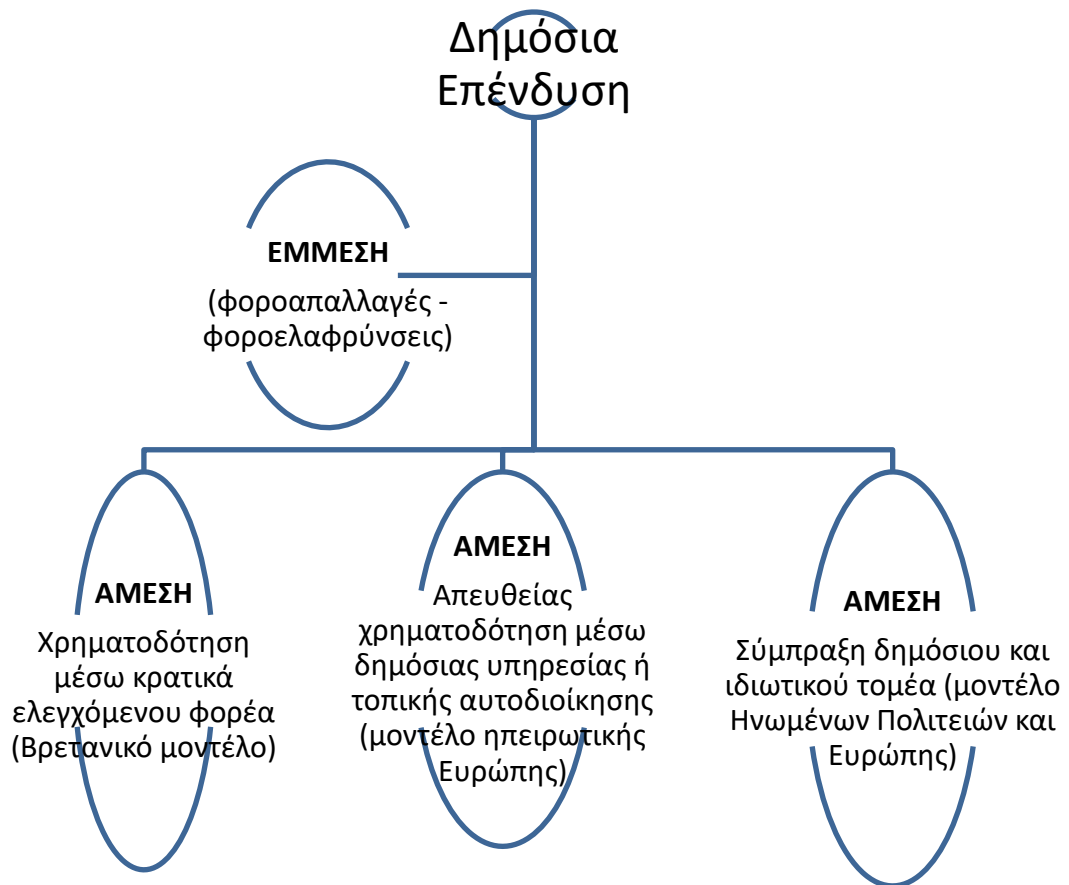
χώρου, έναντι σε κυβερνήσεις κομμάτων νεοφιλελεύθερων πολιτικών επιλογών, όπου τμήμα της πολιτιστικής παραγωγής ανατίθεται να παραχθεί από τον ιδιωτικό τομέα (Getzner 2015). Η χρηματοδότηση των πολιτιστικών παραγωγών προέρχεται κατά κύριο λόγο από τις κρατικές επιχορηγήσεις με άμεσο ή έμμεσο τρόπο και οι οποίες στο χώρο της οικονομίας του πολιτισμού καταβάλλονται πλειοψηφικά από τις αποκεντρωμένες υπηρεσίες και τις βαθμίδες της τοπικής αυτοδιοίκησης, προκειμένου να ασκείται ένας καλύτερος έλεγχος από τους πολίτες (Cuccia, Rizzo 2016, Rushton 2015).

Βασικούς τρόπους με τους οποίους το δημόσιο χρηματοδοτεί τους πολιτιστικούς παραγωγούς αποτελούν: Ίδρυση ή ένταξη πολιτιστικού φορέα στην ευθύνη του δημοσίου (αφορά κυρίως μουσεία, βιβλιοθήκες, πολιτιστική κληρονομιά, εθνικούς φορείς του χώρου των παραστατικών τεχνών κλπ), Επιχορηγήσεις και επιδοτήσεις πολιτιστικών παραγωγών, Φοροαπαλλαγές – Φοροελαφρύνσεις και για πολιτιστικούς παραγωγούς και για επενδυτές στην πολιτιστική παραγωγή, επιδότηση καταναλωτικού κοινού με την προσφορά vouchers για τη δωρεάν συμμετοχή του καταναλωτή στην πολιτιστική παροχή ή τη μείωση της τιμής του πολιτιστικού προϊόντος – υπηρεσίας (Throsby 2010: 46-48).

Η επιχορήγηση – επιδότηση ενός πολιτιστικού φορέα μπορεί να καταβάλλεται άμεσα με πίστωση από κρατικά κονδύλια στο λογαριασμό του φορέα ή με τρόπο έμμεσο που δε συνεπάγεται μεταφορές χρημάτων, αλλά με τη μορφή νομικών πράξεων η κεντρική ή η τοπική κυβέρνηση διασφαλίζει τη λειτουργία του φορέα μέσω φοροαπαλλαγών, διάθεσης υλικών πόρων ή επιδότησης από τα έσοδα κρατικών λαχνών κλπ (Copic 2011, Srakar and Copic 2012). Επί του συνόλου της ηπειρωτικής Ευρώπης, παρατηρείται χρηματοδότηση της πολιτιστικής παραγωγής από δημόσιους πόρους μέσω της περιφερειακής και τοπικής αυτοδιοίκησης κυρίως και σε πολύ μικρότερο βαθμό μέσω της κεντρικής κυβέρνησης. Σε χώρες όπως το Ηνωμένο Βασίλειο και το Ισραήλ, έχει αναπτυχθεί ένα διαφορετικό μοντέλο κρατικής παρέμβασης στο οποίο η κεντρική κυβέρνηση διανέμει τις επιχορηγήσεις – επιδοτήσεις της πολιτιστικής παραγωγής μέσω των αρμόδιων υπηρεσιών που ιδρύονται για αυτό το σκοπό (arm's length πολιτική). Στην περίπτωση του βρετανικού Συμβουλίου των Τεχνών, η λειτουργία του βασίζεται σε δύο βασικές αρχές: την ανεξαρτησία του Συμβουλίου από τα κυβερνητικά όργανα - ακόμη και από τον/την αρμόδιο υπουργό, ο οποίος αποποιείται την οποιαδήποτε ευθύνη σε περίπτωση αντιλαϊκών πολιτικών του Συμβουλίου και την αρχή της απόφασης από τους «ειδικούς» (peer review) σύμφωνα με την οποία για την επιλογή των φορέων και το

ύψος με το οποίο αυτοί θα επιδοτηθούν, αποφασίζουν επιτροπές και πρόσωπα με εμπειρία στο αντικείμενο (Throsby 2010: 70-71). Στις περιπτώσεις όπου οι φορείς αυτοί λειτουργούν όντως ανεξάρτητοι από πολιτικές παρεμβάσεις και αξιοποιώντας την τεχνογνωσία τους, το μοντέλο κρίνεται ως επιτυχημένο (Betracchini, Dalle Nogare 2014). Υπάρχουν όμως και περιπτώσεις όπου η λειτουργία των ενδιαμέσων φορέων για τις χρηματοδοτήσεις δε λειτουργεί με επάρκεια και δημιουργούνται διαφωνίες και εντάσεις, όπως συνέβη με την περίπτωση του National Endowment of the Arts (NEA) των Ηνωμένων Πολιτειών στις αρχές του '90, όπου ξέσπασε μεγάλη διαμάχη για τις επιλογές του φορέα, αμφισβητήθηκε η λειτουργία του, μειώθηκαν τα κεφάλαιά του και άλλαξε ριζικά έκτοτε η πολιτική της χώρας ως προς τις επιχορηγήσεις των πολιτιστικών παραγωγών (Throsby 2010: 71).

Κατά τη διάρκεια των δύο τελευταίων δεκαετιών, προέκυψε στον ευρωπαϊκό χώρο και κυρίως στην Ιταλία ένα νέο μοντέλο χρηματοδότησης της πολιτιστικής παραγωγής με σύμπραξη δημόσιου και ιδιωτικού τομέα. Η χρηματοδότηση από πλευράς δημοσίου έχει τη δυνατότητα να αφορά την παραχώρηση κτιρίου, π.χ. ενός μεγάλου μουσείου, ή θεατρικού χώρου, αλλά και αντίστροφα, το δημόσιο έχει τη δυνατότητα να χρηματοδοτήσει την πολιτιστική παροχή που θα παραχθεί από ιδιωτικό φορέα ο οποίος διαθέτει το ακίνητο ή άλλου είδους υποδομές. Το μοντέλο κατά κάποιον τρόπο «αντιγράφει» τον τρόπο χρηματοδότησης των μουσείων στις Ηνωμένες Πολιτείες κατά τη δεκαετία του '90, όπου συνέπραξαν με επιτυχία ο δημόσιος και ο ιδιωτικός τομέας (Dalle Nogare, Betraccchini 2015). Τα συγκεκριμένα μουσεία στηρίχθηκαν οικονομικά στις ιδιωτικές επιχορηγήσεις και δωρεές, οι οποίες όμως μειώθηκαν σημαντικά κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, σε σχέση με την πλειοψηφία των ευρωπαϊκών μουσείων τα οποία κατά κύριο λόγο χρηματοδοτούνται από δημόσιους πόρους, οι οποίοι μειώθηκαν μεν – σε μικρότερο όμως βαθμό - από τις περικοπές στις χρηματοδοτήσεις που προέρχονται από τον ιδιωτικό τομέα (Cuccia, Rizzo 2016). Οι συνέπειες της οικονομικής κρίσης οδήγησαν πολλές χώρες σε αλλαγές του μοντέλου δημοσίων επενδύσεων στον πολιτισμό και σε πολλές περιπτώσεις εκτός της μετάβασης από ένα μοντέλο σε άλλο, παρατηρήθηκε μίξη πολιτικών με κύριο χαρακτηριστικό τη στροφή προς την αναζήτηση ιδιωτικών επενδύσεων (Srakar et.al. 2017).

Σχήμα 1: Δημόσιες επενδύσεις στην πολιτιστική οικονομία

(Πηγή: Nogare, Bertacchini 2015, *Ιδία επεξεργασία*).

2.4.2 ΙΔΙΩΤΙΚΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ

Οι επιχειρηματικές επενδύσεις στο χώρο του πολιτισμού και των τεχνών αποτελούν μία επιλογή του επιχειρηματία προκειμένου να τονίσει το κοινωνικό αποτύπωμα της επιχείρησης, να ενδυναμώσει το μάρκετινγκ των παραγόμενων προϊόντων ή υπηρεσιών και να επιδιώξει ένα ισχυρότερο οικονομικό αποτέλεσμα (Comunian 2009).

Η σχέση του επιχειρηματικού κόσμου με το χώρο των τεχνών συναντάται από την εποχή των μαικήνων των τεχνών στην αναγεννησιακή Φλωρεντία, έως τη σύγχρονη εποχή και τους ισχυρούς επιχειρηματίες που συλλέγουν έργα τέχνης τα οποία διατηρούν σε ιδιωτικές συλλογές ή δωρίζουν τις συλλογές σε κράτη δημιουργώντας μουσεία τέχνης (π.χ. Henry Tate). Η σύνδεση μίας επιχείρησης με την τέχνη και τον πολιτισμό ενισχύει την αλυσίδα αξιών της επιχείρησης και είναι το ισχύων κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον εκείνο που καθορίζει εάν η επιχειρηματική επένδυση θα

αφορά τη μορφή της χορηγίας ενός υπάρχοντος πολιτιστικού φορέα, ή εάν θα επεκταθεί σε επένδυση για τη δημιουργία ενός νέου (Comunian 2009).

Τα προϊόντα και οι υπηρεσίες στο πλαίσιο της πολιτιστικής οικονομίας και της οικονομίας της γνώσης, πωλούνται πλέον όχι μόνο ως προς τη χρηστική – πρακτική αξία τους, αλλά και σύμφωνα με το μέγεθος της αισθητικής και συμβολικής αξίας που προσθέτει σε αυτά η εν γένει επιχειρηματική «συμπεριφορά» του φορέα παραγωγής τους. Η ικανότητα των επιχειρήσεων, περιφερειών και κρατών στο να επιτυγχάνουν την προστιθέμενη αυτή αξία, αποτελεί ένα βασικό στοιχείο για την περεταίρω οικονομική τους ανάπτυξη και την ανταγωνιστικότητά τους (Comunian 2003, 2009).

2.4.2.1 Η ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΕΠΕΝΔΥΣΗ ΜΕ ΣΤΟΧΟ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ (ΑΜΕΣΗ ΕΠΕΝΔΥΣΗ).

Αφορά άμεσες επενδύσεις του επιχειρηματία - πολιτιστικού παραγωγού για τη δημιουργία επιχείρησης παραγωγής πολιτιστικού προϊόντος ή υπηρεσίας, με στόχο τη δημιουργία μίας βιώσιμης επιχείρησης και μελλοντικό κέρδος. Αφορά επίσης τη στήριξη πολιτιστικών φορέων από επενδυτές που αποσκοπούν σε επιστροφές κεφαλαίου (συνήθης τακτική επιχειρηματιών σε κινηματογραφικές παραγωγές), καθώς και επενδύσεις σε συλλογές τέχνης όπου κατά μία έννοια ο επενδυτής διασφαλίζει το κεφάλαιό του. Η επένδυση μπορεί να πραγματοποιηθεί και σε πολιτιστικό φορέα του δημόσιου ή σε φορέα για του οποίου τη λειτουργία συμβάλλει οικονομικά το δημόσιο (Srakar and Copic 2012). Οι περιπτώσεις ταυτόχρονης επένδυσης δημόσιου και ιδιωτικού τομέα (Σύμπραξη Δημοσίου και Ιδιωτικού Τομέα, PPT – Public Private Investment) πραγματοποιείται στο χώρο της πολιτιστικής παραγωγής κυρίως για μεγάλα έργα υποδομών ή έργα «ναυαρχίδες» και σε σπάνιες περιπτώσεις για την παραγωγή πολιτιστικών αγαθών και υπηρεσιών (Copic et.al.2011).

2.4.2.2 Η ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΕΠΕΝΔΥΣΗ ΜΕ ΤΗ ΜΟΡΦΗ ΧΟΡΗΓΙΑΣ (ΕΜΜΕΣΗ ΕΠΕΝΔΥΣΗ).

Το άμεσο πλεονέκτημα της χορηγικής λειτουργίας του επιχειρηματία εκφράζεται με τις φοροαπαλλαγές που προβλέπονται από τη νομοθεσία της πλειοψηφίας των ανεπτυγμένων χωρών (Betracchin, Dalle Nogare, 2014). Η χορηγική όμως δραστηριότητα μίας επιχείρησης προς έναν ή περισσότερους πολιτιστικούς φορείς σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης και ακραίου ανταγωνισμού, έχει ως βασικό στόχο το μάρκετινγκ της επιχείρησης και την ενίσχυση της διαδικασίας προβολής της.

Παράλληλα ο όρος «χορηγός» της επιχείρησης ενδυναμώνει τη θετική ανταπόκριση της κοινής γνώμης ως προς την επιχείρηση και της προσδίδει μία κοινωνική διάσταση ως προς τη λειτουργία της, η οποία μετατρέπεται σε «κοινωνικά υπεύθυνη» (προγράμματα Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης). Σχετικά με τα παραγόμενα προϊόντα ή υπηρεσίες της επιχείρησης, αυτά λαμβάνουν μία προστιθέμενη αξία ως προς την ποιότητά τους και αποκτούν ένα ανταγωνιστικό πλεονέκτημα σε σχέση με τα προσφερόμενα από άλλες επιχειρήσεις προϊόντα και υπηρεσίες. Από μία άλλη διάσταση, η σύνδεση της επιχείρησης με την πολιτιστική παραγωγή έχει θετικό αντίκτυπο και στο εσωτερικό της περιβάλλον και ως προς την παραγωγικότητα του ανθρώπινου κεφαλαίου της, την ανάπτυξη των τμημάτων έρευνας και ανάπτυξης και την καινοτομία.

Το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα που ο ρόλος του χορηγού εξασφαλίζει σε μία επιχείρηση αφορά την ικανότητα των εταιρειών στο να παράγουν προϊόντα και υπηρεσίες που προσδίδουν μία προστιθέμενη αξία στην αγορά (Porter 2002 στο Comunian 2009). Οι εταιρείες ανταγωνίζονται όχι μόνο ως προς το κόστος των προϊόντων τους, αλλά και ως προς τη μοναδικότητά τους στο πλαίσιο λειτουργίας μίας συγκεκριμένης αγοράς. Το προϊόν που παράγει μία εταιρεία χορηγός πολιτιστικού φορέα, λαμβάνει μία συμβολική προστιθέμενη αξία ως προς τη διάθεσή του στην αγορά, η συγκεκριμένη εταιρεία όμως αναπτύσσοντας το ανθρώπινο κεφάλαιό της, την έρευνα και ανάπτυξη και την καινοτομική της δραστηριότητα, θα παράγει στη συνέχεια προϊόντα αναβαθμισμένα αισθητικά και καινοτόμα (Fahy et.al. 2004).

2.4.2.3 Η ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΕΠΕΝΔΥΣΗ ΜΕ ΤΗ ΜΟΡΦΗ ΔΩΡΕΑΣ (ΕΜΜΕΣΗ ΕΠΕΝΔΥΣΗ).

Οι δωρεές αποτελούν μονομερείς συναλλαγές για τις οποίες ο δωρητής δεν αναμένει άμεσο όφελος και οι λόγοι για τους οποίους αυτές πραγματοποιούνται θεωρούνται κυρίως ηθικοί και συχνά προσεγγίζουν και φιλανθρωπικούς σκοπούς. Οι δωρεές διακρίνονται σε «καθαρές» στις οποίες ο δωρητής παραμένει ανώνυμος και σε «δημόσιες» για τις οποίες ο δωρητής ανακοινώνεται δημοσίως και λαμβάνει ίσως κάποια οφέλη από την προώθηση του ονόματος του εάν πρόκειται για φυσικό πρόσωπο, ή για την προώθηση του brand name εάν πρόκειται για επιχείρηση (Srakar and Copic, 2012).

2.4.2.4 ΆΛΛΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΙΔΙΩΤΙΚΩΝ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ

Πέραν των επιχειρηματικών και ατομικών επενδύσεων παρατηρούνται και άλλες μορφές ιδιωτικών επενδύσεων όπως αυτές των ιδρυμάτων, που πραγματοποιούνται μέσω χρηματοδότησης του ιδρύματος είτε για την παραγωγή πολιτιστικών προϊόντων απευθείας από το ίδρυμα, είτε μέσω επιχορήγησης του ιδρύματος σε πολιτιστικούς φορείς για να παραχθούν πολιτιστικά προϊόντα και υπηρεσίες. Τα ιδρύματα (Foundations), ενισχύουν οικονομικά παραγωγικές πολιτιστικές μονάδες και οργανισμούς προκειμένου να επιβιώσουν σε συνθήκες ύφεσης ή οικονομικής κρίσης μεμονωμένης για ένα συγκεκριμένο πολιτιστικό φορέα. Τα ιδρύματα αυτά συχνά συνιστούν τμήματα τραπεζικών οργανισμών που ακολουθούν πολιτική εταιρικής κοινωνικής ευθύνης, ή οργανισμούς μεγάλων βιομηχανικών ή πολυεθνικών επιχειρήσεων τα οποία διαχειρίζονται μεγάλα κεφάλαια και πραγματοποιούν σημαντικές επενδύσεις στον πολιτιστικό κλάδο (Copic et. al. 2011). Χαρακτηριστικό παράδειγμα ιδρύματος με ιδιαίτερο οικονομικό αντίκτυπο στην πολιτιστική παραγωγή αποτελεί το ίδρυμα Ford στις Ηνωμένες Πολιτείες, ενώ στον ελληνικό χώρο πρόσφατο παράδειγμα μεγάλης επένδυσης ιδρύματος, αποτελεί η παράδοση του Πολιτιστικού Κέντρου Σταύρος Νιάρχος από το ομώνυμο ίδρυμα στο ελληνικό δημόσιο, προκειμένου να στεγαστούν η Εθνική Λυρική Σκηνή και η Εθνική Βιβλιοθήκη.

Ένας ακόμη τρόπος ιδιωτικής επένδυσης παρέχεται από το crowdfunding, τη χρηματοδότηση φορέων παραγωγής μέσω του καταναλωτικού τους κοινού, ή του υποψήφιου κοινού τους. Ως προς την πολιτιστική οικονομία, είναι δυνατόν να ενισχυθεί η οικονομική βιωσιμότητα, κυρίως σε μικρού μεγέθους έργα και για start up ή μικρού μεγέθους επιχειρήσεις που φιλοδοξούν να δραστηριοποιηθούν στους χώρους της δημιουργικότητας και του πολιτισμού. Η μικρή αλλά πολλών σε αριθμό συνεισφορά επενδυτών, δεν έχει μόνο οικονομικό αντίκτυπο για την αναδυόμενη επιχείρηση, συμβάλλει και στη δοκιμή της δυναμικής της επιχείρησης στην αγορά και τα μεγέθη της ανταπόκρισης έχουν τη δυνατότητα να περιορίσουν το ρίσκο που χαρακτηρίζει τα προϊόντα των δημιουργικών και πολιτιστικών παραγωγών. Παράλληλα για μεγάλους πολιτιστικούς οργανισμούς το καταναλωτικό τους κοινό έχει τη δυνατότητα οικονομικής στήριξης άμεσης ή έμμεσης, μέσω μικρών δωρεών στα ειδικά ταμεία που λειτουργούν εντός του φορέα, ή μέσω διαδικτύου, ενώ συχνή είναι και η συνεισφορά των μελών ομάδων στήριξης μέσω εθελοντικής εργασίας (Bonet, Negrier 2018 : Copic et.al., 2011).

Σχήμα 2: Ιδιωτικές Επενδύσεις στην πολιτιστική οικονομία

(Πηγή: Copic et. al. 2011, Srakar & Copic, 2012 Ιδία επεξεργασία)

2.4.2.5 ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΑΠΕΥΘΕΙΑΣ ΞΕΝΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ

Δεν παρατηρούνται απευθείας ξένες επενδύσεις στο πεδίο της οικονομίας του πολιτισμού, καθώς αυτές αφορούν κυρίως δημιουργία μονάδων πολυεθνικών εταιρειών του βιομηχανικού κλάδου, της τεχνολογίας, της φαρμακευτικής και της βιοτεχνολογίας που επενδύουν σε περιοχές με επάρκεια παραγωγικών συντελεστών (MacKinnon, Phelps 2001, Marcusen, Venables 1999). Απαραίτητος παραγωγικός συντελεστής για να δημιουργηθούν συνθήκες ξένων επενδύσεων είναι αυτός της εργασίας και του ανθρώπινου κεφαλαίου που θα ανταποκριθεί στις νέες συνθήκες που δημιουργεί μία ή περισσότερες ξένες επενδύσεις. Στη χώρα ή περιφέρεια υποδοχής, θα πρέπει να υφίσταται ένα τουλάχιστον βασικό ανθρώπινο κεφάλαιο με θετική αφομοιωτική ικανότητα (absorptive capacity), να διατηρείται οικονομική σταθερότητα, να επικρατούν συνθήκες ανοικτής αγοράς και το θεσμικό πλαίσιο να προβλέπει τη δημιουργία συνθηκών κατάλληλων για τη λειτουργία των επενδυτικών δραστηριοτήτων (Alfaro et.al.2004, Li & Liu, 2005). Στο στοιχείο του κατάλληλου ανθρώπινου κεφαλαίου συμβάλλει ο κλάδος του πολιτισμού και της δημιουργικότητας ο οποίος δημιουργεί τις συνθήκες συγκέντρωσης πληθυσμού του τομέα κυρίως του κλάδου της δημιουργικότητας και αυτό παρατηρείται ιδιαίτερα στα μεγάλα αστικά κέντρα, όπου

τείνουν να συγκεντρώνονται τα μέλη και οι επαγγελματίες της δημιουργικής τάξης. Στο πλαίσιο της δημιουργίας όρων έλξης της συγκεκριμένης τάξης πραγματοποιούνται εντός των αστικών κέντρων επενδύσεις σε πολιτιστικές παροχές, οι οποίες με τη σειρά τους συμβάλλουν στη συγκέντρωση του κατάλληλου ανθρώπινου κεφαλαίου που θα υποστηρίξει τη λειτουργία των μονάδων των απευθείας ξένων επενδύσεων (Pratt & Hutton 2013 : Stolarick, Currid – Hulkett 2013).

2.4.3 ΊΔΙΑ ΕΣΟΔΑ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΩΓΟΥ

Βασικό στοιχείο της πολιτιστικής οικονομίας αποτελεί ο φορέας, οργανισμός, επιχείρηση, παραγωγός, που δραστηριοποιείται στον κλάδο και παράγει το προϊόν ή υπηρεσία. Ο παραγωγός πέραν του ιδεολογικού ή αισθητικού υπόβαθρου το οποίο χαρακτηρίζει την παραγωγή του, δραστηριοποιείται στο οικονομικό πεδίο, καθώς υποχρεούται να λειτουργήσει με στόχο οικονομικό αποτέλεσμα προκειμένου για τη βιωσιμότητά του (Pratt & Hutton 2013). Τα έσοδα του πολιτιστικού παραγωγού προέρχονται από την κατανάλωση του πολιτιστικού προϊόντος (εισιτήρια, πωλήσεις προϊόντων), εισφορές μελών, δωρεές, χορηγίες και τα ίδια κεφάλαια του επιχειρηματία. Το ύψος των εσόδων εξαρτάται από τη διαφορετική στρατηγική των πολιτιστικών οργανισμών, το μέγεθος του οργανισμού και τις διαστάσεις της φήμης και εικόνας του σε τοπικό και διεθνές επίπεδο (Cuccia, Rizzo 2016). Με δεδομένη τη συρρίκνωση των επενδύσεων με τη μορφή επιχορήγησης ή επιδότησης, ο πολιτιστικός παραγωγός καλείται να αυξήσει τα ίδια έσοδά του, τη στιγμή μάλιστα που η κατανάλωση έχει μειωθεί ως αποτέλεσμα της οικονομικής ύφεσης (Srakar et.al. 2017). Ο περιορισμός της κατανάλωσης δεν οφείλεται αποκλειστικά στις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης και τη σημαντική απώλεια εισοδήματος των καταναλωτών, οφείλεται και στις διαφοροποιημένες ανάγκες του καταναλωτικού κοινού, το οποίο αργά αλλά σταθερά διαφοροποιείται από την κατανάλωση παραδοσιακών πολιτιστικών προϊόντων και αναζητά έντονη πολιτιστική εμπειρία ή ακόμη και συμμετοχή στην παραγωγή των πολιτιστικών προϊόντων και υπηρεσιών που προτίθεται να καταναλώσει (Bonet, Negrier 2018).

2.4.4 ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ ΑΥΞΗΣΗΣ ΕΣΟΔΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

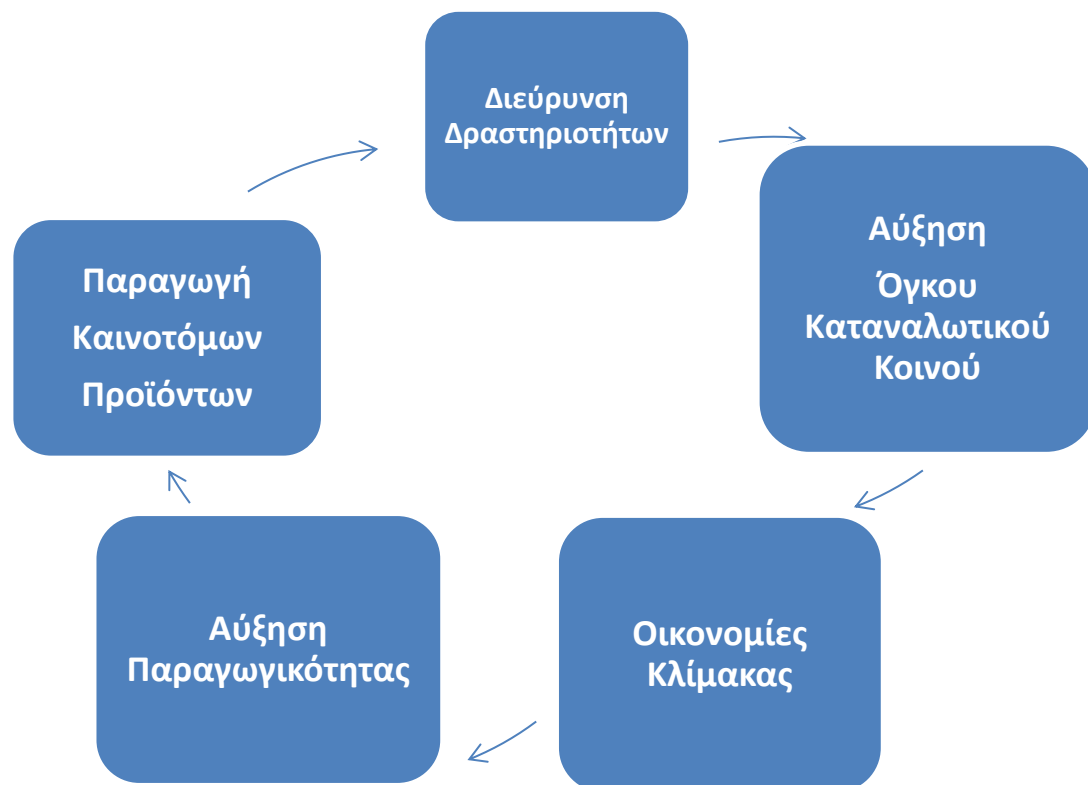
2.4.4.1 ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ - ΔΙΕΥΡΥΝΣΗ ΚΑΙ ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ

Η διεύρυνση και επέκταση των δραστηριοτήτων του πολιτιστικού φορέα (multi product strategy) δίνει δυνατότητες αύξησης των εσόδων, καθώς οδηγεί σε αύξηση του όγκου των ενδιαφερόμενου καταναλωτικού κοινού μέσω της διάθεσης νέων καταναλωτικών προϊόντων και υπηρεσιών. Στο χώρο των παραστατικών τεχνών π.χ. το «άνοιγμα» του πολιτιστικού παραγωγού σε περισσότερα είδη (θεατρικές, μουσικοθεατρικές και χορευτικές παραστάσεις) πέραν των νέων προϊόντων που προσφέρει στο κοινό, μειώνει το κόστος παραγωγής τους με οικονομίες κλίμακας, αυξάνει την παραγωγικότητα και οδηγεί στην παραγωγή καινοτόμων προϊόντων, δημιουργεί συνθήκες Έρευνας και Ανάπτυξης και ενισχύει το brand name του πολιτιστικού φορέα (Cuccia, Rizzo 2016). Ένα επίσης δυναμικό παράδειγμα ως προς τα οφέλη της διεύρυνσης των δραστηριοτήτων προέρχεται από το χώρο των μουσείων, τα οποία υιοθέτησαν μία νέα πολιτική κοινού, ενίσχυσαν με κάθε τρόπο την πληροφόρηση, υιοθέτησαν νέες πρακτικές προβολής των εκθεμάτων τους, δημιούργησαν ή επέκτειναν τα πωλητήρια των μουσείων, ενέταξαν χώρους ψυχαγωγίας εντός των μουσείων, ενισχύθηκε ο ρόλος των μουσειολόγων, μουσειοπαιδαγωγών, επιμελητών εκθέσεων και των λοιπών ειδικών επιστημονικών πεδίων των μουσείων και με τη χρήση της τεχνολογίας ως προς την προβολή και κατά τη διάρκεια της επίσκεψης στο μουσείο, οι χώροι τέχνης μετετράπησαν σταδιακά σε πολιτιστικές βιομηχανίες με δυναμικά οικονομικά αποτελέσματα και ως προς τον ίδιο το φορέα αλλά και ως προς την τοπική οικονομία, δηλαδή ισχυροποιήθηκαν δυναμικά οι δεσμοί μεταξύ οικονομίας και πολιτισμού (Stylianou-Lambert, 2011).

Η τοπική ανάπτυξη που επιτυγχάνεται μέσω της καινοτόμας επιχειρηματικότητας, αντιπροσωπεύει μία από τις πλέον δυναμικές ευκαιρίες για οικονομική ανάκαμψη. Συμβάλλει στην αύξηση της τοπικής απασχόλησης, στην ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας των μικρού μεγέθους επιχειρήσεων και στην κοινωνική ένταξη. Η προσέγγιση αυτή συμβάλλει στην οικονομική μεγέθυνση κυρίως κρατών και περιοχών με χαμηλούς ρυθμούς ανάπτυξης που βρίσκονται σε κατώτερα σημεία στο χάρτη των ανισοτήτων μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών. Η οικονομική μεγέθυνση των λιγότερο αναπτυγμένων περιφερειών αντιμετωπίζει την πρόκληση της καινοτομίας και της πρότασης ενός επιχειρηματικού μοντέλου βασισμένου στη συνεργασία μεταξύ των

ενδιαφερομένων πλευρών και στις συμπράξεις του δημόσιου με τον ιδιωτικό τομέα. Ειδικά στο πεδίο της «εκμετάλλευσης» της πολιτιστικής κληρονομιάς μέσω των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων, η ηλεκτρονική και η ψηφιακή τεχνολογία δημιουργούν ένα ισχυρό αποτύπωμα, ιδίως όταν συνδυάζονται με παράγοντες όπως οι επενδύσεις σε τοπικές δεξιότητες, οργανωτικές αλλαγές, καινοτομία και δημιουργία νέων μοντέλων επιχειρήσεων (Valentina et.al. 2015).

Σχήμα 3: Ανάπτυξη Επιχειρηματικότητας φορέων πολιτιστικής οικονομίας

(Πηγή: Cuccia, Rizzo 2016, Ιδία επεξεργασία)

2.4.4.2 Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ ΜΕΣΩ ΔΙΚΤΥΩΝ

Η δικτύωση αποτελεί μία αποτελεσματική στρατηγική για τους πολιτιστικούς παραγωγούς οι οποίοι καλούνται να αντιμετωπίσουν τις συνθήκες μίας ασταθούς αγοράς, όπως αυτής στην οποία απευθύνεται η πολιτιστική παραγωγή. Η δικτύωση δύναται να έχει χωρική διάσταση όπως αυτή εκφράζεται στην περίπτωση των πολιτιστικών περιοχών και των δημιουργικών clusters, ή να αφορά σύνδεση δράσης

πολιτιστικών παραγωγών με κοινούς στόχους και χαρακτηριστικά οι οποίοι βρίσκονται σε διαφορετικούς γεωγραφικούς χώρους (Cuccia, Rizzo 2016).

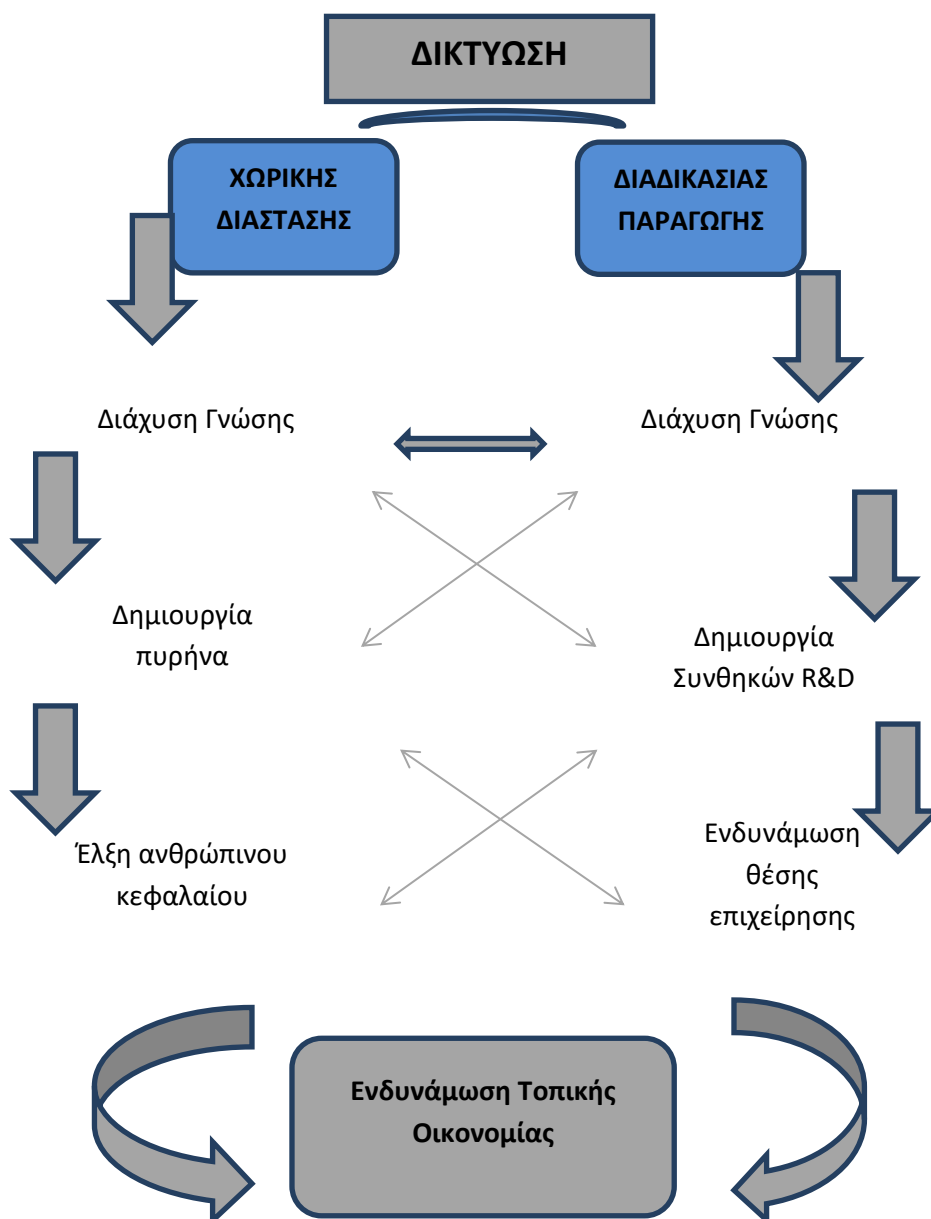
Η περίπτωση της χωρικής δικτύωσης αφορά κατά κύριο λόγο τις πολιτιστικές περιοχές στις οποίες δραστηριοποιείται ένα εξειδικευμένο παραγωγικό δυναμικό που προσφέρει τις υπηρεσίες του στον τοπικό πολιτισμό και τη δημιουργική οικονομία και λειτουργεί ως πόλος έλξης για ταλαντούχους παραγωγούς πολιτιστικών προϊόντων, οι οποίοι θα δραστηριοποιηθούν στους συγκεκριμένους χώρους, θα δημιουργήσουν επιχειρήσεις και θα διευρύνουν τον κύκλο οικονομικής δραστηριότητας της περιοχής (Grodach, 2011). Τα πολιτιστικά τετράγωνα και συνοικίες λειτουργούν επίσης ως ένας μηχανισμός υποστήριξης της τοπικής ταυτότητας και ανάδειξης της ιστορικής κληρονομιάς, που αφ' ενός ενισχύει τα αισθήματα συνοχής του τοπικού πληθυσμού, αφ' ετέρου δίνει ένα ισχυρό ερέθισμα για το marketing και branding της ευρύτερης περιοχής (McManus & Carruthers, 2014).

Η δικτύωση μη συνδεδεμένων χωρικά πολιτιστικών παραγωγών, δεν αφορά τόσο το προσφερόμενο στην αγορά προϊόν, όσο τη διαδικασία παραγωγής του. Στο είδος αυτό δικτύωσης πραγματοποιείται διάχυση της γνώσης, συνεργασία στην έρευνα και ανάπτυξη, επιχειρείται κοινή συμμετοχή σε χρηματοδοτικά προγράμματα και ενδυνάμωση της θέσης της κάθε ξεχωριστής επιχείρησης στο να διεκδικήσει δημόσιους και ιδιωτικούς πόρους (Cuccia, Rizzo 2016). Η συγκεκριμένη δικτύωση ευνοείται συχνά και από την εθνική πολιτική κρατών στο πλαίσιο εφαρμογής πολιτικής για την καινοτομία και θεσμοθετούνται μέτρα για τη μετάδοση της γνώσης, ενθάρρυνσης της συνεργασίας μεταξύ ομοειδών επιχειρήσεων, εδραίωσης καναλιών επικοινωνίας μεταξύ των πολιτιστικών παραγωγών, συνεργασίες μεταξύ εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, πανεπιστημίων, ερευνητικών κέντρων κλπ (Throsby 2010: 100-102).

Η λειτουργία των πολιτιστικών φορέων μέσω δικτύων δε λειτουργεί μόνο προς διευκόλυνση της βιωσιμότητάς τους ως οικονομικές και παραγωγικές μονάδες, συμβάλλει και σε μία ευρύτερη κοινωνική δικτύωση πολιτιστικά δρώντων ατόμων στο πλαίσιο λειτουργίας του αστικού περιβάλλοντος ή και μεταξύ διαφορετικών αστικών περιοχών, συμβάλλοντας στην ενίσχυση των δικτύων επικοινωνίας και τη δημιουργία νέων, τα οποία με τη σειρά τους δίνουν δυνατότητες διευρυμένης επαφής μεταξύ παραγωγών, καταναλωτών και των υπευθύνων για τη λήψη αποφάσεων, με αποτέλεσμα η δικτύωση αυτή να ευνοεί την εν γένει ανάπτυξη, πέρα από αυτή με τη στενή οικονομική διάσταση (Kagan et. al. 2017).

Η δικτύωση, οι συνέργειες, η αλληλεπίδραση των επιχειρήσεων του κλάδου των πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών μεταξύ άλλων προσφέρει στους συμμετέχοντες νέα δεδομένα για την παραγωγή και τη διανομή των προϊόντων και υπηρεσιών που παράγουν. Στις περιπτώσεις δε όπου η δικτύωση λαμβάνει ένα θεσμικό χαρακτήρα είτε μεταξύ των επιχειρήσεων, είτε μέσω θεσμοθετημένων φορέων του δημόσιου ή ευρύτερου δημόσιου τομέα, διευκολύνεται η είσοδος των επιχειρήσεων στην αγορά και η δημιουργία σχέσεων εμπιστοσύνης και σταθερότητας (d' Ovidio, Pradel, 2013).

Σχήμα 4: Λειτουργία φορέων πολιτιστική οικονομίας μέσω Δικτύων

(Πηγή: d' Ovidio, Pradel 2013, Kagan et. al. 2017, Ιδία επεξεργασία)

2.4.4.3 ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ

Ο πολιτισμός και η καινοτομία θεωρούνται δύο βαρύνουσες σημασίας δείκτες του σύγχρονου πολιτισμού. Η έρευνα για την εφαρμογή καινοτομίας στην παραγωγή πολιτιστικών εμπειριών έχει πρόσφατα στρέψει το ενδιαφέρον της προς αυτή την κατεύθυνση, καθώς η καινοτομία στην πολιτιστική παραγωγή προωθείται από κυβερνητικές ατζέντες προκειμένου να ενισχυθούν οι πολιτιστικές και δημιουργικές βιομηχανίες, από τις οποίες παράγεται αξία συμβολική αλλά και σημαντικά οικονομική (Sapsed, Chang 2014). Η καινοτομική ικανότητα επίσης των πολιτιστικών φορέων αναφέρεται και ως «όπλο» κατά των δυσμενών επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης επί της πολιτιστικής παραγωγής και ως «εργαλείο» άμεσης ανάκαμψης (Srakar et.al. 2017). Στο πλαίσιο της διαδικασίας εφαρμογής καινοτομίας από μία επιχείρηση, ο σχεδιασμός και η στρατηγική στοχεύουν στη διερεύνηση των συνθηκών που θα επικρατούν στο άμεσο και απώτερο μέλλον και στον τρόπο με τον οποίο οι συνθήκες αυτές θα απαντηθούν μέσω των παραγόμενων προϊόντων και υπηρεσιών. Η καινοτομική ικανότητα ενός φορέα δεν αφορά μόνο την ανάπτυξη των προϊόντων ώστε να ικανοποιείται η σχέση του πελάτη με τον προμηθευτή του, αλλά μία πιο ριζοσπαστική προσέγγιση του αντικειμένου της παραγωγής, ώστε αυτό να αποτελεί «πρόταση» για τον κλάδο παραγωγής του (Rhisiart 2013). Η σχέση παράλληλα πολιτισμού και καινοτομίας είναι αμφίδρομη, καθώς ο πολιτισμός εκτιμάται περαιτέρω ως πηγή καινοτομίας που τονίζει το ρόλο του ανθρώπινου κεφαλαίου σε δημιουργικές και καινοτόμες διαδικασίες. Η επιστημονική συζήτηση για την οικονομία του πολιτισμού και της δημιουργικότητας στο πλαίσιο των μελετών για την καινοτομία έχει αναδείξει τη διάσταση της «κοινωνικής πλευράς της καινοτομίας» που εισάγει στην ανταγωνιστική 'αρένα' και δημιουργικές ομάδες και επιχειρηματικά δίκτυα (Lazzeretti et.al. 2011).

Η πολιτιστική οικονομία αναπτύσσεται εντός ενός ανασφαλούς οικονομικού περιβάλλοντος με ρίσκο και ως προς το προϊόν και ως προς τον παραγωγό. Το βασικό κριτήριο που απαιτείται για την λειτουργία των αγορών του πολιτιστικού κλάδου, δεν αποτελεί το κριτήριο της υποθετικής ισορροπίας μεταξύ της προσφοράς και της ζήτησης πολιτιστικών αγαθών σύμφωνα με την ευελιξία των τιμών τους. Δεδομένου ότι η αξία αυτών των αγαθών είναι περισσότερο συμβολική και αισθητική και αφορά τη μετάδοση ιδεών και νέων συμβόλων, υπόκειται σε συνεχείς μεταβολές τόσο της

προσφοράς όσο και της ζήτησης. Ως προς την προσφορά, κάθε παραγωγός πρέπει κατ' ανάγκη να στοχεύει στην καινοτομία - πρέπει να αναλάβει ηγετικό ρόλο έναντι των υπάρχοντων αγαθών και παραγωγών. Ο ανταγωνισμός μεταξύ αυτών των καινοτόμων παραγωγών αναφέρεται λιγότερο στην τιμή των προϊόντων τους και περισσότερο στις αντίστοιχες ικανότητές τους να παράγουν καινοτόμα προϊόντα και υπηρεσίες. Συνεπώς, η λογική υποκείμενη προσφορά δεν μπορεί πλέον να εξηγηθεί μόνο σε όρους ζήτησης για ένα αγαθό, αλλά και συμπεριφοράς άλλων προμηθευτών όσον αφορά τη σύλληψη και παραγωγή. Δημιουργείται λοιπόν με τον τρόπο αυτό μία νέα δυναμική προσφοράς, που ανταποκρίνεται σε ζήτηση που δημιουργείται από μη οικονομικούς παράγοντες (Grefe 2016).

Οι λόγοι που επιβάλλουν την καινοτομική δραστηριότητα των φορέων που παράγουν πολιτιστικές εμπειρίες (Bakhshi & Throsby 2010), οφείλονται:

- Στις απαιτήσεις του κοινού, του οποίου η συμπεριφορά δεν είναι στατική αλλά μεταβάλλεται ανάλογα με τις ευρύτερες κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις.
- Στις μεταβολές ως προς τις πηγές εσόδων. Οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές που εφαρμόζονται έχουν περιορίσει σε μεγάλο βαθμό τις επιχορηγήσεις στους πολιτιστικούς φορείς με αποτέλεσμα την εμπορευματοποίηση των πολιτιστικών παροχών και την υιοθέτηση επιχειρηματικών μοντέλων λειτουργίας.
- Στις ραγδαίες τεχνολογικές εξελίξεις, οι οποίες ανοίγουν όχι μόνο νέους τρόπους επικοινωνίας με το κοινό, αλλά και νέους τρόπους αισθητικής προσέγγισης της πολιτιστικής εμπειρίας από τους δημιουργούς.

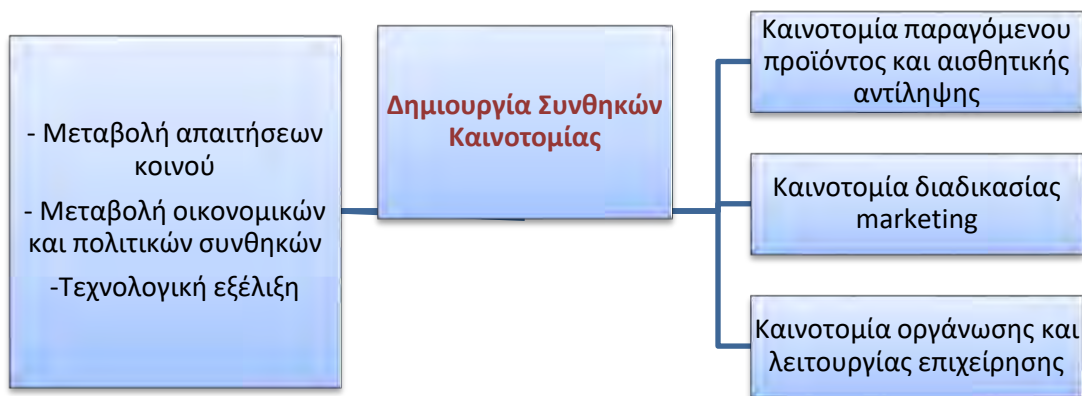
Για το ευρύ φάσμα των πολιτιστικών οργανισμών και επιχειρήσεων έχουν διατυπωθεί ορισμοί ως προς τους τύπους καινοτομίας που υποστηρίζουν τη λειτουργία και οντότητά τους στο σύγχρονο ανταγωνιστικό περιβάλλον της πολιτιστικής παγκοσμιοποίησης (Lewandowski, 2015). Μία αρχική κατηγοριοποίηση, ανεξαρτήτως κλάδου, αναφέρεται στο Oslo Manual (OECD/Eurostat, 2005) και ορίζει τρεις τύπους καινοτομίας που αφορούν:

- Την καινοτομία της παραγόμενης παροχής,
- Την καινοτομία στο marketing της παροχής,
- Την καινοτομία στο οργανωτικό επίπεδο λειτουργίας του οργανισμού που παράγει την παροχή.

Η κατηγοριοποίηση αυτή για τον κλάδο της πολιτιστικής παραγωγής, δεν λαμβάνει υπόψη ένα 4^ο σημαντικό στοιχείο, αυτό της αισθητικής καινοτομίας, που αφορά τη

συμβολική αξία των παραγόμενων αγαθών (Bakhshi & Throsby 2010, DiMaggio & Stenberg 1985, Faludi 2015, Scherrer 2008). Σύμφωνα με το Oslo Manual και την αποδοχή του τέταρτου αυτού στοιχείου, για την εφαρμογή καινοτομίας στον πολιτιστικό – δημιουργικό τομέα θα πρέπει να συν - λειτουργήσουν καινοτομικά και οι δημιουργοί (καλλιτέχνες) και τα διοικητικά – θεσμικά στελέχη για να επιτευχθεί αισθητικό και λειτουργικό αποτέλεσμα (Lewandowski, 2015).

Σχήμα 5: Καινοτομία στην πολιτιστική οικονομία

(Πηγή: Bakhshi & Throsby 2010, Faludi 2015, Oslo manual 2005, Ιδία επεξεργασία)

Πέραν των φορέων παραγωγής πολιτιστικών προϊόντων και υπηρεσιών, η καινοτομική δραστηριότητα παρατηρείται και εντός του πλαισίου άσκησης πολιτιστικής πολιτικής από κεντρικές κυβερνήσεις και στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων των περιφερειακών και τοπικών κυβερνήσεων. Ο αστικός σχεδιασμός με στόχο τη βιώσιμη ανάπτυξη προσανατολίζεται πλέον στα καινοτομικά στοιχεία και αυτό παρατηρείται ιδιαίτερα έντονο σε αστικές πολιτικές που στοχεύουν σε ανάπτυξη μέσω του πολιτισμού και της δημιουργικότητας. Οι πόλεις που λειτούργησαν ως χώροι συσσώρευσης κεφαλαίου, εργατικού δυναμικού, επενδύσεων, θέσεων εργασίας, δημιουργίας ευκαιριών, πολλαπλών παροχών και κοινωνικής δικτύωσης, λειτουργούν εντός ενός περιβάλλοντος «ανταγωνισμού» για τον οποίο επιστρατεύτηκαν πολιτικές πολιτιστικής ανάπτυξης οι οποίες οδήγησαν σε επιτυχημένα ή μη αποτελέσματα. Με την πάροδο των ετών σημειώθηκαν προβλήματα ακόμη και στις περιπτώσεις

επιτυχημένων επιλογών, τα οποία αποτυπώνονται κυρίως στο περιβαλλοντικό και κοινωνικό πεδίο λόγω των συνεχών μεταβολών που επιβάλλονται από τις πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες που οδηγούν σε μία διαρκή αναζήτηση διαχείρισης της αλλαγής. Η καινοτομία στον αστικό σχεδιασμό για περαιτέρω πολιτιστική ανάπτυξη, υπαγορεύεται πλέον ως ανάγκη για λόγους όπως: Η συνεχόμενη αύξηση του πληθυσμού των αστικών περιοχών η οποία έως το 2050 υπολογίζεται ότι θα διπλασιαστεί, ο ηγετικός ρόλος των πολιτικών που εφαρμόζονται από τις μεγαλουπόλεις και ακολουθούνται στη συνέχεια και από τις υπόλοιπες περιοχές σε διεθνή κλίμακα, η εύρεση τρόπων των αστικών πληθυσμών στο να συνυπάρχουν πολλές διαφορετικές εθνικές και κοινωνικές ομάδες, η παραγωγική δυναμική των πόλεων που τις καθιστά ρυθμιστή της περιβαλλοντικής ρύπανσης καθώς το 75% της παραγόμενης διεθνώς ενέργειας, καταναλώνεται εντός των αστικών περιοχών. Η καινοτομική δράση δια μέσου των θεσμικών φορέων που λαμβάνουν τις αποφάσεις υπαγορεύεται πλέον ως ανάγκη για τη διαχείριση του φυσικού, δομημένου και κοινωνικού περιβάλλοντος και τη δημιουργία συνθηκών βιώσιμης ανάπτυξης (Kagan et. al. 2017).

2.5 ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Το αποτόπωμα της οικονομικής ύφεσης στην οικονομία του πολιτισμού εμφανίστηκε έντονο με τη συρρίκνωση των δημοσίων και ιδιωτικών επενδύσεων και την παράλληλη μείωση της κατανάλωσης (Pratt, Hutton 2013). Οι κρατικές επιχορηγήσεις μειώθηκαν δραματικά κατά τη διάρκεια της κρίσης και στις ΗΠΑ και αντίστοιχα στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης με ιδιαίτερα έντονες περικοπές στις ευρωπαϊκές χώρες που αντιμετωπίζουν και δημοσιονομική κρίση (Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία). Γενικότερα, στο δυτικό κόσμο οι δημόσιοι πόροι που δαπανήθηκαν για πολιτιστικές και δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου βρέθηκαν στο υψηλότερο σημείο τους το 2004, χρονικό σημείο από το οποίο και ξεκίνησε κατακόρυφη πτώση χρηματοδότησης που έφτασε στο χαμηλότερο σημείο το έτος 2012. Παράλληλα, τη συγκεκριμένη πτώση διάθεσης δημόσιων πόρων ακολούθησε και η αποκέντρωση των χρηματοδοτήσεων, οι οποίες από τις κεντρικές κυβερνήσεις μεταφέρθηκαν σε αποκεντρωμένες δημόσιες υπηρεσίες. Στην περίπτωση της Ιταλίας όπου βασικός επενδυτής πολιτιστικών δραστηριοτήτων υπήρξε ο χώρος των τραπεζών, κατά τη διάρκεια της οικονομικής

κρίσης και ο συγκεκριμένος χώρος παρουσίασε μείωση στα ποσά που διέθεσε στην πολιτιστική παραγωγή (Srakar and Copic 2012, Cuccia, Rizzo 2016).

Οι περιφερειακές και τοπικές αυτοδιοικήσεις, καλούνται πλέον να λειτουργήσουν εντός του πλαισίου μίας νέο-φιλελεύθερης οικονομικής πραγματικότητας όπου ωθούνται στο να αναδείξουν τις διαχειριστικές τους ικανότητες, τις επιδόσεις τους στο marketing της περιοχής ευθύνης τους και να επιφέρουν μετρήσιμο δημόσιο αποτέλεσμα. Οι τοπικές πολιτικές σχεδιάζονται συχνά γύρω από προγράμματα παρακολούθησης, μέτρησης και αξιολόγησης του αποτελέσματος της πολιτικής ως προς τον αντίκτυπο του πολιτιστικού κλάδου εντός και εκτός της τοπικής κοινωνίας και των ρυθμών κατανάλωσης των παραγόμενων πολιτιστικών προϊόντων και υπηρεσιών (Johanson et.al. 2014).

Εντός του ευρωπαϊκού χώρου σημειώθηκε μείωση ανάλογη μεταξύ των δημοσίων και ιδιωτικών επενδύσεων στον πολιτιστικό κλάδο, μείωση ανάλογη επίσης των επενδύσεων της κεντρικής κυβέρνησης σε σχέση με τις τοπικές αυτοδιοικήσεις, ενώ οι περικοπές των δημοσίων επενδύσεων σε σχέση με τους υπόλοιπους τομείς παραγωγής παρουσιάζει σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών και εξαρτάται από τα δημοσιονομικά προβλήματα και τις ειδικές συνθήκες που προκάλεσε η οικονομική ύφεση στην κάθε χώρα ξεχωριστά. Οι σημαντικότερες μειώσεις δαπανών των πολιτιστικών φορέων κατευθύνθηκαν στη μείωση των λειτουργικών εξόδων και κυρίως στη μείωση του κόστους εργασίας (Srakar et.al. 2017). Στην περίπτωση των Ηνωμένων Πολιτειών κατά τη διάρκεια της κρίσης παρατηρήθηκαν οι δυσμενέστερες επιπτώσεις επί της πολιτιστικής παραγωγής και απασχόλησης του κλάδου στα παραδοσιακά μητροπολιτικά κέντρα όπως η Νέα Υόρκη, το Λος Άντζελες και το Σαν Φρανσίσκο, ενώ ανθεκτικότερες εμφανίστηκαν πόλεις μεσαίου μεγέθους για τα δεδομένα της συγκεκριμένης χώρας με ισχυρή πολιτιστική οικονομία όπως η Βοστώνη, το Σιάτλ, η Μινεάπολη, οι οποίες διατήρησαν το ανταγωνιστικό τους πλεονέκτημα και διατήρησαν συγκριτικά χαμηλά επίπεδα ανεργίας στα επαγγέλματα του πολιτιστικού κλάδου. Πόλεις μικρού πληθυσμού, αντιμετώπισαν ανάλογα με την παράδοσή τους ως προς την πολιτιστική παραγωγή, αντίστοιχα και τις μεγαλύτερες απώλειες θέσεων εργασίας στον πολιτιστικό κλάδο (Grodach, Seman 2013).

Περιοχές και κλάδοι της πολιτιστικής οικονομίας εμφάνισαν διαφορετικά αντανάκλαστικά κατά τη διάρκεια της ύφεσης, τα οποία εξαρτώνται από τις επικρατούσες οικονομικές και πολιτικές συνθήκες ανά κράτος ή περιφέρεια. Κατά μέσο όρο στο διεθνές περιβάλλον περισσότερο ευάλωτοι στις επιπτώσεις της κρίσης αναδείχθηκαν οι κλάδοι που συνδέονται με την εν γένει λειτουργία της αγοράς, όπως η

διαφήμιση και παράλληλα οι τηλεοπτικοί σταθμοί και ο τύπος που τα έσοδά τους εξαρτώνται από τη διαφήμιση, ενώ ανθεκτικότεροι κλάδοι αναδείχθηκαν εκείνοι που τα έσοδά τους εξαρτώνται απευθείας από τον καταναλωτή και τις προσωπικές του επιλογές, όπως ο χώρος των παραστατικών τεχνών. Ως προς το μέγεθος των φορέων της πολιτιστικής οικονομίας εμφανίστηκαν με μεγαλύτερες αντοχές οι μεγάλοι βεληνεκούς φορείς για τους οποίους διατηρήθηκε ένας στάνταρ βαθμός επενδύσεων δημόσιων και ιδιωτικών (κυρίως sponsoring) και παράλληλα οι μικρού βεληνεκούς φορείς, που υποστηρίχθηκαν από τις τοπικές κοινωνίες και κινήσεις εθελοντών, ενώ τις μεγαλύτερες απώλειες υπέστησαν μεσαίου μεγέθους φορείς, οργανισμοί και παραγωγοί οι οποίοι δεν κατάφεραν να συγκρατήσουν τους χορηγούς τους και παράλληλα το μέγεθός τους απαιτούσε κάτι περισσότερο από τη στήριξη εθελοντών και οργανώσεων, με χαρακτηριστικό παράδειγμα της περίπτωσης αυτής τα μικρά, μεσαία και μεγάλα μουσεία του Ηνωμένου Βασιλείου (Pratt & Hutton 2013).

Στην περίπτωση της Ελλάδας, η οικονομία αντιμετωπίζει και κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών προβλήματα παραγωγικής υστέρησης και για το λόγο αυτό προβλέπονται μακροχρόνιες δυσμενείς επιπτώσεις στο σύνολο της οικονομικής δραστηριότητας. Στην προ κρίσης περίοδο, αυξήθηκαν μεν οι επενδύσεις στη χώρα, τα ποσά όμως που επενδύθηκαν οφειλόταν κυρίως στην υλοποίηση προγραμμάτων από κοινοτικούς πόρους και η άνοδος του ΑΕΠ στηρίχθηκε στην αύξηση δημοσίων καταναλωτικών δαπανών (Μιχαηλίδης 2013: 25-27).

Στο πεδίο της πολιτιστικής οικονομίας, από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 οι κυβερνήσεις ευνόησαν την εμπλοκή του ιδιωτικού τομέα στην πολιτιστική παραγωγή. Στηριζόμενο στην παράδοση των «ευεργετών» το Υπουργείο Πολιτισμού προχώρησε σε διάφορων ειδών συνεργασίες με ιδιωτικούς φορείς (παραχωρήσεις χώρων, επιδοτήσεις κ.α.) και δημιουργήθηκαν πολιτιστικοί φορείς ως αποτέλεσμα σύμπραξης δημόσιου και ιδιωτικού τομέα. Παράλληλα οι συνεργασίες αυτές υποστηρίχθηκαν οικονομικά από ανάλογα προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και αναπτύχθηκαν κυρίως στην περιοχή της Αθήνας πολιτιστικοί φορείς όπως το Μουσείο Μπενάκη, το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας, το Μέγαρο Μουσικής Αθηνών. Ταυτόχρονα παραδοσιακά κρατικοί φορείς παραγωγής πολιτιστικών προϊόντων όπως το Εθνικό Θέατρο, η Λυρική Σκηνή, το Εθνικό Κέντρο Βιβλίου άλλαξαν νομική μορφή και μετετράπησαν σε Νομικά Πρόσωπα Ιδιωτικού Δικαίου, ενώ τον ίδιο δρόμο ακολούθησαν και οι πολιτιστικοί φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης, οι οποίοι λειτούργησαν πλέον με νομικό καθεστώς ιδιωτικού δικαίου, μετατρέπόμενοι σε «δημοτικές επιχειρήσεις» (Souliotis 2013). Η

οικονομική και δημοσιονομική κρίση στην οποία βρίσκεται η χώρα από το 2009, έχει δημιουργήσει αντίστοιχα οικονομικά προβλήματα στους φορείς παραγωγής πολιτιστικών προϊόντων. Σύμφωνα με στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, το ήδη μειωμένο ποσό που διέθετε το ΥΠ.ΠΟ. για επιχορηγήσεις το 2009, μειώνεται στο ¼ περίπου το 2012, σημειώνεται δε ότι το Υπουργείο Πολιτισμού είναι ο μόνος δημόσιος φορέας που επιχορηγεί την πάσης φύσεως πολιτιστική δραστηριότητα σε επίπεδο κεντρικής κυβέρνησης.

Η μεταπολεμική πολιτιστική πολιτική της Ευρώπης, έχοντας πλέον εκτιμηθεί και οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης, έχει ακολουθήσει τέσσερα στάδια εξέλιξης, αυτό της κεντρικά καθοδηγούμενης πολιτιστικής πολιτικής με ανάλογες δημόσιες επενδύσεις από το κεντρικό κράτος, το στάδιο της αποκέντρωσης και ως προς την άσκηση πολιτικής και ως προς τις επενδύσεις, το στάδιο της σύμπραξης με τον ιδιωτικό τομέα και τις ιδιωτικές επενδύσεις και στο στάδιο που διαμορφώνεται πλέον με τη σταθερή απεμπλοκή του κράτους και την αναζήτηση κεφαλαίων μέσω της επιχειρηματικότητας, της καινοτομικής ικανότητας και του δικτύου συνεργασιών του πολιτιστικού παραγωγού. Στο νέο αυτό πλαίσιο που διαμορφώθηκε, παρατηρούνται σταδιακά αλλαγές όπως ο περισσότερο στρατηγικός και λιγότερο πολιτικός ρόλος του κράτους στην πολιτιστική παραγωγή, μεγαλύτερη αυτονομία των δημόσιων πολιτιστικών οργανισμών και συγχωνεύσεις με ιδιωτικού δικαίου φορείς, λειτουργία των πολιτιστικών επιχειρήσεων προσανατολισμένη στους κανόνες της αγοράς (Copic et.al. 2011).

Χωρίς να υποτιμάται η δραματική μείωση του κάθε είδους επενδύσεων στην πολιτιστική οικονομία, διατυπώνονται και απόψεις όπως αυτή των Pratt & Hutton, σύμφωνα με την οποία τα αποτελέσματα της οικονομικής ύφεσης δίνουν την ευκαιρία για μία αναπροσαρμογή της πολιτικής και επανατοποθέτησης του κέντρου βάρους της από το πολιτιστικό στοιχείο στο δημιουργικό, στο οποίο διακρίνουν μεγαλύτερες δυνατότητες συμβολής για την αστική και την οικονομική ανάπτυξη (Pratt & Hutton 2013).

Σχήμα 6: Στάδια εξέλιξης Ευρωπαϊκής πολιτιστικής πολιτικής και επενδύσεων

(Πηγή: Ιδία επεξεργασία)

2.6 ΔΗΜΟΣΙΕΣ Η ΙΔΙΩΤΙΚΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΣΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ:

Αν και από μεγάλο τμήμα της σχετικής βιβλιογραφίας υποστηρίζεται η άποψη ότι ως δημόσιο αγαθό ο πολιτισμός υποστηρίζεται οικονομικά από το κράτος (Srakar, Copic 2012), οι συνέπειες της οικονομικής ύφεσης οδήγησαν σε διεύρυνση της ιδιωτικοποίησής του και παράλληλα επιτυχημένες πολιτικές απέδειξαν ανάπτυξη του πολιτιστικού κλάδου και των πολιτιστικών βιομηχανιών με τη στήριξη της ιδιωτικής χρηματοδότησης. Ανεξάρτητα από τις επιπτώσεις της κρίσης, η τεχνολογική και ψηφιακή επανάσταση έχει αλλάξει ριζικά τα πρότυπα παραγωγής και κατανάλωσης πολιτιστικών προϊόντων και η στροφή της πολιτιστικής παραγωγής από το δημόσιο χαρακτήρα προς την επιχειρηματικότητα και την καινοτομία, είχε σημειωθεί προ της πρόσφατης οικονομικής ύφεσης, όταν η αξία των αγαθών των πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών ξεκίνησε να συνεκτιμάται με τη συμβολή τους στη βιώσιμη ανάπτυξη μίας περιοχής (Betracchini, Segre 2016).

Η πολιτική Blair στη Μεγάλη Βρετανία τη δεκαετία του '90 και η πρωτοβουλία της συγκεκριμένης κυβέρνησης να μετονομάσει τις πολιτιστικές βιομηχανίες σε δημιουργικές προκειμένου να απαλλαγούν αυτές από το φορτίο του ιδεολογικού τους περιεχομένου και να μεταβούν από την κρατική χρηματοδότηση στην ιδιωτική,

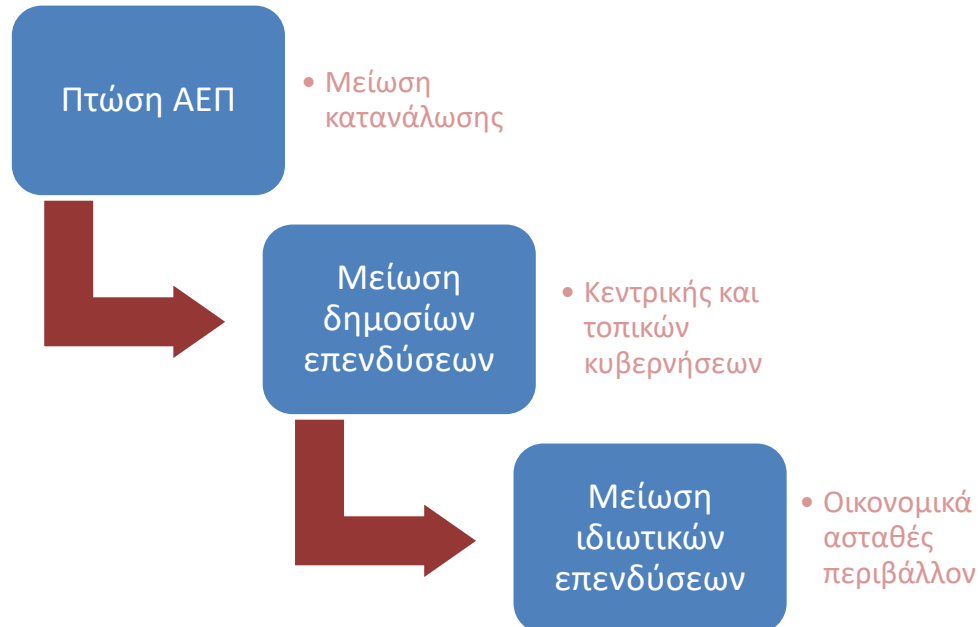
οδήγησε σε εκτόξευση του κλάδου στη συγκεκριμένη χώρα (Pratt, 2008). Αντίστοιχα σε άλλη χώρα με σοσιαλιστικό παρελθόν, την Κίνα, κατά τη διάρκεια των μεταρρυθμίσεων των τελευταίων ετών, υιοθετήθηκαν πολιτικές με τις οποίες οι πολιτιστικές βιομηχανίες σταδιακά απεγκλωβίζονται από τον κρατικό παρεμβατισμό και πολιτικά και οικονομικά. Στην περίπτωση της Κίνας, δε μετονομάστηκαν οι πολιτιστικές βιομηχανίες, αλλά διαχωρίστηκαν από τις δημιουργικές, σύμφωνα με το αντικείμενό τους και βιομηχανίες όπως αυτές της τηλεόρασης, διαφήμισης, των τεχνολογιών του διαδικτύου κ.α., οι οποίες λειτουργούν σύμφωνα με την αγορά, απελευθερώθηκαν από το κράτος, ενώ πολιτιστικές βιομηχανίες όπως η μουσική, οι παραστατικές τέχνες, οι παραδοσιακές τέχνες κ.α. που θεωρείται ότι αντιπροσωπεύουν βασικές πολιτιστικές αξίες, παρέμειναν πλήρως ή εν μέρει κρατικές (Shan 2014). Σχετική θεώρηση εκφράζεται στη βιβλιογραφία και με την άποψη ότι οι επενδύσεις της τοπικής αυτοδιοίκησης στον πολιτισμό προσανατολίζονται μεν στο πεδίο της τοπικής οικονομικής ανάπτυξης, λαμβάνοντας όμως υπόψη και την ποιότητα των πολιτιστικών παροχών καθώς και αυτή των παραγωγών, κυρίως στο χώρο των τεχνών και λειτουργούν σύμφωνα με μία σχετικά αντικειμενική κλίμακα αξιολόγησης. Η κλίμακα αυτή κατά καιρούς διαφοροποιείται, π.χ. στις Ηνωμένες Πολιτείες τη δεκαετία του '60 τα κρατικά κονδύλια που διοχετεύονται στον πολιτισμό μέσω της τοπικής αυτοδιοίκησης αφορούσαν μη κερδοσκοπικούς πολιτιστικούς φορείς που παρήγαγαν προϊόντα ή υπηρεσίες με «ποιότητα», ενώ σήμερα τα σχετικά κονδύλια διατίθενται και σε φορείς που παράγουν πολιτιστικά προϊόντα με περισσότερο εμπορικό στόχο και αποδοχή του καταναλωτικού κοινού (Rushton 2015).

Η καταγραφή της πτώσης των χρηματοδοτήσεων της πολιτιστικής παραγωγής κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης επιβεβαιώνει τη θεωρία του Getzner σύμφωνα με την οποία σε περιόδους ύφεσης μειώνονται οι επιδοτήσεις, καθώς αυτές βρίσκονται σε σχέση εξάρτησης με το ΑΕΠ και παράλληλα από τη στιγμή που η πλειοψηφία των ποσών χρηματοδότησης πολιτιστικών σκοπών περνάει στις αρμοδιότητες της τοπικής αυτοδιοίκησης, είναι εύλογη η μείωση καθώς τα ταμεία των αυτοδιοικητικών υπηρεσιών είναι αυτά που πλήττονται στο μεγαλύτερο βαθμό στο πλαίσιο μίας οικονομικής και δημοσιονομικής κρίσης (Getzner 2004, 2015).

Σύμφωνα επίσης με τους Srakar & Copic τα ύψη δημοσίων και ιδιωτικών κεφαλαίων συνδέονται θετικά και κινούνται προς την ίδια κατεύθυνση σε περιόδους οικονομικής κρίσης, η μείωση των δημόσιων πόρων συχνά συνοδεύεται από ταυτόχρονη μείωση των ιδιωτικών κεφαλαίων που επενδύονται, ενώ την τακτική μείωσης των κρατικών

επενδύσεων και την υποστήριξη της ιδιωτικής πρωτοβουλίας δε θεωρούν ως τη βέλτιστη λύση, καθώς εκτιμούν τις πολιτιστικές παροχές ως δημόσιο αγαθό (Copic et.al. 2011, Srakar & Copic 2012).

Σχήμα 7: Μεταβολή χρηματοδότησης πολιτιστικής οικονομίας

(Πηγή: Getzner 2004, 2015, Srakar & Copic 2012, Ιδία επεξεργασία)

Στη βιβλιογραφία διατυπώνεται επίσης η άποψη που κρίνει αναγκαία την κρατική επιχορήγηση η οποία θα εγγυηθεί τη βιωσιμότητα του χώρου των τεχνών (Greffé 2016). Παράλληλα εκφράζονται και αντίθετες απόψεις όπως αυτή του Rocco Landesman, Προέδρου του National Endowment for the Arts των ΗΠΑ από το 2009 έως το 2012, ο οποίος κατά τη διάρκεια της θητείας του διαπίστωσε ότι οι επιχορηγούμενοι μη κερδοσκοπικοί πολιτιστικοί οργανισμοί παράγουν προϊόντα και υπηρεσίες κατά πολύ αυξημένα σε σχέση με τη ζήτηση και πρότεινε να μειωθεί η επιχορήγηση, προκειμένου η παραγωγή να συνδυαστεί με τη ζήτηση, η οποία λόγω και της οικονομικής ύφεσης δεν προβλέπεται να αυξηθεί. Ο Bill Ivey, προκάτοχος του Landesman στο ίδρυμα, είχε επίσης διαπιστώσει ότι το σύστημα και το μέγεθος επιδοτήσεων των μη κερδοσκοπικών πολιτιστικών φορέων είχε υποστεί κορεσμό, ο κλάδος είχε υπερεκτιμηθεί και έδειχνε σημάδια κάμψης με πίεση στους μισθούς, έλλειψη κεφαλαίων από ίδια έσοδα και συντηρητικές επιχειρηματικές πρακτικές (McDonnell, Terper 2014). Πέραν όμως του διαλόγου για το δημόσιο ή επιχειρηματικό χαρακτήρα του πολιτισμού, η λειτουργία των πολιτιστικών βιομηχανιών, οι

τεχνολογικές εξελίξεις, το διαδίκτυο και η ψηφιακή τεχνολογία έχουν μεταβάλλει τους όρους της πολιτιστικής κατανάλωσης, η οποία έχει διευρυνθεί επί των κοινωνικών ομάδων, είναι περισσότερο «προσβάσιμη» και λιγότερο ελιτίστικη κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών (Johanson et.al. 2014).

2.7 ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΣΕ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΥΠΟΔΟΜΕΣ (ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ, ΈΡΓΑ «ΝΑΥΑΡΧΙΔΕΣ», ΜΟΥΣΕΙΑ, ΧΩΡΟΙ ΤΕΧΝΗΣ).

Οι επενδύσεις σε υποδομές δεν έχουν τη δυνατότητα να λύσουν το σύνολο των οικονομικών προβλημάτων μίας περιοχής, αλλά δίνουν την ευχέρεια για δημιουργία συνθηκών οικονομικής ανάκαμψης και μακρο-οικονομικών αποτελεσμάτων. Οι κρατικές επενδύσεις σε υποδομές κινητοποιούν ιδιωτικές επενδύσεις και υπολογίζεται ότι κάθε 1,00 δολάριο που επενδύεται σε υποδομές, έχει ανταποδοτική αξία ύψους 1,59 δολαρίων (Zandi 2011 στο Porona 2017). Οι δυνατότητες του δομημένου περιβάλλοντος μίας περιοχής επηρεάζουν όχι μόνο την τοπική οικονομική βιωσιμότητα, αλλά δημιουργούν παράλληλα κοινωνικές επιπτώσεις θετικής κατεύθυνσης και συμβάλλουν σε οικονομική μεγέθυνση και ανάπτυξη, ενώ η θετική τους διάσταση γίνεται ιδιαίτερη αισθητή κυρίως σε περιφέρειες των αναπτυσσόμενων χωρών και σε αυτές που υστερούν σε ρυθμούς ανάπτυξης (Bar-El R., στο Felsenstein D. et.al. 2001: 208-209, Sierra et.al.2017).

Σχετικά με τις δημόσιες επενδύσεις για την κατασκευή και λειτουργία υποδομών, αυτές προτείνεται να υλοποιούνται εφόσον η επένδυση αφορά το κοινωνικό σύνολο και εφόσον η επένδυση πραγματοποιείται για να ικανοποιηθούν ανάγκες του παρόντος, χωρίς αυτό να εμποδίζει τις μεταγενέστερες κοινωνίες να ικανοποιήσουν τις δικές του ανάγκες, σύμφωνα με βασική αρχή της βιωσιμότητας. Παράλληλα η απόφαση για τη δημιουργία ενός έργου θα πρέπει να λαμβάνεται πέρα από λαϊκισμούς και πολιτικές σκοπιμότητες ή για την εξυπηρέτηση συμφερόντων, ενώ η υλοποίηση θα πρέπει να πραγματοποιείται σε καθεστώς διαφάνειας και ελέγχου (Pardo-Bosch, Aguado 2016).

Οι επενδύσεις σε υποδομές πολιτιστικών παροχών έχουν θετικό αντίκτυπο στην τοπική οικονομία, συμβάλλουν στην ανάπλαση υποβαθμισμένων αστικών περιοχών, κινητοποιούν αστικές αναζωογονήσεις, έλκουν τη δημιουργική τάξη και αναβαθμίζουν την ταυτότητα μίας ευρείας περιοχής. Οι υποδομές των πολιτιστικών παροχών εκτείνονται από μεγάλα έργα (έργα «ναυαρχίδες»), μουσεία, θεματικά πάρκα, θεατρικές

αίθουσες, χώρους συναυλιών, πολιτιστικές συνοικίες κ.α., έως μικρότερες παρεμβάσεις που αφορούν μόλις ένα οικοδομικό τετράγωνο.

Ακόμη και οι μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί που στοχεύουν στην υλοποίηση μίας υποδομής, λειτουργούν πλέον επιχειρηματικά και λόγω της ανάπτυξης της πολιτιστικής οικονομίας, αλλά και λόγω των οικονομικών συνθηκών που προκλήθηκαν από την παγκόσμια ύφεση. Στο πλαίσιο της επιχειρηματικής αυτής λειτουργίας και οι πολιτιστικοί παραγωγοί δεν στηρίζονται πλέον στην κρατική χορηγία, αλλά αναζητούν επενδυτές από τον ιδιωτικό τομέα, από χρηματοδοτικούς μηχανισμούς, από δωρητές και μέσω εταιρικών τμημάτων μάρκετινγκ (Johnson, Ashley 2014).

Θετικά παραδείγματα από τις επενδύσεις σε πολιτιστικές υποδομές προσφέρονται σε μεγάλο όγκο από το χώρο των μουσείων. Ένα μουσείο υψηλής προσβασιμότητας, έχει τη δυνατότητα ισχυρού οικονομικού οφέλους, όχι μόνο για τον ίδιο το φορέα ως παραγωγό πολιτιστικής παροχής, αλλά και για την περιοχή στην οποία αυτό δραστηριοποιείται. Εάν οι ισχυροί πολιτιστικοί πόροι του μουσείου, προκαλέσουν τουριστικό ενδιαφέρον για τον εγχώριο και εξωτερικό τουρισμό, τότε η συμβολή του ανάγεται σε ένα σημαντικό στοιχείο για την οικονομία μίας περιοχής ή μίας χώρας (Capstic, 1985). Για το λόγο αυτό πραγματοποιήθηκαν με επιτυχία επενδύσεις για τη δημιουργία μουσείων όπως η γκαλερί Tate Modern στο Λονδίνο, το σύμπλεγμα μουσείων Museum Park στο Ρότερνταμ της Ολλανδίας, το μουσείο Guggenheim στο Μπιλμπάο της Ισπανίας, το μουσείο του Τιτανικού στην Ιρλανδία, το μουσείο της Ακρόπολης στην Αθήνα, το παράρτημα του μουσείου του Λούβρου στο Άμπου Ντάμπι κ.α. καθώς και επενδύσεις για ανακαινίσεις και ανακατασκευές μουσείων όπως αυτή του Λούβρου στο Παρίσι, του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου του Λονδίνου κ.α., με ορισμένα εξ' αυτών να αποτελούν και έργα «ναυαρχίδες» για την περιοχή τους. Από τον ίδιο χώρο αναφέρεται και αρνητικό παράδειγμα επένδυσης, αυτό του Μουσείου Τέχνης του Σηάτλ των Ηνωμένων Πολιτειών, όπου η λήψη απόφασης για επένδυση σε νέο μεγάλο κτίριο στο κέντρο της πόλης, ατύχησε και έθεσε σε κίνδυνο την ίδια τη λειτουργία του Μουσείου, καθώς ο εταίρος της επένδυσης, το ίδρυμα Washington Mutual κατέρρευσε οικονομικά κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης και η διοίκηση του Μουσείου βρέθηκε αντιμέτωπη με ένα μη διαχειρίσιμο όγκο χρεών. Για την επιβίωσή του ο φορέας διαχείρισης ανέστειλε δραστηριότητες, μείωσε λειτουργικές δαπάνες, προέβη σε λήψη δανείων και το πρόβλημά λύθηκε εν μέρει στη συνέχεια με την οικονομική συνεισφορά άλλων ιδρυμάτων, ιδιωτικές δωρεές και τη στήριξη του κοινού (Johnson, Ashley 2014).

2.8 ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΥΛΙΚΗ ΚΑΙ ΑΥΛΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ - Ο ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Η υλική πολιτιστική κληρονομιά που αφορά τα μνημεία του παρελθόντος και τις πολιτιστικές παροχές που αφορούν την ανάδειξη και προστασία των υλικών στοιχείων που αφορούν έργα και αντικείμενα ιστορικής και καλλιτεχνικής αξίας, αποτελεί σημαντικό παράγοντα ανάπτυξης μίας περιφέρειας και ως προς την ιεράρχησή της μεταξύ των περιφερειών και ως προς την οικονομική διάσταση που υποστηρίζει, κυρίως μέσω του πολιτιστικού τουρισμού (Attanasi et al. 2013, Guzman et.al. 2017, Perles et.al. 2018). Η πολιτιστική κληρονομιά ως στοιχείο της τοπικής ταυτότητας και κουλτούρας, αποτελεί παράλληλα και παράγοντα οικονομικής ανάπτυξης. Αναπτύσσοντας επιχειρήσεις στο πεδίο της πολιτιστικής κληρονομιάς αυξάνονται οι προοπτικές της περιοχής στο να αναδείξει μοναδικά προϊόντα στην τουριστική αγορά, να δημιουργηθούν παράλληλα επιχειρήσεις με συμπληρωματικές δραστηριότητες, να αυξηθεί η απασχόληση και να αναβαθμιστεί το επίπεδο διαβίωσης της περιοχής (Valentina et.al. 2015). Οι συνέπειες ενός ισχυρού πολιτιστικού συγκριτικού πλεονεκτήματος σε μία περιοχή, πέραν της ενίσχυσης της εικόνας της περιοχής αφορούν και οικονομικές επιπτώσεις, καθώς η «κατάρρευση» των ορίων μεταξύ των όρων «πολιτιστικού» και «οικονομικού» αποτελούν σημείο κλειδί για τη σύγχρονη τακτική διαχείρισης των πόλεων. Η κατανάλωση πολιτισμού χρησιμοποιείται με συνεχώς αυξανόμενη τάση ως μέσο οικονομικής αναζωογόνησης και η δημιουργία πολιτιστικών υποδομών αποτελεί πάγια τακτική για την προσέλκυση επενδύσεων στις ευρωπαϊκές πόλεις (Richards, 1996). Τα μνημεία της πολιτιστικής κληρονομιάς χαρακτηρίζονται και ως το τέταρτο – το πολιτιστικό - κεφάλαιο μετά το φυσικό, οικονομικό και ανθρώπινο κεφάλαιο μίας περιφέρειας, ενώ η σημασία τους είναι και εθνική και διεθνής, ανάλογα με τις αντιλήψεις περί πολιτιστικής, αισθητικής, ιστορικής, επιστημονικής και περιβαλλοντικής αξίας που επικρατούν. Η επιχειρηματικότητα της διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς συμβάλλει στην αύξηση του ΑΕΠ μίας περιφέρειας, στην αύξηση των θέσεων εργασίας και στη λειτουργία της αγοράς της περιοχής (Zaman 2015).

Οι σύγχρονες τακτικές διαχείρισης των πόλεων δίνουν ιδιαίτερη σημασία στην ανάδειξη στοιχείων της πολιτιστικής κληρονομιάς – ακόμη και ένα μόνο ένα κτίριο εντός ενός αστικού περιβάλλοντος να συμπεριλαμβάνεται στη λίστα της παγκόσμιας

πολιτιστικής κληρονομιάς της UNESCO - αυτό αποτελεί σημείο που έχει τη δυνατότητα να συμβάλλει στην τοπική οικονομική ανάπτυξη (Throsby 2016). Τέτοιου είδους μνημεία με μεγάλη επισκεψιμότητα δημιουργούν την ανάγκη υλοποίησης εν γένει υποδομών και κυρίως οδικών υποδομών, για τα την κατασκευή των οποίων υλοποιούνται μεγάλες επενδύσεις, ενώ με τη σειρά τους τα έργα αυτά των υποδομών αποφέρουν στην περιοχή το πολλαπλασιαστικό τους αποτέλεσμα και συμβάλουν στην ανάπτυξη σε περαιτέρω κλάδους της τοπικής οικονομίας, δημιουργώντας συνθήκες τοπικής οικονομικής μεγέθυνσης και ανάπτυξης (Bryan et.al.1997: Skorobogatova, Kuzmina-Merlino 2017). Χαρακτηριστικό παράδειγμα παράλληλων υποδομών θεωρείται η περίπτωση της Κίνας, όπου με την άσκηση ανοικτών πολιτικών από τη δεκαετία του '80 και μετά, αναδείχθηκαν και παραδόθηκαν προς αξιοποίηση μνημεία της πολιτιστικής κληρονομιάς της χώρας και σε μεγάλο αριθμό από αυτά και επί του συνόλου των γεωγραφικών της περιοχών, πραγματοποιήθηκαν μεγάλες δημόσιες επενδύσεις προκειμένου τα μνημεία να καταστούν προσβάσιμα και να υλοποιηθούν παροχές υποδοχής και φιλοξενίας, με αποτέλεσμα της δημιουργία όρων ανάπτυξης για τις περιφέρειες υποδοχής επισκεπτών και τουριστών (Sofield, Li 1998).

Η προστασία και η διατήρηση των μνημείων της πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελεί βασικό παράγοντα για την αξιοποίησή τους και επενδύονται μεγάλα ποσά για το σκοπό αυτό. Στο πλαίσιο της προστασίας των μνημείων σημαντικούς παράγοντες αποτελούν οι εξωτερικές συνθήκες όπως οι κλιματολογικές και η ανθρώπινη δραστηριότητα. Ως προς την προστασία των στοιχείων της πολιτιστικής κληρονομιάς έχει παρατηρηθεί έντονη δραστηριότητα στο χώρο των μουσείων κυρίως, όπου τα εκθέματα βρίσκονται σε ασφαλές περιβάλλον και δημιουργούνται ιδανικές συνθήκες για τη διατήρησή τους και με τη χρήση των σύγχρονων τεχνολογιών. Το κόστος συντήρησης των μνημείων σε εξωτερικούς χώρους απορροφά ένα μεγάλο μέρος του κόστους λειτουργίας τους και η τεχνολογία του Internet of Things (IoT) αποτελεί πλέον μία πρόταση μείωσης του κόστους αυτού και ως προς την πρόληψη και ως προς την αποκατάσταση. Επομένως μία επένδυση στον τομέα αυτό, θα επέτρεπε τη μείωση του κόστους και τη βελτίωση των όρων συντήρησης (Perles et.al. 2018).

Στον τομέα της πολιτιστικής κληρονομιάς εντάσσονται και οι δράσεις που αφορούν την αναζωογόνηση των ιστορικών κέντρων των πόλεων με την υλοποίηση έργων διατήρησης – συντήρησης κτιρίων και μνημείων, καθώς και τη δημιουργία νέων υποδομών, που δίνουν μία νέα σημασία στα σύγχρονα αστικά κέντρα, εφόσον οι αναπλάσεις αυτές είναι ενταγμένες στον ευρύτερο στρατηγικό σχεδιασμό για την

ανάπτυξη της πόλης - περιοχής (Nyseth, Sognnaes 2013). Οι πολιτιστικές περιοχές – συνοικίες εντός των πόλεων αποτελούν συστάδες δημιουργικών επιχειρήσεων που παράγουν πολιτιστικά προϊόντα και υπηρεσίες με ευδιάκριτα τοπικά χαρακτηριστικά τα οποία δημιουργούνται από εμπορικά και πολιτιστικά κίνητρα. Η πολιτιστική αυτή παραγωγή χαρακτηρίζεται από δημιουργικότητα, όχι μόνο από αυτή του παρόντος, αλλά και από εκείνη του παρελθόντος, η οποία αναδεικνύεται μέσω της σύγχρονης πολιτιστικής παραγωγής, διατηρείται και μεταφέρεται στο μέλλον μέσα από την δημιουργικότητα που προάγεται από τις επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στο χώρο των πολιτιστικών συνοικιών (Throsby 2016).

Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά αναφέρεται στον πλούτο της γνώσης και των δεξιοτήτων που μεταφέρονται μεταξύ των γενεών και των ετών στα μέλη μίας συγκεκριμένης κοινωνίας και αποτελεί βασικό συστατικό για τον προσδιορισμό της ταυτότητας μίας χώρας ή μίας περιφέρειας. Πρόκειται για ένα είδος περιφερειακού κεφαλαίου που συμβάλλει στην ανάπτυξη και βιώνεται όχι μόνο από τους επισκέπτες της περιοχής, αλλά κυρίως από τους ίδιους τους κατοίκους. Η πολιτισμική διάσταση που φέρει για μία περιφέρεια η άυλη πολιτιστική κληρονομιά, διαμορφώνει και το είδος των προϊόντων και υπηρεσιών που παράγονται από τη συγκεκριμένη περιφέρεια και χαρακτηρίζει την ιδιαιτερότητα ή και τη μοναδικότητα των προϊόντων αυτών. Ο άυλος πολιτιστικός πλούτος περιγράφεται από τη γνώση, το πολιτιστικό επίπεδο, τις παραδόσεις, την τοπική ηθική διάσταση και στο πλαίσιο της διεθνοποιημένης οικονομίας δύναται να αποτελεί παράγοντα προστασίας από τις αρνητικές επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης. Παράλληλα η ιδιαίτερη ταυτότητα των περιφερειών που αποκτάται μέσω της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, συνδράμει και στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των περιφερειών μεταξύ τους (Petronela 2016).

Ως παράγοντες ανάπτυξης μίας περιφέρειας, υλική και άυλη πολιτιστική κληρονομιά συμβάλλουν και σε επίπεδο τοπικής οικονομίας μέσω των εσόδων του τουρισμού, την έλξη επενδύσεων και τη δημιουργία θέσεων εργασίας και σε επίπεδο κοινωνικό, μέσω των συνθηκών κοινωνικής συνοχής και διατήρησης της ταυτότητας που δημιουργούν (Guzman et.al. 2017).

3. ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΣΕ ΜΕΛΕΤΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ

3.1 ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

Κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα ο πολιτιστικός κλάδος στις ΗΠΑ δραστηριοποιήθηκε μέσω του ιδιωτικού τομέα, θέατρο, μουσική, γκαλερί τέχνης ανήκαν σε επιχειρηματίες που λειτουργούσαν σύμφωνα με την εμπορική διάσταση των προϊόντων που διέθεταν σε ένα καθαρά καταναλωτικό κοινό. Οι μεγάλες πόλεις διέθεταν πολιτιστικούς φορείς όπως αίθουσες τέχνης, μουσεία, συμφωνικές ορχήστρες, θέατρα που απευθύνονταν στο σύνολο του καταναλωτικού κοινού και λειτουργούσαν με ιδιωτικά κεφάλαια. Στα τέλη του αιώνα, οι πολιτιστικοί παραγωγοί λαμβάνοντας επιχορηγήσεις, επιδοτήσεις και δωρεές από εύπορους επιχειρηματίες δημιουργούν νέο πεδίο δράσης, αρχικά στους κλάδους των μουσείων και της μουσικής και στη συνέχεια στο θέατρο και το χορό, με την παραγωγή πολιτιστικών προϊόντων και υπηρεσιών που απευθύνονται στις κοινωνικές και οικονομικές ελίτ των τοπικών κοινωνιών, λειτουργώντας εκτός κανόνων αγοράς και ξεκινά για τις Ηνωμένες Πολιτείες ο διαχωρισμός υψηλής και λαϊκής (pop) κουλτούρας.

Στα μέσα του 20^{ου} αιώνα, οι ΗΠΑ διαθέτουν έναν αξιοσημείωτο αριθμό αυτού του είδους πολιτιστικών παραγωγών οι οποίοι λαμβάνοντας τον τίτλο του μη κερδοσκοπικού οργανισμού, διακρίνονται από τους εμπορικά προσανατολισμένους παραγωγούς. Από το 1950 έως το 1990 εκτινάσσεται ο αριθμός των μη κερδοσκοπικών πολιτιστικών οργανισμών με τη συμβολή κυρίως του Ιδρύματος Ford που επενδύει σημαντικά κεφάλαια στον πολιτιστικό κλάδο. Κατά τη διάρκεια αυτών των ετών, κάθε αμερικανική πόλη απέκτησε το δικό της μουσείο, συμφωνική ορχήστρα, θέατρο και μπαλέτο, τα οποία στηριζόταν οικονομικά και παράλληλα απευθύνονταν στην τοπική οικονομική ελίτ. Αντίθετες απόψεις διατυπώθηκαν από μεταρρυθμιστές οι οποίοι θεωρούσαν ότι ο πολιτισμός ως δημόσιο αγαθό πρέπει να απευθύνεται στην τοπική κοινότητα και να ικανοποιεί τις ανάγκες της και υλοποιήθηκαν προγράμματα όπως αυτό του Ιδρύματος Carnegie, που συνέδεσε τα μουσεία με τις τοπικές κοινότητες, ενώ επαγγελματίες των τεχνών διατύπωσαν απόψεις και λειτουργούσαν δίνοντας έμφαση στις υποχρεώσεις τους προς την κοινότητα, τη δημόσια καλλιτεχνική εκπαίδευση και τα ενδιαφέροντα του κατά τόπους κοινού. Σημαντική αλλαγή της επικρατούσας κατάστασης σημειώνεται από τη δεκαετία του 1970 παράλληλα με τα κινήματα πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων. Από το Εθνικό Ίδρυμα Επιχορηγήσεων των

Τεχνών ξεκινούν προγράμματα διεύρυνσης της βάσης και της δράσης των μη κερδοσκοπικών πολιτιστικών οργανισμών, ξεκινούν οι επιχορηγήσεις από πηγές πέραν των εύπορων επιχειρηματιών και τη δεκαετία του '90 έχει πλέον εδραιωθεί η άποψη ότι ο πολιτισμός είναι δημόσιο αγαθό και πρέπει να ικανοποιεί τις ανάγκες όλων των κοινωνικών και οικονομικών ομάδων, χωρίς όμως η άποψη αυτή να λειτουργήσει επί της ουσίας και πρακτικά, εκτός από θεωρητικά (DiMaggio 1982, McDonnell, Tepper 2014).

Στις Η.Π.Α. οι δημόσιες επενδύσεις στο χώρο του πολιτισμού πραγματοποιούνται με πόρους που διατίθενται από την κεντρική κυβέρνηση στις Πολιτείες και στη συνέχεια στις βαθμίδες της τοπικής αυτοδιοίκησης. Πέραν της άμεσης χρηματοδότησης προβλέπεται από τη σχετική νομοθεσία πακέτο μέτρων φοροαπαλλαγών και για τους πολιτιστικούς παραγωγούς και για τους επενδυτές και δωρητές των δημόσιων και ιδιωτικών πολιτιστικών οργανισμών, είτε αυτοί είναι εταιρείες, είτε φυσικά πρόσωπα. Τα ποσά επιχορήγησης ποικίλουν και κάποιοι παραδοσιακοί και μεγάλου βεληνεκούς πολιτιστικοί φορείς λαμβάνουν ποσά σταθερά ανά έτος για μακροχρόνια διαστήματα, ενώ μικρότεροι οργανισμοί, αιτούνται ποσά ανά έτος και ανταγωνίζονται για το ύψος της επιχορήγησης που θα λάβουν. Το ύψος των φοροελαφρύνσεων ποικίλει μεταξύ των Πολιτειών και αυτό εξαρτάται από τον τρόπο με τον οποίο αξιολογεί η κάθε Πολιτεία τη συμβολή του κλάδου της πολιτιστικής οικονομίας στην τοπική οικονομική ανάπτυξη. Όπως και σε άλλα κράτη, έτσι και στις ΗΠΑ δημιουργήθηκαν εντάσεις ως προς την επιλογή των επιχορηγούμενων πολιτιστικών φορέων, κυρίως όταν προέκυπταν ζητήματα ιδεολογικού ή αισθητικού προσανατολισμού. Προς επίλυση των σχετικών ζητημάτων, θεσπίστηκε από την κυβέρνηση νομοθεσία σύμφωνα με την οποία, προκειμένου να επιχορηγηθούν οι πολιτιστικοί παραγωγοί υποχρεούνται να καταθέτουν πενταετή σχέδια προγραμματισμού με περιγραφή του στρατηγικού τους σχεδιασμού, της στοχοθεσίας τους και των οικονομικών τους προβλέψεων (Rushton 2015). Όσον αφορά τους μη κερδοσκοπικούς πολιτιστικούς φορείς, αυτοί επιχορηγούνται κατά μέσο όρο επί του 10% των εξόδων λειτουργίας τους και η βιωσιμότητά τους εξαρτάται από την ιδιωτικές χορηγίες και επιχορηγήσεις, τις δωρεές, τα ίδια έσοδα από τη διάθεση των προϊόντων και υπηρεσιών τους (McDonnell, Tepper 2014).

Κατά τη διάρκεια της ύφεσης, σημειώθηκαν σημαντικές απώλειες θέσεων εργασίας στους πολιτιστικούς φορείς των μητροπολιτικών κέντρων, διατήρηση της δυναμικής του κλάδου στις μεσαίου μεγέθους πόλεις για τα δεδομένα της χώρας και η ισχυρότερη πτώση σε πόλεις μικρού πληθυσμού με χαμηλή παραγωγικότητα στον κλάδο. Από τα

επαγγέλματα του κλάδου των πολιτιστικών βιομηχανιών επλήγη περισσότερο αυτό του πεδίου της αρχιτεκτονικής, σε μικρότερο βαθμό των βιομηχανιών του design και των ΜΜΕ και σε σχετική ισορροπία κρατήθηκαν τα επαγγέλματα του χώρου των τεχνών, τα οποία διατηρήθηκαν σε υψηλά επίπεδα ακόμη και σε περιοχές όπου συρρικνώθηκε στο σύνολό της η πολιτιστική βιομηχανία όπως η Νέα Υόρκη και το Λος Άντζελες (Grodach, Seman 2013), σε αντίθεση με την πλειοψηφία των ευρωπαϊκών χωρών όπου απώλειες σημαντικές σε θέσεις εργασίας, υπέστη ο χώρος των τεχνών (Srakar et. al. 2017). Την «αντοχή» του χώρου των παραστατικών τεχνών στις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης αποδεικνύει και η κατακόρυφη πτώση των δημοσίων επιχορηγήσεων σε καλλιτέχνες και καλλιτεχνικές ομάδες κατά τη διάρκεια της κρίσης. Σε ορισμένες πολιτείες όπως το Κάνσας, η Αριζόνα, το Μίσιγκαν, η νότια Ντακότα κ.α. οι επιδοτήσεις στους καλλιτέχνες επί της ουσίας καταργήθηκαν, επομένως και οι καλλιτεχνικές δραστηριότητες του χώρου των παραστατικών τεχνών, αυτό όμως δεν εμπόδισε τελικά τον κλάδο στο να διατηρήσει τη δυναμική του ως προς την παραγωγή και τη διατήρηση των θέσεων εργασίας (Noonan 2015).

Κατά τη διάρκεια της ύφεσης, οι κρατικές επιδοτήσεις προς τους μη κερδοσκοπικούς πολιτιστικούς φορείς μειώθηκαν αισθητά έως δραματικά (π.χ. ο προϋπολογισμός του Συμβουλίου των Τεχνών της Καλιφόρνια μειώθηκε κατά 94%, του Τέξας κατά 50%, του Ουισκόνσιν 67%), ενώ υψηλού κύρους πολιτιστικοί παραγωγοί χρεοκόπησαν και τελικά έκλεισαν επί του συνόλου της χώρας (π.χ. η Συμφωνική Ορχήστρα του Σαιν Λούις, το μπαλέτο της Φλόριντα, το Brandeis Rose Museum), ενώ υπεύθυνοι για την εξέλιξη παράγοντες, δεν θεωρήθηκαν μόνο η μείωση των επιχορηγήσεων και οι επιπτώσεις επί της κατανάλωσης από την ύφεση, αλλά συνέβαλαν σημαντικά και παράγοντες όπως η αποξένωση των φορέων αυτών από τις τεχνολογικές εξελίξεις, ο κορεσμός ως προς την παραγωγή των προϊόντων και υπηρεσιών, η αύξηση του κόστους εργασίας για τους απασχολούμενους στη πολιτιστική και καλλιτεχνική παραγωγή (McDonnell, Terper 2014).

Κατά τη διάρκεια των δύο τελευταίων δεκαετιών η κυβερνητική πολιτική έχει εστιάσει κυρίως στο οικονομικό αποτύπωμα της πολιτιστικής οικονομίας και έχει επεκτείνει την πολιτική της σε επενδύσεις σε ευρύτερα αντικείμενα από αυτά των μουσείων και του χώρου των τεχνών, όπως η δημιουργία και λειτουργία πολιτιστικών συνοικιών και η συγκέντρωση δημιουργικού και καλλιτεχνικού δυναμικού σε αυτές με στόχο όχι μόνο τη δημιουργία ενός συγκριτικού πλεονεκτήματος για τις πόλεις, αλλά και παράλληλες

οικονομικές επιπτώσεις όπως η αύξηση των τιμών των ακινήτων και η ανάκαμψη της συγκεκριμένης αγοράς και του κατασκευαστικού κλάδου (Rushton 2015).

3.2 ΚΙΝΑ

Η οικονομική ανάπτυξη της Κίνας σύμφωνα με το μέσο όρο αύξησης του ΑΕΠ από τις αρχές της δεκαετίας του 1980, χαρακτηρίζεται από εντυπωσιακά αποτελέσματα και καθιστά τη χώρα ως μία από τις ταχύτερα αναπτυσσόμενες ανά τον κόσμο (Minarcikova 2016). Η κυβερνητική πολιτική χαρακτηρίζεται από την προσπάθεια εφαρμογής ενός μεταρρυθμιστικού προγράμματος που στοχεύει στη βιώσιμη και ισόρροπη ανάπτυξη των οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών συνθηκών (Kuhn 2016). Στη σοσιαλιστική Κίνα το σύνολο των πολιτιστικών πόρων ανήκε στο κράτος και η πολιτιστική παραγωγή πραγματοποιούνταν με κρατικές επενδύσεις. Τον πληθυσμό των πολιτιστικών παραγωγών αποτελούσαν κομματικά στελέχη που υπηρετούσαν το σύστημα προπαγάνδας και οι δραστηριότητες του πολιτισμού εξυπηρετούσαν ιδεολογικούς και δημόσιους σκοπούς (Shan 2014). Τουριστική δραστηριότητα δεν υλοποιούνταν ακόμη και στο εσωτερικό της χώρας, ενώ η έλευση τουριστών από το εξωτερικό ήταν περιορισμένη, ο αριθμός των τουριστών οριζόταν ανά έτος από το κράτος, οι επισκέψεις ήταν ελεγχόμενες και οι επισκέπτες ξεναγούνταν σε συγκεκριμένα σημεία, τα οποία επιλεγόταν από τις αρχές και αναδείκνυαν τη σύγχρονη διάσταση της Κίνας και τα όσα τα κομματικά στελέχη θεωρούσαν ως επιτεύγματα. Από το 1949 έως τα τέλη της δεκαετίας του '70, η πολιτιστική πολιτική της Κίνας βασίστηκε στη σοσιαλιστική κουλτούρα των Μαρξ, Λένιν και Μάο με βασικό χαρακτηριστικό την επαναστατικότητα προκειμένου να εξυπηρετηθούν οι στόχοι του πολιτικού συστήματος και η παραδοσιακή κινέζικη κουλτούρα αξιολογήθηκε ως αντι-επιστημονική, φεουδαρχική, αναχρονιστική και αντι-σοσιαλιστική (Sofield, Li 1998 : Yan, Bramwell 2008). Κατά τη διάρκεια της Πολιτιστικής Επανάστασης του Μάο η πολιτιστική παραγωγή είχε περιοριστεί στην παρουσίαση μερικών – μη απαγορευμένων – θεατρικών έργων της κινεζικής παράδοσης, παραστάσεων όπερας και φεστιβάλ παραδοσιακών χορών, ενώ πραγματοποιήθηκε πλήθος καταστροφών σε μνημεία της θρησκευτικής βουδιστικής παράδοσης (Sofield, Li 1998).

Από τη δεκαετία του '70 που ξεκίνησε πολιτική μεταρρύθμισης και ανοίγματος της χώρας με στόχο την οικονομική ανασυγκρότηση και τον εκσυγχρονισμό, ο έλεγχος του

πολιτισμού χαλάρωσε (Shan 2014). Η οικονομία ξεκίνησε αργά αλλά σταθερά να εναρμονίζεται με τις συνθήκες λειτουργίας της διεθνούς αγοράς, εντός όμως ενός πλαισίου μεταρρύθμισης που υποδείκνυε η σοσιαλιστική κουλτούρα της κομμουνιστικής κυβέρνησης (Yan, Bramwell 2008). Μετά το θάνατο του Μάο το 1976, οι ανοιχτές πολιτικές (open door) που ξεκίνησαν να εφαρμόζονται στη χώρα, ανέδειξαν την αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς ως παράγοντα για την ενίσχυση της εθνικής ενότητας και του τουρισμού. Για πρώτη φορά στη σύγχρονη ιστορία της Κίνας, ο τουρισμός σταμάτησε να θεωρείται «απειλή» για τη διατήρηση της πολιτικής πραγματικότητας στο πλαίσιο μεταρρυθμίσεων για τον εκσυγχρονισμό της χώρας, από το πρώιμο μάλιστα στάδιο εκκίνησης της διαδικασίας. Από το 1982 ξεκίνησε να εφαρμόζεται νομοθεσία για τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και οι τοπικές αρχές υποχρεώθηκαν να ιδρύσουν φορείς για το συγκεκριμένο σκοπό. Ο εσωτερικός τουρισμός ενισχύθηκε από το κράτος, όχι ως προς την οικονομική του διάσταση, αλλά ως μέσο για την ενίσχυση της εθνικής ταυτότητας καθώς εμφανίστηκαν έντονα προβλήματα ενότητας από τις εθνικές μειονότητες που συνέθεταν το κινεζικό κράτος. Αντίθετα, ο εξωτερικός τουρισμός ενισχύθηκε κυρίως για την οικονομική του διάσταση, ενώ για την πολιτισμική του διάσταση, προέκυψε για την κυβέρνηση το δίλλημα που αφορούσε τα θετικά και αρνητικά σημεία της επαφής του προλεταριακού πληθυσμού με το δυτικό κόσμο. Ως αντιστάθμισμα για την επιρροή της κουλτούρας της δύσης χρησιμοποιήθηκε η πολιτιστική πολιτική, η οποία ενίσχυσε την κινέζικη κουλτούρα και τη μακραίωνη παράδοσή της, δίνοντας στους κινέζους τα δικά τους πολιτιστικά προϊόντα και χαρακτηρίζοντάς τα ανώτερα από εκείνα του δυτικού κόσμου, μέσα από ένα σύστημα προπαγάνδας με στόχο τη διατήρηση της ισορροπίας στο εσωτερικό της χώρας. Έως και τα τέλη της δεκαετίας του '90 πραγματοποιήθηκε πλήθος έργων αναστήλωσης, συντήρησης και διατήρησης των μνημείων πολιτιστικής κληρονομιάς και στο έργο της διάσωσης τέτοιου είδους μνημείων, πολλά από τα οποία αποτελούν τμήμα της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς συνέβαλαν φορείς όπως η UNESCO και επενδύθηκαν κεφάλαια από το εξωτερικό από χώρες όπως η Γαλλία (Sofield, Li 1998).

Από τη δεκαετία του '90 αναγνωρίστηκε και επίσημα η οικονομική διάσταση του πολιτισμού και εντάχθηκε στην κυβερνητική πολιτική ο όρος των πολιτιστικών βιομηχανιών (Shan 2014). Ξεκίνησαν μεγάλα έργα υποδομών και για την ανάδειξη των μνημείων της πολιτιστικής κληρονομιάς, αλλά και υποδομές που εξυπηρετούσαν τα συγκεκριμένα έργα όπως η κατασκευή σύγχρονων αυτοκινητόδρομων, η ανέγερση

ξενοδοχείων κ.α. για τα οποία επενδύθηκαν από το κράτος μεγάλα κεφάλαια. Σημαντικές υπήρξαν και οι επενδύσεις που υλοποιήθηκαν για τη δημιουργία θεματικών πάρκων, τα οποία αρχικά ξεκίνησαν ως αμιγώς πολιτιστικές παροχές, στη συνέχεια όμως επεκτάθηκαν και στο χώρο της επιστήμης, της τεχνολογίας και της δημιουργικότητας (Sofield, Li 1998).

Κατά τη διάρκεια των δεκαετιών που ακολούθησαν οι πολιτιστικές βιομηχανίες αποτέλεσαν σημαντικό κομμάτι της αναπτυξιακής πολιτικής της Κίνας και από το 2004 τηρούνται από την Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της χώρας και τα σχετικά αρχεία, παράλληλα με αυτά άλλων κλάδων που θεωρούνται σημαντικοί για την οικονομία όπως αυτοί της βιομηχανίας και των κατασκευών (He 2017).

Στις μεταρρυθμίσεις της πολιτιστικής πολιτικής της Κίνας σημειώνονται τρία βασικά σημεία (Shan 2014):

- ο διαχωρισμός της εμπορικής κουλτούρας από την κουλτούρα των τεχνών και η λειτουργία της πρώτης και των δημιουργικών βιομηχανιών εντός της ελεύθερης αγοράς με ιδιωτικοποίηση πρώην δημοσίων πολιτιστικών ιδρυμάτων και τη διασφάλιση της βιωσιμότητάς τους σύμφωνα με τους κανόνες της αγοράς,
- η ελεύθερη είσοδος ιδιωτικών κεφαλαίων και χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων στις πολιτιστικές βιομηχανίες και
- η σταδιακή απεμπλοκή τους από θεσμικά εμπόδια και ιδεολογικούς παράγοντες.

Η χωρική διάταξη της ανάπτυξης της πολιτιστικής οικονομίας της χώρας ακολουθεί αυτή της περιφερειακής της ανάπτυξης και παρατηρείται συγκέντρωση της δραστηριότητας στις περιοχές όπου σημειώνεται και το υψηλότερο ΑΕΠ, με ιδιαίτερη ένταση στις περιοχές του Πεκίνου, της Σαγκάη και της Σεντσέν (ανατολικές περιοχές και παράκτια ζώνη), όπου το ποσοστό των πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών επί του ΑΕΠ της κάθε περιοχής φτάνει το 2013 το ποσοστό του 11,5% στην περιοχή του Πεκίνο, το 13% στην ευρύτερη περιοχή της Σαγκάη και το 9,3% στην περιοχή της Σεντσέν (He 2017).

Με ιδιαίτερη ένταση από την κυβερνητική πολιτική προωθούνται τα clusters πολιτιστικού και δημιουργικού προσανατολισμού, στις μεγάλες πόλεις δημιουργούνται και πληθαίνουν οι πολιτιστικές συνοικίες με στόχο τον πολιτιστικό τουρισμό, αυξάνονται τα τεχνολογικά και θεματικά πάρκα και οι ζώνες ψυχαγωγίας και αναψυχής με επίκεντρο την πολιτιστική κατανάλωση (He 2017, Shan 2014).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η πόλη της Σαγκάη όπου σημειώνεται η παρουσία 100 και πλέον δημιουργικών clusters. Οι περισσότερες από αυτές τις «συστάδες» αποτελούνται από start up και μικρού μεγέθους επιχειρήσεις, οι οποίες αντιμετωπίζουν προβλήματα χρηματοδότησης και συχνά ενισχύονται άμεσα ή έμμεσα οικονομικά από το κράτος. Η πλειοψηφία επίσης των clusters στεγάζεται σε ανακαινισμένα κτίρια της βιομηχανικής και εμπορικής ιστορίας της πόλης, όπως για παράδειγμα το «M50» ένα visual art cluster, το οποίο αναπτύχθηκε σε ένα εγκαταλειμμένο εργοστάσιο υφαντουργίας της δεκαετίας του 1920, ή το «Tianzifang» cluster με αντικείμενο τον τουρισμό ψυχαγωγίας και το lifestyle, που εγκαταστάθηκε σε κτίριο που φιλοξενούσε παλαιότερα εργατικές κατοικίες οι οποίες κατασκευάστηκαν για τη στέγαση εργατικού δυναμικού το οποίο μετανάστευσε από αγροτικές περιοχές. Η επένδυση για τη λειτουργία αυτών των συστάδων είχε ως αποτέλεσμα περιοχές της πόλης να υποστούν αναπλάσεις τέτοιες, που να αποτελούν πλέον ένα ζωντανό αφήγημα της τοπικής ιστορίας (Gu 2014).

Λόγω μεγάλου αριθμού κρουσμάτων διαφθοράς σε πολλές από τις περιπτώσεις υλοποίησης έργων πολιτιστικών και δημιουργικών παροχών, δημόσιες επενδύσεις κατευθύνονται όχι με στόχο την ανάπτυξη των πολιτιστικών βιομηχανιών και την ακόλουθη οικονομική ανάπτυξη, αλλά με στόχο ίδια συμφέροντα κομματικών και κρατικών στελεχών που εκμεταλλεύονται τις αυξομειώσεις των τιμών των ακινήτων. Για τον περιορισμό παρόμοιων κρουσμάτων λαμβάνονται από την κυβέρνηση μέτρα, π.χ. έκδοση αναστολής έκδοσης αδειών θεματικών πάρκων από τα Υπουργεία Χωροταξίας και Αστικής Ανάπτυξης το 2011, οπότε και διαπιστώθηκε ότι είχαν δημιουργηθεί περισσότερα από 2.500 θεματικά πάρκα, αριθμός υπερβολικός ακόμη και την έκταση και τον πληθυσμό μίας χώρας όπως η Κίνα (He 2017, Shan 2014).

3.3 ΕΥΡΩΠΗ

3.3.1 ΟΙ ΣΚΑΝΔΙΝΑΒΙΚΕΣ ΧΩΡΕΣ - ΝΟΡΒΗΓΙΑ

Οι σκανδιναβικές χώρες οι οποίες έχουν παράδοση στην πολυεπίπεδη διακυβέρνηση, διαφέρουν ως προς την πολιτιστική τους πολιτική σε σχέση με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες (Srakar et.al. 2017). Το ενδιαφέρον τους προσανατολίζεται στον εμπορικό στόχο της οικονομίας του πολιτισμού, εφόσον αυτός υπηρετεί τις ανάγκες της περιφερειακής ανάπτυξης και εμπεριέχει και κοινωνικό χαρακτήρα. Από το 2012

καθιερώθηκε κοινό πλαίσιο πολιτικής για τις πολιτιστικές βιομηχανίες μεταξύ των σκανδιναβικών χωρών το οποίο προβλέπει:

- Βασικό σημείο για την ανάπτυξη των πολιτιστικών βιομηχανιών την καινοτομία και τη διάχυση της γνώσης,
- Σύνδεση των πολιτιστικών βιομηχανιών με άλλους κλάδους,
- Ενθάρρυνση και επενδύσεις της επιχειρηματικότητας του πολιτιστικού κλάδου,
- Αναβάθμιση των επιχειρηματικών δεξιοτήτων μέσω εκπαιδευτικών προγραμμάτων, έρευνας και ανάπτυξης κλπ, (Pinheiro, Hauge 2014).

Στη χώρα της Νορβηγίας η έννοια του πολιτισμού εν γένει έχει αποκτήσει μία ευρύτερη διάσταση, εκτείνεται πέραν του χώρου των τεχνών και αφορά μία στάση ζωής τις τάσεις της οποίας συν – διαμορφώνουν κυβερνήσεις και πολίτες. Από τη δεκαετία του 1970 γίνεται λόγος για «πολιτιστική δημοκρατία» (Bonet, Negrier 2018 : Bjornsen 2012), για μία χώρα με ισχυρό πολιτιστικό αποτύπωμα όπου συμμετέχουν όλες οι κοινωνικές ομάδες, παράγοντας ή καταναλώνοντας πολιτιστικά προϊόντα. Στο πλαίσιο της λογικής αυτής υλοποιείται και ένα βασικό εθνικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα με τίτλο ‘Den Kulturelle Skolesekken’ (Cultural Rucksack – Πολιτιστικό Σακίδιο) το οποίο υπηρετεί την πολιτιστική πολιτική της χώρας και στοχεύει στην επαφή των Νορβηγών με τα πολιτιστικά προϊόντα και παροχές από τα πρώτα μαθητικά χρόνια, ενώ κατά την υλοποίησή του συλλέγονται σημαντικά στατιστικά στοιχεία κυρίως για το κοινωνικό αποτύπωμα των πολιτιστικών δράσεων. Η πολιτική των τελευταίων 40 ετών, βασίστηκε στο τετράπτυχο της καλλιέργειας των αξιών, της ανάπτυξης, της μη εμπορευματοποίησης του πολιτισμού και της προστασίας της πολιτιστικής ταυτότητας. Η διάδοση αξιών κρίθηκε από τους Νορβηγούς σημαντική κυρίως για τη νοοτροπία της νέας γενιάς, η έννοια της ανάπτυξης στόχευε στην ατομική ανάπτυξη ως προς την καλλιέργεια της δημιουργικότητας, την ικανότητα χρήσης της κριτικής ικανότητας για τη λήψη αποφάσεων και την προσωπική ολοκλήρωση και παράλληλα στην οικονομική ανάπτυξη μέσω της λειτουργίας των πολιτιστικών βιομηχανιών. Αντίστοιχα, η εμπορευματοποίηση των πολιτιστικών αξιών θεωρήθηκε ως επικίνδυνη για το εποικοδόμημα της νορβηγικής πολιτιστικής κουλτούρας και ταυτότητας (Bjornsen 2012).

Αν και στο πλαίσιο της εθνικής πολιτικής της Νορβηγίας τα αρμόδια υπουργεία θεωρούν τις πολιτιστικές βιομηχανίες ως στρατηγικό εργαλείο για πολιτιστική, κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη, οι αρμοδιότητες για τη λειτουργία τους έχουν περάσει στους περιφερειακούς και δημοτικούς φορείς και οι στόχοι τους αφορούν την

ενίσχυση και σταθεροποίηση της περιφερειακής ανάπτυξης, ενώ ο προσανατολισμός της λειτουργίας των πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών βρίσκεται στην κατεύθυνση της οικονομίας της γνώσης (Pinheiro, Hauge 2014). Παράλληλα για το σύνολο των πολιτιστικών δράσεων η εθνική νομοθεσία εκχωρεί την αρμοδιότητα λήψης αποφάσεων στις περιφερειακές και τοπικές αρχές, αναγνωρίζοντας ότι η επιλογή των πολιτιστικών δραστηριοτήτων πρέπει να γίνεται από τους άμεσα ενδιαφερόμενους και τους εκπροσώπους τους και όχι από κάποιες «ελίτ» του χώρου των τεχνών ή της κεντρικής διοίκησης. Θεσμοθετημένη επίσης είναι για τη νορβηγική πολιτιστική πραγματικότητα είναι η οικονομική ενίσχυση των επαγγελματιών της πολιτιστικής παραγωγής και πραγματοποιούνται δημόσιες επενδύσεις για την ενίσχυση του χώρου των τεχνών, χωρίς και για την περίπτωση της συγκεκριμένης χώρας να λείπουν οι κατά καιρούς διαφωνίες για την ποιότητα και την τρόπο επιλογής των καλλιτεχνών που επιδοτούνται (Bjornsen 2012).

Στο πλαίσιο του οράματος της νορβηγικής πολιτικής να καταστεί η χώρα μία από τις πρώτες ανά τον κόσμο δυνάμεις στο χώρο της οικονομίας της γνώσης, έχει δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στη σύνδεση της πολιτιστικής παραγωγής με την επιχειρηματικότητα και από το 2007 υλοποιείται στρατηγικό σχέδιο με ανάλογους στόχους. Μεταξύ των ετών 2000 – 2009 ο αριθμός των εργαζομένων στον πολιτιστικό τομέα αυξήθηκε κατά 50% και αντιπροσωπεύει πλέον το 4% του εργαζόμενου δυναμικού της Νορβηγίας. Τα έσοδα των πολιτιστικών παραγωγών αυξήθηκαν κατά 77% κατά τη διάρκεια των ίδιων ετών και ποσοστό ύψους 40% επί των εσόδων αυτών αφορά το χώρο των εκδόσεων. Δυναμικά δραστηριοποιούνται και οι τομείς των τεχνών (μουσική, καλές τέχνες, φωτογραφία κλπ), οι οποίοι εστιάζουν στην οικονομική τους βιωσιμότητα προκειμένου να διασφαλίσουν μερική ή πλήρη απασχόληση για τους εργαζόμενους στον κλάδο (Pinheiro, Hauge 2014).

Οι πολιτιστικές βιομηχανίες είναι συγκεντρωμένες κυρίως εντός και περί των μεγάλων αστικών κέντρων και επιλογές της πολιτιστικής πολιτικής της Νορβηγίας οδήγησαν την πλειοψηφία των δημοσίων επενδύσεων στον πολιτιστικό κλάδο να κατευθύνεται στην περιοχή του Όσλο, όπου έχει συγκεντρωθεί και το ένα τέταρτο περίπου του πληθυσμού της χώρας. Σημαντικά δραστηριοποιούνται στο χώρο του πολιτισμού και οι πόλεις Kristiansand και Agder, όπου οι φορείς τοπικής αυτοδιοίκησης στηρίζουν πολιτικά και επενδυτικά την πολιτιστική δραστηριότητα (Lysgard 2012). Διαπιστώθηκαν σε ένα βαθμό ελλείψεις της πολιτικής για τις πόλεις μικρού πληθυσμού και τις αγροτικές περιοχές, οι οποίες σε συνδυασμό με τη συσσώρευση πληθυσμού

στην πρωτεύουσα και τα μεγαλύτερα αστικά κέντρα, καθώς και της χαμηλής δυναμικής και οικονομικού προϋπολογισμού αυτοδιοικήσεις, παρουσιάζουν υστέρηση στην πολιτιστική παραγωγή και κατανάλωση (Lysgard 2016). Ως προς το χώρο της πολιτιστικής κληρονομιάς, η διατήρηση του δομημένου περιβάλλοντος και οι αναπλάσεις των ιστορικών κέντρων των πόλεων υποστηρίχθηκαν επί σειρά δεκαετιών και υλοποιήθηκαν σχέδια αναζωογόνησης περιοχών όχι μόνο στα μεγάλα αστικά κέντρα, αλλά και σε πόλεις λιγότερο ανταγωνιστικές ως προς την επισκεψιμότητα και ελκυστικότητά τους (Nyseth, Sognnaes 2013).

3.3.2 ΗΝΩΜΕΝΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ

Η πολιτιστική πολιτική του Ηνωμένου Βασιλείου διαφοροποιείται σε σημαντικά σημεία από αυτή των χωρών της ηπειρωτικής Ευρώπης και χαρακτηρίζεται από ισχυρή παράδοση ως προς την ένταση άσκησης της. Ήδη από το 1945 με την ίδρυση του Συμβουλίου των Τεχνών (Arts Council) οι βρετανοί αναγνωρίζουν την αναπτυξιακή προοπτική του κλάδου του πολιτισμού και ως προς την εθνική και ως προς την τοπική οικονομία (Ζορμπά 2014 : 87, Bryson, 2007). Μία από τις πρώτες επίσημες αναφορές για τις πολιτιστικές βιομηχανίες από βρετανικής πλευράς αποτελεί η πρωτοβουλία του Συμβουλίου της Περιφέρειας του Μείζονος Λονδίνου (Greater London Council) στο χρονικό διάστημα 1983 – 1986, το οποίο προτείνει χάραξη στρατηγικής για τις πολιτιστικές βιομηχανίες και κατευθύνει τα ποσά των επιχορηγήσεων σε σκοπούς προβολής και επικοινωνίας των παραγόμενων από τις πολιτιστικές βιομηχανίες προϊόντων, ώστε να αυξηθεί η ζήτηση (Αυδίκος 2014 : 32). Σε σχετική αναφορά του N. Garnham προς τον οικονομικό τομέα του Συμβουλίου το 1983, προτείνεται πολιτική βασισμένη σε δύο άξονες, στην απόρριψη της παραδοσιακής κρατικής επιχορήγησης και στην αποδοχή της άποψης ότι οι ανάγκες του καταναλωτικού κοινού των πολιτιστικών αγαθών καλύπτονται από την αγορά και όχι από το καθεστώς των επιδοτούμενων τεχνών (Garnham 1990, στο Galloway & Dunlop, 2007). Από τη δεκαετία του '90 η κυβέρνηση Blair εισάγει παράλληλα με αυτό των πολιτιστικών και τον όρο των δημιουργικών βιομηχανιών, οι οποίες διέρρηξαν τη σχέση μεταξύ των κρατικών επιχορηγήσεων και των μη εμπορικά προσανατολισμένων τομέων των τεχνών, κάτι το οποίο επιδεινώθηκε με τις συνεχείς μειώσεις των επιχορηγήσεων και την προτροπή να πλησιάσουν τον τρόπο λειτουργίας των παραδοσιακών βιομηχανικών κλάδων (Pratt 2008). Στη συνέχεια και σύμφωνα με πολιτιστική πολιτική που

υλοποιείται με στρατηγικό σχεδιασμό και συνέργεια μεταξύ των αρμόδιων κυβερνητικών φορέων και της τοπικής αυτοδιοίκησης, η χώρα κατέστη μία από τις μεγαλύτερες δυνάμεις πολιτιστικής παραγωγής σε διεθνές επίπεδο με αξιοσημείωτα αποτελέσματα οικονομικής μεγέθυνσης και ανάπτυξης.

Η βρετανική κυβέρνηση δεν λειτουργεί τόσο με τις επιχορηγήσεις, όσο με το να ενθαρρύνει φυσικά πρόσωπα και επιχειρήσεις να επενδύουν στις δραστηριότητες της πολιτιστικής βιομηχανίας, μέσω μίας σειράς φορολογικών μέτρων (φοροαπαλλαγές χορηγών και επενδυτών). Οι δημόσιες επενδύσεις ως επιχορηγήσεις – επιδοτήσεις διατίθενται από το Συμβούλιο των Τεχνών και λοιπούς φορείς σύμφωνα με αξιολόγηση των επιχορηγούμενων παραγωγών, καθώς και από κρατικά λαχεία, μεγάλα ποσά των οποίων διατίθενται και για επενδύσεις σε πολιτιστικές υποδομές και μεγάλα έργα. Οι ιδιωτικές επενδύσεις προωθούνται μέσω θέσπισης μέτρων φοροελαφρύνσεων – φοροαπαλλαγών και για τους επενδυτές ως προς την ίδρυση και λειτουργία πολιτιστικών βιομηχανιών και σε επενδυτές που υποστηρίζουν οικονομικά τη λειτουργία των βιομηχανιών. Οι πολιτιστικοί παραγωγοί απευθύνονται και στην αγορά κεφαλαίου, διατίθενται δάνεια με ιδιαίτερα ευνοϊκούς όρους για τους φορείς και οργανισμούς του πολιτισμού και παράλληλο ρόλο του κράτους ως εγγυητή των συγκεκριμένων δανείων, ενώ για τις venture capital εταιρείες που λειτουργούν επενδυτικά στον πολιτισμό, η κυβέρνηση έχει υιοθετήσει μέτρα ως εγγυοδότης των κεφαλαίων που επενδύονται, μέτρα τα οποία προστατεύουν τον επενδυτή και τον ενθαρρύνουν να τοποθετήσει κεφάλαιο στην πολιτιστική παραγωγή. Με τον τρόπο αυτό η βρετανική κυβέρνηση υποστηρίζει έμμεσα τις ιδιωτικές επενδύσεις στον πολιτισμό και προωθεί τις πολιτιστικές βιομηχανίες. Με έμμεσο επίσης τρόπο προωθείται η λειτουργία των πολιτιστικών βιομηχανιών μέσω της ίδρυσης φορέων που στηρίζουν την επιχειρηματική διάσταση του κλάδου με υπηρεσίες συμβουλευτικής υποστήριξης και δημιουργία συνθηκών δικτύωσης μεταξύ των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στο χώρο. Για το σκοπό αυτό έχουν ιδρυθεί από το 1995 η Εναλλακτική Επενδυτική Αγορά (Alternative Investment Market) με στόχο την καταγραφή και χρηματοδότηση των αναδυόμενων μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων στο χώρο του πολιτισμού και της δημιουργικότητας, ενώ στις επιχειρήσεις που καταχωρούνται στα μητρώα της Εναλλακτικής Επενδυτικής Αγοράς παρέχονται δυνατότητες μεταξύ τους συνεργασιών, συγχωνεύσεων, επεκτάσεων και εν γένει αύξησης του κεφαλαίου και της δυναμικής τους (Zhang and Du, 2011).

Έως το 2010, κατά μέσο όρο τα έσοδα των πολιτιστικών παραγωγών στο Ηνωμένο Βασίλειο προερχόταν σε ποσοστό 53% από κρατικούς πόρους, 15% από τον ιδιωτικό τομέα και 32% από ίδια έσοδα (Coric, et.al., 2011). Στο πλαίσιο της οικονομικής κρίσης η βρετανική κυβέρνηση σε μία προσπάθεια άμεσης μείωσης του ελλείμματος της χώρας, μείωσε τις χρηματοδοτήσεις του πολιτιστικού κλάδου και πρότεινε λειτουργία των πολιτιστικών φορέων σύμφωνα με τους κανόνες λειτουργίας της αγοράς. Ενθαρρύνθηκαν λύσεις όπως οι έρανοι και οι δωρεές από το κοινωνικό σύνολο, προκειμένου να συνεχιστεί η πολιτιστική παραγωγή για το σύνολο των τοπικών κοινωνιών. Στο δεκαετή στρατηγικό σχεδιασμό του Συμβουλίου των Τεχνών με τίτλο «Achieving great art for everyone» και σε ανάλογα reports φορέων διαχείρισης της πολιτιστικής δράσης, προτείνονται διαχειριστικές και λογιστικές τακτικές για τους πολιτιστικούς φορείς σύμφωνα με τη λειτουργία και τη διαχείριση των ιδιωτικών επιχειρήσεων, ενώ κυβερνητικοί παράγοντες χρηματοδότες και σύμβουλοι προτείνουν την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας των πολιτιστικών φορέων ως αντισταθμιστικό μέτρο για τη μείωση των επιχορηγήσεων και η πολιτική λογική λειτουργεί υπέρ της αποδέσμευσης της πολιτιστικής παραγωγής από τους κρατικούς πόρους (Oakes, Oakes 2016).

Ως μία από τις ευρωπαϊκές χώρες που επενδύει στην καινοτομία και την οικονομία της γνώσης, το Ηνωμένο Βασίλειο δραστηριοποιείται στην κατεύθυνση της αύξησης της καινοτομικής ικανότητας και των πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών. Δημόσιοι και ιδιωτικοί φορείς επενδύουν σε μελέτες και έρευνες για την καταγραφή της υπάρχουσας κατάστασης και για περεταίρω ανάπτυξη, παράδειγμα για τον πολιτιστικό κλάδο αποτελεί η περίπτωση του Συμβουλίου των Τεχνών της Ουαλίας (Arts Council of Wales), το οποίο ήδη από το 2008 υλοποιεί πρόγραμμα με τίτλο «The Futures of Arts and Culture in Wales within the global context in 2025», του οποίου στόχο αποτελεί η διαμόρφωση στρατηγικής με την οποία θα αναπτυχθεί ο πολιτιστικός κλάδος της Ουαλίας σύμφωνα με τους παράγοντες που θα διαμορφώσουν το μέλλον. Βασικούς άξονες για τη χάραξη της συγκεκριμένης στρατηγικής αποτελούν:

- Η διαμόρφωση των χαρακτηριστικών των μελλοντικών παραγωγών και καταναλωτών πολιτιστικών προϊόντων,
- Οι προβλέψεις για το μελλοντικό κοινωνικό, οικονομικό και περιβαλλοντικό περιεχόμενο του χώρου του πολιτισμού και των τεχνών,
- Η πιθανή ισορροπία μεταξύ της ατομικής και της συλλογικής δράσης εντός της μελλοντικής καλλιτεχνικής και πολιτιστικής παραγωγής και κατανάλωσης.

Προσπαθώντας να περιγραφούν τα μελλοντικά αυτά χαρακτηριστικά της πολιτιστικής παραγωγής, το Συμβούλιο των Τεχνών της Ουαλίας καταλήγει σε πιθανά «σενάρια» της κατάστασης που θα διαμορφωθεί και προτείνει τρόπους δράσης με βασικό όχημα την καινοτομία, που θα διευρύνει το πεδίο δράσης των παραγωγών και θα ανταποκριθεί στις ανάγκες των καταναλωτών (Rhisiart 2013).

3.3.3 ΙΤΑΛΙΑ

Με τη θεώρηση ότι ο πολιτισμός αποτελεί δημόσιο αγαθό η ιταλική δημόσια διοίκηση επένδυσε στην πολιτιστική παραγωγή κυρίως μέσω της κεντρικής κυβέρνησης έως τα τέλη του 20^{ου} αιώνα, ενώ από τις αρχές του 21^{ου}, σταδιακά,, ο κύριος όγκος των επιχορηγήσεων του πολιτιστικού κλάδου μετατέθηκε στις αρμοδιότητες των περιφερειακών και κυρίως των τοπικών αυτοδιοικήσεων.

Η τοπική αυτοδιοίκηση, δεν επιδοτεί μόνο την πολιτιστική παραγωγή στο χώρο των παραστατικών και εικαστικών τεχνών, καλύπτει παράλληλα και υψηλά λειτουργικά κόστη πολιτιστικών υποδομών, όπως τα μουσεία, οι βιβλιοθήκες και τα θέατρα, των οποίων θεωρείται «διοκτήτης». Παράλληλα με την αποκέντρωση της χρηματοδότησης του πολιτισμού, ξεκίνησαν και οι εξωτερικές αναθέσεις υπηρεσιών όπως η λειτουργία των εκδοτηρίων των εισιτηρίων και οι συνεργασίες με ιδιωτικές εταιρείες για τη λειτουργία των βιβλιοπωλείων των μουσείων, η διαχείριση των θεάτρων και οι θεατρικές παραγωγές, η διοργάνωση των μουσικών φεστιβάλ κ.α. και σταδιακά ο ιδιωτικός τομέας εισήχθη δυναμικά στον πολιτιστικό κλάδο, μέσω των εξωτερικών αναθέσεων και της σύμπραξης πλέον δημόσιου και ιδιωτικού τομέα για τη λειτουργία των πολιτιστικών παροχών. Ο ρυθμός αύξησης των εξωτερικών αναθέσεων εξελίχθηκε σύμφωνα με τις δημοσιονομικές συνθήκες, τη δυναμική του κάθε πολιτιστικού κλάδου και σύμφωνα με την πολιτική της εκάστοτε κυβέρνησης. Αυξήθηκαν ταυτόχρονα οι δωρεές και σταθερές επιδοτήσεις του τραπεζικού κλάδου σε πολιτιστικά ιδρύματα και δημιουργήθηκαν πολλές ιδιωτικές επιχειρήσεις στο χώρο των πολιτιστικών βιομηχανιών (Bertacchini, Dalle Nogare 2014, Nogare, Betracchini 2015). Ενώ η χρηματοδότηση της παραγωγής πολιτιστικών αγαθών και υπηρεσιών στο χώρο των παραστατικών τεχνών και της πολιτιστικής κληρονομιάς χρηματοδοτείται από δημόσιους πόρους, η Ιταλία καταγράφεται πλέον ως μία από τις ευρωπαϊκές χώρες με τα υψηλότερα ποσοστά ιδιωτικών επενδύσεων στο χώρο των πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών, δημιουργείται δηλαδή για τη συγκεκριμένη χώρα ένας

διαχωρισμός της πολιτιστικής παραγωγής και κάποιοι τομείς λειτουργούν με τη λογική παραγωγής πολιτιστικών προϊόντων που θεωρούνται δημόσια αγαθά και κάποιοι τομείς όπως οι εκδόσεις, ο κινηματογράφος κλπ παράγονται και καταναλώνονται σύμφωνα με τους κανόνες της αγοράς (Copic et.al. 2011). Πολλές επιχειρήσεις του βιομηχανικού και εμπορικού κλάδου ενισχύουν την ανταγωνιστικότητά τους συνδέοντας το brand name της επιχείρησης με τις πολιτιστικές βιομηχανίες (Fiat, Salvatore Ferragamo, Giorgio Amarelli κ.α.), επενδύοντας σε πολιτιστικούς φορείς ή ακόμη και με την ίδρυση και λειτουργία πολιτιστικού φορέα με παροχή που σχετίζεται άμεσα με το καταναλωτικό προϊόν που διαθέτει στην αγορά η επιχείρηση, όπως το Μουσείο Salvatore Ferragamo στη Φλωρεντία. Στη συγκεκριμένη χώρα παρατηρείται συχνά το φαινόμενο της επένδυσης επιχειρήσεων του κλάδου της των δημιουργικών βιομηχανιών, σε οργανισμούς των πολιτιστικών βιομηχανιών, καθώς κάποιοι κλάδοι όπως αυτός του design είναι ιδιαίτερα δραστήριοι και λειτουργούν με χαρακτηριστικά του βιομηχανικού τομέα παραγωγής (Comunian 2009).

Η οικονομική κρίση που οδήγησε σε μείωση των δημοσίων επενδύσεων, παρέσυρε σε ανάλογες μειώσεις και τις ιδιωτικές επενδύσεις, η δυναμική όμως των πολιτιστικών βιομηχανιών της χώρας σε συνδυασμό με την τακτική των πολιτιστικών παραγωγών να κινηθούν ευέλικτα αξιοποιώντας τις επιχειρηματικές τους ικανότητες, τις μεταξύ τους συνεργασίες και την καινοτομική τους ικανότητα, είχαν ως αποτέλεσμα τις μικρότερες δυνατές απώλειες του τομέα της παραγωγής πολιτιστικών αγαθών και υπηρεσιών (Cuddia, Rizzo 2016). Την καινοτομία και τη σύγχρονη τεχνολογία έχει εντάξει στον πολιτιστικό κλάδο η Ιταλία και σε επίπεδο δημόσιων πολιτιστικών πόρων, όπου υποστηρίζονται η καινοτομία και η υψηλή τεχνολογία για την παραγωγή πολιτιστικών προϊόντων και υπηρεσιών, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τη συντήρηση μνημείων και έργων τέχνης τα οποία διαθέτει σε αφθονία η χώρα, με χρήση μέσων υψηλής τεχνολογίας και καινοτόμες μεθόδους, όπως π.χ. στην περίπτωση της Φλωρεντίας όπου χρησιμοποιείται τεχνολογία laser για την αποκατάσταση στοιχείων της πολιτιστικής κληρονομιάς (Lazzeretti et.al., 2011). Το ιταλικό παράδειγμα χαρακτηρίζει ως ιδιαίτερα ισχυρό το ρόλο του δημοσίου – κράτους, το οποίο όταν κρατά τον έλεγχο στην οικονομική ενίσχυση του πολιτιστικού κλάδου, δίνει ευρύτερες δυνατότητες και ενθαρρύνει και τις ιδιωτικές επενδύσεις, δημιουργώντας συνθήκες για τις μικρότερες δυνατές απώλειες από τις συνέπειες της ύφεσης (Copic et.al., 2011).

3.3.4 ΕΛΛΑΔΑ

Από τα μέσα της δεκαετίας του '90 οι δημοσιονομικές συνθήκες σε συνδυασμό με τις πολιτικές της ευρωπαϊκής ένωσης οδήγησαν τις ελληνικές κυβερνήσεις στη σταδιακή μεταβολή του δημόσιου χαρακτήρα των πολιτιστικών παροχών και τη δημιουργία όρων λειτουργίας σύμφωνα με τον ιδιωτικό τομέα. Το Υπουργείο Πολιτισμού ανέπτυξε συνεργασίες κυρίως με μη κερδοσκοπικούς φορείς και υλοποιήθηκαν έργα πολιτιστικών υποδομών σε σύμπραξη ιδιωτικού και δημόσιου τομέα (π.χ. Μέγαρο Μουσικής σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη, θεματικά μουσεία), ενώ άλλαξε η νομική μορφή παραδοσιακά κρατικών πολιτιστικών οργανισμών, οι οποίοι από νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου μετετράπησαν σε νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου και λειτούργησαν πλέον με τη νομοθεσία που διέπει τη λειτουργία των ιδιωτικών επιχειρήσεων (Εθνικό Θέατρο, Εθνική Λυρική Σκηνή, Εθνικό Κέντρο Βιβλίου κ.α.). Στην τοπική αυτοδιοίκηση παράλληλα οι πολιτιστικοί οργανισμοί των Δήμων αποτέλεσαν ξεχωριστά νομικά πρόσωπα και εξελίχθηκαν σε δημοτικές επιχειρήσεις, εν μέρει χρηματοδοτούμενες από τους Δήμους (Souliotis 2013). Οι πολιτιστικές βιομηχανίες, παρά τις μεταβολές ως προς τους όρους λειτουργίας, βασίστηκαν στην κρατική επιχορήγηση και τα ευρωπαϊκά προγράμματα, ως τα μόνα σταθερά χρηματοδοτικά εργαλεία. Από τις επενδύσεις που πραγματοποιήθηκαν για τη διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 προέκυψαν υποδομές, οι οποίες στη μετα - ολυμπιακή περίοδο εξυπηρέτησαν πολιτιστικούς σκοπούς, η πλειοψηφία όμως των ολυμπιακών έργων παρέμεινε αναξιοποίητη. Κατά τη διάρκεια της τελευταίας εικοσαετίας η μεγαλύτερη επένδυση σε πολιτιστικές παροχές πραγματοποιήθηκε μέσω του Γ' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης (2000-2006) εντός του πλαισίου ενός διακριτού επιχειρησιακού προγράμματος για τον πολιτισμό, με άξονες προτεραιότητας: την προστασία και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς και την ανάπτυξη του σύγχρονου πολιτισμού. Το επιχειρησιακό πρόγραμμα ύψους 675,4 εκ. ευρώ ολοκληρώθηκε με υψηλή απορροφητικότητα και σε συνδυασμό με 13 Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα ύψους 434 εκ. ευρώ, συν μικρότερων επιχειρησιακών προγραμμάτων και της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας INTERREG (25 εκ. ευρώ), υλοποιήθηκαν έργα και στην περιοχή της Αθήνας (Πολιτιστικό Κέντρο Μουσείου Μπενάκη, δίκτυο πεζοδρόμων περιοχής Ακρόπολης κ.α.) και στη Θεσσαλονίκη (Συνεδριακό και Πολιτιστικό Κέντρο) και στην περιφέρεια (Μουσείο Αρχαίας Ολυμπίας, Ασκληπιείο Επιδαύρου, Έκθεση Μουσείου Μυκηνών, αποκατάσταση

Μεσαιωνικών Μνημείων Ρόδου κ.α.). Στο πλαίσιο του ΕΣΠΑ 2007-2013 δεν υλοποιήθηκαν ανάλογες επενδύσεις, καθώς δεν υπήρξε επιχειρησιακό πρόγραμμα πολιτιστικής ανάπτυξης, αλλά οι στόχοι για τον πολιτισμό προβλέφθηκαν σε σχέση με τις ανάγκες άλλων τομεακών προγραμμάτων (Αυδίκος 2014: 181-187).

Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης έχουν ελαχιστοποιήσει την κρατική πολιτιστική επιχορήγηση, καθώς και τις ιδιωτικές επενδύσεις οι οποίες έχουν συρρικνωθεί σε όλους τους τομείς παραγωγής της χώρας (Tsekeris 2014). Αν και ο θεσμός της πολιτιστικής χορηγίας προβλέπεται και περιγράφεται με σχετική νομοθεσία (Ν.3525/2007 με τις τροποποιήσεις του), πέραν της χορηγίας φορέων όπως το Μέγαρο Μουσικής Αθηνών, το Εθνικό Θέατρο, η Εθνική Πινακοθήκη, το Μουσείο της Ακρόπολης, το Φεστιβάλ Αθηνών και Επιδαύρου, η Εθνική Λυρική Σκηνή, τα Μουσεία Μπενάκη και Γουλανδρή και κάποια μεμονωμένα μεγάλα γεγονότα, που χρηματοδοτήθηκαν κυρίως από τράπεζες και πολυεθνικές εταιρίες, δεν επεκτάθηκε ο θεσμός σε περαιτέρω δράσεις της ελληνικής πολιτιστικής βιομηχανίας (Souliotis 2013). Η μεγαλύτερη δημόσια επένδυση στον πολιτισμό της τελευταίων ετών αφορά την έναρξη λειτουργίας του Μουσείου της Ακρόπολης και η μεγαλύτερη ιδιωτική επένδυση την έναρξη λειτουργίας του Κέντρου Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος. Το Μουσείο της Ακρόπολης λειτουργεί με σταθερή χρηματοδότηση από το αρμόδιο Υπουργείο, ενώ το Κέντρο Πολιτισμού υλοποιήθηκε με πόρους του Ιδρύματος Σταύρος Νιάρχος και με την ολοκλήρωσή του παραδόθηκε στο ελληνικό δημόσιο προκειμένου να στεγάσει την Εθνική Βιβλιοθήκη και την Εθνική Λυρική Σκηνή. Το Κέντρο Πολιτισμού στην περιοχή του Φαλήρου αποτελεί έργο «ναυαρχίδα» για την ευρύτερη περιοχή της Αττικής, το σχεδιασμό του ανέλαβε ο αρχιτέκτονας Renzo Piano, έχει ήδη αποσπάσει διεθνές βραβείο (LEEDS) για την περιβαλλοντική του διάσταση, αναφέρεται ως αρχιτεκτόνημα στην επιστημονική βιβλιογραφία και η κατασκευή του συνοδεύεται από μία ευρύτερη παρέμβαση στον περιβάλλοντα χώρο, που το καθιστά πόλο έλξης για την επισκεψιμότητα της περιοχής, όχι μόνο για τα πολιτιστικά δρώμενα εντός του κτιρίου, αλλά ως ενός ευρύτερου χώρου κατανάλωσης ελεύθερου χρόνου (Kalfa, Kalogirou 2017). Ο προϋπολογισμός της επένδυσης για την κατασκευή του κτιρίου και της διαμόρφωσης του περιβάλλοντα χώρου (Πάρκο Σταύρος Νιάρχος) ανέρχεται στο ύψος των 629 εκ. ευρώ, ενώ από το Φεβρουάριο του 2017 που παραδόθηκε το Κέντρο Πολιτισμού στο ελληνικό δημόσιο και για τα επόμενα πέντε χρόνια, από το Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος θα επενδυθεί το ποσό των 50 εκ. ευρώ, για καλλιτεχνικές παραγωγές και λοιπές δραστηριότητες που θα υλοποιηθούν εντός του Κέντρου (www.snf.org).

Στην περιοχή ευθύνης του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού λειτουργεί από το 2014 στο νέο χώρο επί της Λεωφόρου Συγγρού στην Αθήνα και το Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, η μεταστέγαση του οποίου στο νέο σύγχρονο κτίριο του πρώην εργοστασίου Fix πραγματοποιήθηκε με επένδυση του δημοσίου, χωρίς όμως η κυριότητα του κτιρίου να ανήκει στο αρμόδιο Υπουργείο (<http://www.emst.gr/museum/the-fix-building>).

Επενδύσεις και χορηγίες πραγματοποιούνται και από μορφωτικά – πολιτιστικά ιδρύματα που ιδρύονται από ελληνικές τράπεζες όπως το Μορφωτικό Ίδρυμα της Εθνικής Τράπεζας που επενδύει κυρίως σε εκδόσεις και με χορηγικά πακέτα για την παραγωγή καλλιτεχνικών εκδηλώσεων και το Πολιτιστικό Ίδρυμα του Ομίλου Πειραιώς (ΠΙΟΠ), το οποίο έχει επεκτείνει τη δραστηριότητά του και έχει πραγματοποιήσει μεγάλη επένδυση για τη λειτουργία του Δικτύου Θεματικών Μουσείων. Τα εννέα μουσεία του ΠΙΟΠ έχουν υλοποιηθεί μέσω προγραμμάτων του ΕΣΠΑ και με πόρους του ιδρύματος και βρίσκονται διάσπαρτα στις ελληνικές περιφέρειες, αποτελώντας συγκριτικά πλεονεκτήματα για τις περιοχές στις οποίες λειτουργούν (www.pio.org).

3.3.5 ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΕΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.

Σύμφωνα με πρόσφατη μελέτη του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού για τη χαρτογράφηση των πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών στην Ελλάδα (Υ.ΠΟ.Α. 2017), το έτος 2014 απασχολήθηκαν στο συγκεκριμένο κλάδο 110.688 εργαζόμενοι σε 46.370 επιχειρήσεις, οι πωλήσεις αγαθών και υπηρεσιών έφτασαν το ποσό των 5,3 δις. ευρώ με προστιθέμενη αξία για την οικονομία του ύψους των 2,1 δις ευρώ και συνεισφορά 1,4% στο ΑΕΠ. Σε σύγκριση με τη συνεισφορά άλλων κλάδων της ελληνικής οικονομίας στο ΑΕΠ, το 1,4% δείχνει σημαντικό καθώς υπερτερεί σε σχέση με το 1% της παραγωγής βασικών μετάλλων, το 0,4% της αλιείας και υδατοκαλλιέργειας, το 0,4% της παραγωγής κλωστουφαντουργικών υλών, το 0,2% της παραγωγής επίπλων, ενώ υπολείπεται του 3,5% της βιομηχανίας τροφίμων, του 2,5% του κλάδου των κατασκευών, του 2,2% των νομικών και λογιστικών δραστηριοτήτων. Οι συνέπειες της οικονομικής κρίσης υπήρξαν δυσμενέστερες για τον κλάδο των πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών σε σχέση με άλλους κλάδους και σημειώνονται σημεία ανάκαμψης από το 2014 και έπειτα, κυρίως για τις δημιουργικές

βιομηχανίες και για τα μουσεία – βιβλιοθήκες από το χώρο των πολιτιστικών βιομηχανιών. Σε σχέση με τις χώρες της Ε.Ε. των 28, η Ελλάδα βρίσκεται 11^η ως προς την απασχόληση στις πολιτιστικές και δημιουργικές βιομηχανίες και 10^η ως προς τον αριθμό των επιχειρήσεων του κλάδου. Ο μέγιστος αριθμός εργαζομένων καταγράφεται στον τομέα της αρχιτεκτονικής, ακολουθούν οι εκδόσεις, η διαφήμιση, οι τέχνες – διασκέδαση. Παράλληλα η Ελλάδα εμφανίζεται πρώτη μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών ως προς την ισοτιμία μεταξύ των φύλων σε σχέση με την απασχόληση στον κλάδο του πολιτισμού και της δημιουργικότητας, καθώς ποσοστό 57% αποτελείται το 2014 από άντρες και 43% από γυναίκες. Ο αριθμός των εργαζομένων ανά επιχείρηση είναι χαμηλός, με μέσο όρο τους 2,4 εργαζόμενους ανά δημιουργική επιχείρηση και αντίστοιχο ποσοστό 3,4% για τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ των 28. Περισσότερες από 71% των επιχειρήσεων είναι ατομικές ή απασχολούν έως έναν εργαζόμενο, 25,4% απασχολούν από 2 έως εννέα εργαζόμενους, ενώ αυτές που απασχολούν περισσότερους από 50 υπαλλήλους, αγγίζουν ποσοστό ύψους μόλις 0,6%. Από τις ατομικές και τις επιχειρήσεις που απασχολούν έως εννέα άτομα προσωπικό, παράγεται το 55% της προστιθέμενης αξίας του κλάδου, ενώ από τις επιχειρήσεις του 0,6% που απασχολούν περισσότερους από 50 εργαζόμενους, παράγεται το 26% της προστιθέμενης αξίας. Στη χώρα εντοπίζονται και έντονες περιφερειακές ανισότητες ως προς την παραγωγή του κλάδου των πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών, καθώς η Περιφέρεια Αττικής παράγει το 75,5% της Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας του κλάδου, η Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας το 10,1% και οι υπόλοιπες 11 περιφέρειες μοιράζονται το 14,3% της παραγωγής και με ανάλογο τρόπο κατανομονται και οι θέσεις εργασίας, οι οποίες εμφανίζονται στο ύψος του 60,8% στην Αττική, 12,2% στην Κεντρική Μακεδονία και 27% για την υπόλοιπη Ελλάδα. Επιμέρους ανισότητες εντοπίζονται και μεταξύ των περιφερειών σε σχέση με πολιτιστικές δομές και υποδομές, ενώ η οικονομική ύφεση δεν επηρέασε στον ίδιο βαθμό τις περιφέρειες, εντείνοντας ή μειώνοντας αντίστοιχα τις μεταξύ τους ανισότητες. Η κατανάλωση πολιτιστικών προϊόντων και υπηρεσιών είναι χαμηλή σε σχέση με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες και εξαρτάται από παράγοντες όπως το μορφωτικό επίπεδο, η ηλικία και το φύλο, με αυξητικές καταναλωτικές τάσεις για το ανώτερο επίπεδο μόρφωσης, τις νεαρές ηλικίες και τις γυναίκες (ΥΠ.ΠΟ.Α. 2016).

3.4 ΑΠΟΤΥΠΩΜΑ ΤΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ

- Κεντρικές και τοπικές κυβερνήσεις μείωσαν τα κονδύλια επιχορήγησης, επιδότησης και επενδύσεων στην πολιτιστική οικονομία κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης,
- Οι ιδιωτικές επενδύσεις συρρικνώθηκαν αισθητά κατά την περίοδο της ύφεσης, ακολουθώντας τους ρυθμούς μείωσης των δημοσίων επενδύσεων.
- Παρουσιάζεται συνεχώς αυξανόμενος ο ρόλος άσκησης πολιτικής και ελέγχου από τις βαθμίδες της τοπικής αυτοδιοίκησης,
- Οι κλάδοι των πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών εμφανίζουν διαφορετικά αντανακλαστικά και αντοχή στις επιπτώσεις της ύφεσης, όχι μόνο ανά κράτος, αλλά και ανά γεωγραφική περιοχή,
- Το ενδιαφέρον της πολιτικής εμφανίζεται σταθερά αυξανόμενο προς τον τομέα των δημιουργικών βιομηχανιών και εντείνεται ο ρόλος της οικονομίας της γνώσης,
- Οι ευρωπαϊκές πολιτικές κινούνται προς την αύξηση της έντασης των ιδιωτικών επενδύσεων με διατήρηση μεγάλου βαθμού του ελέγχου από το κράτος, ενώ στις ΗΠΑ η πολιτική προσανατολίζεται στη λειτουργία των πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών σύμφωνα με τους όρους λειτουργίας της αγοράς,
- Η Κίνα εισέρχεται δυναμικά στον κλάδο των πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών, με αυξανόμενα αποτελέσματα στις ανατολικές και παράκτιες περιοχές όπου καταγράφονται υψηλό ΑΕΠ και ρυθμοί ανάπτυξης.
- Κεντρικές και τοπικές κυβερνήσεις στρέφουν το ενδιαφέρον τους και πέραν των παραδοσιακών μορφών της πολιτιστικής οικονομίας (μουσεία, καλές τέχνες, παραστατικές τέχνες) σε δραστηριότητες όπως η ανάπτυξη των πολιτιστικών συνοικιών, τα θεματικά πάρκα κλπ, που δημιουργούν συνθήκες ανάπτυξης και σε άλλους τομείς της παραγωγικής δραστηριότητας (π.χ. real estate κλπ), ενώ σημειώνεται σταδιακά αύξηση της σύνδεσης της πολιτιστικής παραγωγής με την επιχειρηματικότητα.
- Η εισαγωγή της καινοτομίας στην πολιτιστική παραγωγή αποκτά ένα διευρυμένο δυναμικό χαρακτήρα και υιοθετείται και από τους παραγωγούς και από τις εθνικές και τοπικές πολιτικές.

Πίνακας 1: Μελετών Περίπτωσης

Χώρα	Χαρακτηριστικά χρηματοδότησης πολιτιστικής οικονομίας προ κρίσης	Εξέλιξη - Αποτύπωμα της κρίσης	Σύγχρονη πολιτική
Η.Π.Α.	<ul style="list-style-type: none"> - Δημόσιες επενδύσεις μέσω της τοπικής αυτοδιοίκησης και ύψος χρηματοδότησης σύμφωνα με τις τοπικές πολιτικές, - Μέτρα φοροαπαλλαγών για πολιτιστικούς παραγωγούς και επενδυτές - Επιχορήγηση σύμφωνα με μακροχρόνιο στρατηγικό σχεδιασμό, - Ιδιωτικές επενδύσεις μέσω ιδρυμάτων και τραπεζών 	<ul style="list-style-type: none"> . – Απώλειες θέσεων εργασίας στα παραδοσιακά μητροπολιτικά κέντρα, -Διατήρηση δυναμικής των μεσαίου μεγέθους πόλεων, - Δυσμενείς συνέπειες για τις περιοχές χαμηλού πληθυσμού, - Απώλειες στον κλάδο της Αρχιτεκτονικής, ανθεκτικότερες οι παραστατικές τέχνες 	<ul style="list-style-type: none"> - Στροφή προς το οικονομικό αποτύπωμα της πολιτιστικής οικονομίας, - Ταύτιση της πολιτιστικής οικονομίας με τους κανόνες λειτουργίας της «αγοράς», - Επενδύσεις σε ευρύτερα αντικείμενα (πολιτιστικές συνοικίες, σύνδεση πολ/κης οικονομίας με κλάδους όπως αυτός του real estate κ.α.)
ΣΚΑΝΔΙΝΑΒΙΑ NORVEGIA	<ul style="list-style-type: none"> -Οικονομικό αποτύπωμα του πολιτισμού για περιφερειακή ανάπτυξη, - Κοινωνικός χαρακτήρας πολιτιστικής παραγωγής, - Καινοτομία, οικονομία της γνώσης, - Προγράμματα ανάπτυξης δεξιοτήτων, R&D κλπ, - Δυναμική αύξηση εσόδων παραγωγών. 	<ul style="list-style-type: none"> - Σύνδεση πολιτιστικής παραγωγής και επιχειρηματικότητας, -Συγκέντρωση των πολιτιστικών βιομηχανιών στην περιοχή του Όσλο και γύρω από τα μεγάλα αστικά κέντρα, - Ελλείψεις στην πολιτιστική πολιτική των περιοχών χαμηλού πληθυσμού 	<ul style="list-style-type: none"> -Ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας της πολιτιστικής παραγωγής, - Σύνδεση πολιτιστικής οικονομίας με άλλους κλάδους, - Αναζωογονήσεις αστικών κέντρων και σε μικρότερου πληθυσμού πόλεις.
ΗΝΩΜΕΝΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ	<ul style="list-style-type: none"> -Ισχυρή παράδοση στην άσκηση πολιτιστικής πολιτικής, -Θεσμοί δημόσιοι και ιδιωτικοί για τη διαχείριση των πολιτιστικών βιομηχανιών, -Σταθερή μείωση των δημοσίων επενδύσεων και αύξηση των ιδιωτικών, - Πολλαπλά μέτρα για προσέλκυση ιδιωτών επενδυτών στις πολιτιστικές βιομηχανίες (π.χ. εγγυοδοτήσεις δανείων) 	<ul style="list-style-type: none"> - Σημαντικές επιπλέον περικοπές στις δημόσιες επιχορηγήσεις, - Διατήρηση της δυναμικής των μεγάλων και μικρών μουσείων με απώλειες στα μεσαίου μεγέθους ιδρύματα, - Συμβολή του δημοσίου μέσω λειτουργίας φορέων συμβουλευτικών και δημιουργίας συνθηκών δικτύωσης μεταξύ των παραγωγών 	<ul style="list-style-type: none"> - Συνέχιση πολιτιστικής πολιτικής με στόχο την ενίσχυση των πολιτιστικών βιομηχανιών και τη σύνδεσή τους με κλάδους όπως αυτός του τουρισμού, - Σχετικά μικρές απώλειες στον κλάδο λόγω έντασης κατανάλωσης, - Σύνδεση καινοτομίας και πολιτιστικής παραγωγής

<i>Χώρα</i>	<i>Χαρακτηριστικά χρηματοδότησης πολιτιστικής οικονομίας προ κρίσης</i>	<i>Εξέλιξη - Αποτόπωμα της κρίσης</i>	<i>Σύγχρονη πολιτική</i>
<i>ΙΤΑΛΙΑ</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Δημόσιες επενδύσεις μέσω της κεντρικής κυβέρνησης και σταδιακή αποκέντρωση με μεταβίβαση αρμοδιοτήτων και οικονομικών υποχρεώσεων στις τοπικές κυβερνήσεις, - Πλήρης κάλυψη των λειτουργικών δαπανών μουσείων, βιβλιοθηκών, θεάτρων από το δημόσιο, - Ιδιωτικές επενδύσεις με τη μορφή χορηγιών από τραπεζικούς οργανισμούς, - Δημιουργία ιδιωτικών επιχειρήσεων στο χώρο των πολιτιστικών βιομηχανιών, 	<ul style="list-style-type: none"> - Αναθέσεις υπηρεσιών πολιτιστικών φορέων σε ιδιωτικές επιχειρήσεις, - Μείωση δημοσίων επενδύσεων που συμπαρέσυρε και τις ιδιωτικές επενδύσεις, - Μείωση της κατανάλωσης πολιτιστικών προϊόντων και υπηρεσιών, - Διαχωρισμός ως προς τον τρόπο λειτουργίας μεταξύ πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών, - Στήριξη πολιτιστικών βιομηχανιών από τις δημιουργικές βιομηχανίες 	<ul style="list-style-type: none"> - Αξιοποίηση της επιχειρηματικότητας των πολιτιστικών παραγωγών, - Δικτύωση πολιτιστικών φορέων σε επίπεδο χωρικό ή σε επίπεδο κοινού τομέα παραγωγής, - Ανάπτυξη καινοτομικής ικανότητας, - Διατήρηση του ελέγχου από δημόσιους κεντρικούς και αυτοδιοικητικούς φορείς
<i>ΕΛΛΑΔΑ</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Σταδιακή μετατροπή των πολιτιστικών φορέων δημοσίου δικαίου σε ιδιωτικού από τη δεκαετία του '90, - Στήριξη της πολιτιστικής παραγωγής από το δημόσιο, - Μικρή συμβολή των ιδιωτικών επενδύσεων, - Επενδύσεις σε πολιτιστικές παροχές μέσω Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης και προγραμμάτων της Ε.Ε. - Χαρακτηριστικό της πολιτιστικής οικονομίας οι ατομικές και μικρές επιχειρήσεις του κλάδου, - Διόγκωση του κλάδου στην περιοχή της Αττικής - Χαμηλή κατανάλωση σε σχέση με Ε.Ε. 	<ul style="list-style-type: none"> - Κατακόρυφη πτώση των δημοσίων επενδύσεων και επιχορηγήσεων, - Ελαχιστοποίηση των ιδιωτικών επενδύσεων, - Συρρίκνωση της πολιτιστικής παραγωγής, - Έλλειψη επιχειρησιακού προγράμματος ΕΣΠΑ για τον πολιτισμό και τη δημιουργικότητα, - Υλοποίηση έργων πολιτιστικών μέσω τομεακών προγραμμάτων άνευ κοινού στόχου και στρατηγικού σχεδιασμού σε κάποιες από τις περιφέρειες, - Υψηλότερο αποτόπωμα της κρίσης στην περιοχή της Αττικής 	<p>Έναρξη λειτουργίας τριών μεγάλων έργων:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Μουσείο Ακρόπολης (δημόσια επένδυση), - Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (ιδιωτική επένδυση) - Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης (δημόσια επένδυση)

<i>Χώρα</i>	<i>Χαρακτηριστικά χρηματοδότησης πολιτιστικής οικονομίας προ κρίσης</i>	<i>Εξέλιξη - Αποτόπωμα της κρίσης</i>	<i>Σύγχρονη πολιτική</i>
<i>KINA</i>	<ul style="list-style-type: none"> -Στάδιο εφαρμογής μεταρρυθμιστικού προγράμματος της χώρας, - Παράδοση στο δημόσιο χαρακτήρα του πολιτισμού, - Αξιοποίηση πολιτιστικών πόρων για στόχους εθνικής ενότητας, - Σύνδεση πολιτισμού – τουρισμού, - Διαχωρισμός στον τρόπο λειτουργίας πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών, - Σταδιακή αλλαγή από τη δεκαετία του '90 με ιδιωτικοποιήσεις δημοσίων πολιτιστικών οργανισμών, - Διατήρηση του ελέγχου του κράτους στους πολιτιστικούς φορείς που εκπροσωπούν τις παραδοσιακές παραστατικές τέχνες, 	<ul style="list-style-type: none"> -Συγκέντρωση πολιτιστικών βιομηχανιών στις ανατολικές και παράκτιες περιοχές με υψηλό ΑΕΠ, -Πρόωθηση clusters, θεματικών πάρκων, πολιτιστικών περιοχών, ζωνών ψυχαγωγίας -Φαινόμενα διαφθοράς και λήψη μέτρων από την κυβέρνηση, - Εισαγωγή ξένων κεφαλαίων στις πολιτιστικές βιομηχανίες 	<ul style="list-style-type: none"> - Ανάπτυξη πολιτιστικών βιομηχανιών μέσω προγραμμάτων στρατηγικού σχεδιασμού και λήψη μέτρων από την κεντρική και τις τοπικές κυβερνήσεις,

(Ίδια επεξεργασία, Αυδίκος 2014, Bertacchini, Dalle Nogare 2014, Cuccia, Rizzo 2016, DiMaggio 1982, Galloway & Dunlop 2007, Grodach, Seman 2013, He 207, Kuhn 2016, Lysgard 2012, McDonnel, Tepper 2014, Minarcikova 2016, Nogare, Bertacchini 2015, Noonan 2015, Nyseth, Sognnaes 2013Pinheiro, Hauge 2014, Pratt 2008, Rhisiart 2013, Rushton 2015, Shan 2014, Souliotis 2013, Srakar et.al. 2017, Zhang & Du 2011, Ζορμπά 2014)

4. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ

Η οικονομία των ελληνικών περιφερειών δέχθηκε ίσως τις δυσμενέστερες συνέπειες από τις επιπτώσεις παγκόσμιας ύφεσης κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας. Η οικονομική και δημοσιονομική κρίση εξελίχθηκε και σε κρίση κοινωνική και πολιτική και άλλαξαν ριζικά οι σταθερές της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας. Στο νέο αυτό περιβάλλον που διαμορφώθηκε για τη χώρα η πολιτιστική οικονομία υπέστη σημαντικές απώλειες όπως και ο κάθε παραγωγικός κλάδος, με διαφορετικό όμως αποτύπωμα ανά περιοχή, σύμφωνα με τις ιδιαίτερες συνθήκες που επικρατούν εντός και εκτός των αστικών περιοχών και μεταξύ των περιφερειών. Στο κείμενο που ακολουθεί γίνεται προσπάθεια να διερευνηθεί το διαφορετικό αποτύπωμα της ύφεσης στον κλάδο της πολιτιστικής οικονομίας ανά περιφέρεια, από την έναρξη της κρίσης το 2008 έως και τα πρώτα έξι χρόνια εξέλιξης του φαινομένου (2014), τα αντανακλαστικά των περιφερειών και οι οικονομικοί και κοινωνικοί παράγοντες που συνέβαλαν στη διαμόρφωση της ελληνικής πολιτιστικής οικονομίας κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης.

4.1 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Στόχο της έρευνας αποτελεί η διερεύνηση των διαφορετικών αντανακλαστικών των ελληνικών περιφερειών στις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης και: α) η ανάδειξη των περιφερειών στις οποίες, σύμφωνα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους και τα νέα δεδομένα, διαπιστώνονται βασικές προϋποθέσεις για ανάπτυξη του κλάδου της πολιτιστικής οικονομίας και δημόσιες ή ιδιωτικές επενδύσεις β) οι στατιστικά σημαντικοί παράγοντες για τη διαμόρφωση του κλάδου της πολιτιστικής οικονομίας στον πλαίσιο της ελληνικής πραγματικότητας.

Σύμφωνα με τις θεωρητικές προσεγγίσεις και τις μελέτες περίπτωσης διαφορετικών χωρών, θεωρούνται ως γενικά αποδεκτά τα παρακάτω:

- Η ανάπτυξη της πολιτιστικής οικονομίας βασίστηκε στην κατανάλωση (Cuccia, Rizzo 2016, Pratt 2015),
- Τα επίπεδα του ΑΕΠ επηρεάζουν την πολιτιστική οικονομία σε μεγαλύτερο βαθμό, από τα επίπεδα των δημοσίων και ιδιωτικών επενδύσεων (Getzner 2015, Grodach, Seman 2013, Srakar et.al. 2017) ,

- Η πτώση ή άνοδος του ΑΕΠ, συμπαράσφρει ανάλογα και τις επενδύσεις, δημόσιες και ιδιωτικές (Srakar & Copic 2012, Pratt, Hutton 2013, Cuccia, Rizzo 2016),
- Οι μειώσεις των δημοσίων και ιδιωτικών επενδύσεων πλήττουν κυρίως την παραγωγικότητα και τις θέσεις εργασίας του κλάδου της πολιτιστικής οικονομίας (Grodach, Seman 2013, Srakar et.al. 2017),
- Για τα προβλήματα βιωσιμότητας των ελληνικών μικρού και μεσαίου μεγέθους επιχειρήσεων κατά τη διάρκεια της ύφεσης, ευθύνεται η εν γένει κατάσταση της ελληνικής οικονομίας και παράλληλα η αδυναμία χρηματοδότησης – δανειοδότησης από τις ελληνικές τράπεζες (Mavridakis et.al. 2015),
- Η πολιτιστική οικονομία αποτελεί βασικό παράγοντα περιφερειακής και τοπικής ανάπτυξης και δημιουργίας όρων ανταγωνιστικότητας (Betracchini Segre 2016, Grodach et.al. 2017, Sierra et.al. 2017),
- Η πολιτιστική οικονομία των περιφερειών λειτουργεί σε θετική σχέση με το επίπεδο της τουριστικής τους ανάπτυξης (Romaο, Neuts 2017, Valentina et.al. 2015),
- Η λειτουργία της πολιτιστικής οικονομίας εντός ενός ευρύτερου περιβάλλοντος με καινοτομικές ικανότητες, ευνοεί την ανάπτυξη της (Bakhshi & Throsby 2010, Lazzaretti et.al. 2011, Srakar et.al. 2017),
- Η καινοτομία στη διαδικασία παραγωγής των προϊόντων και υπηρεσιών της πολιτιστικής οικονομίας αποτελεί ζητούμενο για την ανάπτυξη του κλάδου (d' Ovidio Pradel 2013, Pinheiro, Hauge 2014),
- Η κατανάλωση των προϊόντων των πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών εμφανίζεται υψηλότερη για το καταναλωτικό κοινό ανωτέρου επιπέδου εκπαίδευσης (Stolarick, Currid – Hulkett 2013, Αυδίκος κ.α. 2016).

Βασικά ερωτήματα για την περίπτωση των ελληνικών περιφερειών αποτελούν:

- Η σχέση μεταβολής του κατά κεφαλήν ΑΕΠ, με τη μεταβολή του αριθμού των επιχειρήσεων των περιφερειών,
- Η σχέση της μεταβολής του αριθμού των επιχειρήσεων με τη μεταβολή του αριθμού των εργαζομένων,
- Η σχέση της μεταβολής της καταναλωτικής ικανότητας των περιφερειακών πληθυσμών με τη μεταβολή του αριθμού των επιχειρήσεων του κλάδου ανά περιφέρεια,

- Η καινοτομική ικανότητα της κάθε περιφέρειας σε σχέση με την εξέλιξη της πολιτιστικής της οικονομίας κατά τη διάρκεια των ετών που εξετάζονται,
- Το ποσοστό του πληθυσμού ανώτερης εκπαίδευσης της κάθε περιφέρειας σε σχέση με τις μεταβολές του αριθμού των επιχειρήσεων κατά τη διάρκεια της περιόδου 2008-2014,

Η μέθοδος προσέγγισης του ζητήματος

Προηγείται στατιστική ανάλυση μεταξύ μεταβλητών που αφορά τη σύγκριση των μεταβολών των τιμών για το σύνολο των ετών 2008-2014, όπου διατυπώνονται τα πρώτα γενικά συμπεράσματα και ακολουθεί στατιστική ανάλυση με τη μέθοδο της πολλαπλής παλινδρόμησης, αφού προκύψουν νέα δεδομένα τα οποία επιτρέπουν τη χρήση και νέων μεταβλητών που αφορούν συγκεκριμένα την ελληνική περίπτωση και εντοπίζονται οι πλέον στατιστικά σημαντικοί παράγοντες που επηρέασαν την ελληνική πολιτιστική οικονομία κατά τη διάρκεια των πρώτων επτά ετών της οικονομικής κρίσης.

Με δεδομένο ότι ποσοστό μεγαλύτερο του 1/3 του ελληνικού πληθυσμού είναι συγκεντρωμένο στην περιοχή της Αττικής και η συγκεκριμένη περιφέρεια παράγει το 75,5% της Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας του κλάδου της πολιτιστικής οικονομίας για τη χώρα, θεωρείται αυτονόητο ότι η συγκεκριμένη περιφέρεια θα δώσει ακραίες τιμές κατά τη διαδικασία στατιστικών αναλύσεων δεδομένων. Παράλληλα, με δεδομένο επίσης τον όγκο πληθυσμού και παραγωγής για τον κλάδο, η εξαίρεση της Αττικής από τις αναλύσεις, θα έδινε μία πλασματική εικόνα για την επικρατούσα κατάσταση. Για το λόγο αυτό επιλέχθηκε μετατροπή των ποσών της κάθε σταθερής και εξαρτημένης μεταβλητής σε ποσοστό, ώστε το κάθε συμπέρασμα να αφορά ποσοστιαίες τιμές ανά περιφέρεια και να συγκρίνονται μεταξύ τους ποσοστιαίες επιδόσεις, για τις στατιστικές αναλύσεις που πραγματοποιούνται μεταξύ μεταβλητών ώστε να διαπιστωθούν ανισότητες. Για τις ανάγκες της ανάλυσης με τη μέθοδο της πολλαπλής παλινδρόμησης, το ίδιο πρόβλημα λύνεται με τη μετατροπή των τιμών των μεταβλητών σε λογαριθμικές.

Βασικός τρόπος υπολογισμού των μεταβολών των τιμών των μεταβλητών μεταξύ των ετών 2008 – 2014, επελέγη ο τρόπος μεταβολής του ΑΕΠ (Getzner 2015), ενώ λόγω του ότι η συντριπτική πλειοψηφία των τιμών των μεταβλητών υπέστη μείωση, επελέγη στη συνάρτηση υπολογισμού της μεταβλητής να προηγείται η εκάστοτε τιμή του έτους 2014, ώστε η τελική τιμή μεταβολής να προκύπτει με αρνητικό πρόσημο και να διευκολύνεται η μελέτη των στοιχείων. Για μεταβλητές στις οποίες δε λαμβάνονται

υπόψη μεταβολές (π.χ. αριθμός πληθυσμού σύμφωνα με επίπεδο εκπαίδευσης) και οι οποίες λαμβάνονται από πηγές όπως η ΕΛΣΤΑΤ, Eurostat κλπ, αυτές μετατρέπονται σε ποσοστά επί του πληθυσμού της κάθε περιφέρειας, ώστε να υπάρχει ομοιογένεια μεταξύ του είδους των τιμών των μεταβλητών. Κάθε νέα μεταβλητή επίσης που προκύπτει σύμφωνα με την επεξεργασία των δεδομένων, υπολογίζεται σε ποσοστιαίες μονάδες με το ανάλογο θετικό ή αρνητικό πρόσημο, ώστε να διευκολύνεται η διαδικασία ερμηνείας τους.

Βασικές πηγές για την άντληση των δεδομένων αποτελούν η ΕΛΣΤΑΤ, η Eurostat και η πρόσφατη Μελέτη για την Χαρτογράφηση της Πολιτιστικής – Δημιουργικής Βιομηχανίας στην Ελλάδα, η οποία εκπονήθηκε από το Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης του Παντείου Πανεπιστημίου, για λογαριασμό του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού το 2016, στο πλαίσιο του προγράμματος ΕΣΠΑ 2014-2020. Σημαντικό σημείο της συγκεκριμένης μελέτης αποτελεί η παρουσίαση στατιστικών στοιχείων για την πολιτιστική οικονομία της Ελλάδας, όχι μόνο σε εθνικό επίπεδο αλλά και σε περιφερειακό και εντός ενός μεγάλου εύρους ετών, από την περίοδο προ της εμφάνισης των επιπτώσεων της ύφεσης έως και το έτος 2014, όπου είχαν σχηματιστεί σε μεγάλο βαθμό τα αρνητικά αποτελέσματα και οι επιπτώσεις τους στις ελληνικές περιφέρειες.

Οι μεταβλητές που επεξεργάζεται η έρευνα αφορούν:

ENTER08: Αριθμός επιχειρήσεων πολιτιστικής οικονομίας 2008 ανά περιφέρεια (ΥΠ.ΠΟ.Α. 2016),

ENTER14: Αριθμός επιχειρήσεων πολιτιστικής οικονομίας 2014 ανά περιφέρεια (ΥΠ.ΠΟ.Α. 2016),

VARENTER: Ποσοστό μεταβολής αριθμού επιχειρήσεων ανά περιφέρεια για το διάστημα 2008-2014

$$VARENT = 100 * \frac{ENTER_{14} - ENTER_{08}}{ENTER_{08}}$$

EMPL08: Αριθμός εργαζομένων στον κλάδο της πολιτιστικής οικονομίας ανά περιφέρεια (ΥΠ.ΠΟ.Α. 2016) ,

EMPL14: Αριθμός εργαζομένων στον κλάδο της πολιτιστικής οικονομίας ανά περιφέρεια (ΥΠ.ΠΟ.Α. 2016)

VAREMPL: Ποσοστό μεταβολής αριθμού εργαζομένων ανά περιφέρεια για το διάστημα 2008-2014

$$VAREMPL = 100 * \frac{EMPL_{14} - EMPL_{08}}{EMPL_{08}}$$

GDPPC08: Κατά κεφαλήν ΑΕΠ ανά περιφέρεια 2008 (ΕΛΣΤΑΤ)

GDPPC14: Κατά κεφαλήν ΑΕΠ ανά περιφέρεια 2014 (ΕΛΣΤΑΤ)

VARGDPPC: Ποσοστό μεταβολής κατά κεφαλήν ΑΕΠ σε σταθερές τιμές ανά περιφέρεια, ως:

$$VARGDPPC = 100 * \frac{GDPPC_{14} - GDPPC_{08}}{GDPPC_{08}}$$

(Οι μεταβλητές GDPREG08, GDPREG14 καθώς και VARGDPREG, αφορούν τις ανάλογες μεταβλητές περιφερειακού ΑΕΠ 2008, 2014 και μεταβολής του αντίστοιχα)

CONS08: Τελική καταναλωτική δαπάνη νοικοκυριών ανά περιφέρεια 2008 (ΕΛΣΤΑΤ, Varlamova & Larionova 2015),

CONS14: Τελική καταναλωτική δαπάνη νοικοκυριών ανά περιφέρεια 2014 (ΕΛΣΤΑΤ, Varlamova & Larionova 2015)),

VARCONS: Ποσοστό μεταβολής τελικής καταναλωτικής δαπάνης νοικοκυριών ανά περιφέρεια (VARCONS = (100(CONS2008 – CONS2014) / CONS2008),

INV08: Ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου για τον κλάδο των τεχνών, ψυχαγωγίας και άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών ανά περιφέρεια 2008 (ΕΛΣΤΑΤ, Mavridakis et. al. 2015),

INV14: Ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου για τον κλάδο των τεχνών, ψυχαγωγίας και άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών ανά περιφέρεια 2014 (ΕΛΣΤΑΤ, Mavridakis et.al. 2015),

VARINV: Ποσοστιαία μεταβολή ανά περιφέρεια για τις ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου για τον κλάδο των τεχνών, ψυχαγωγίας και άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών ανά περιφέρεια (VARINV= (100(INV2008-INV2014)/INV2008),

EDU: Ποσοστό πληθυσμού ανώτερου επιπέδου εκπαίδευσης ανά περιφέρεια σύμφωνα με την απογραφή του 2011 (ΕΛΣΤΑΤ)

INENTER1214: Ποσοστό καινοτόμων επιχειρήσεων ανά περιφέρεια την περίοδο 2012 – 2014 (κατά το μέσο χρονικό διάστημα της περιόδου που αποτελεί αντικείμενο μελέτης) (Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης 2014),

INNOV11: Θέση της κάθε περιφέρειας στο Regional Innovation Index το έτος 2011 (Eurostat)

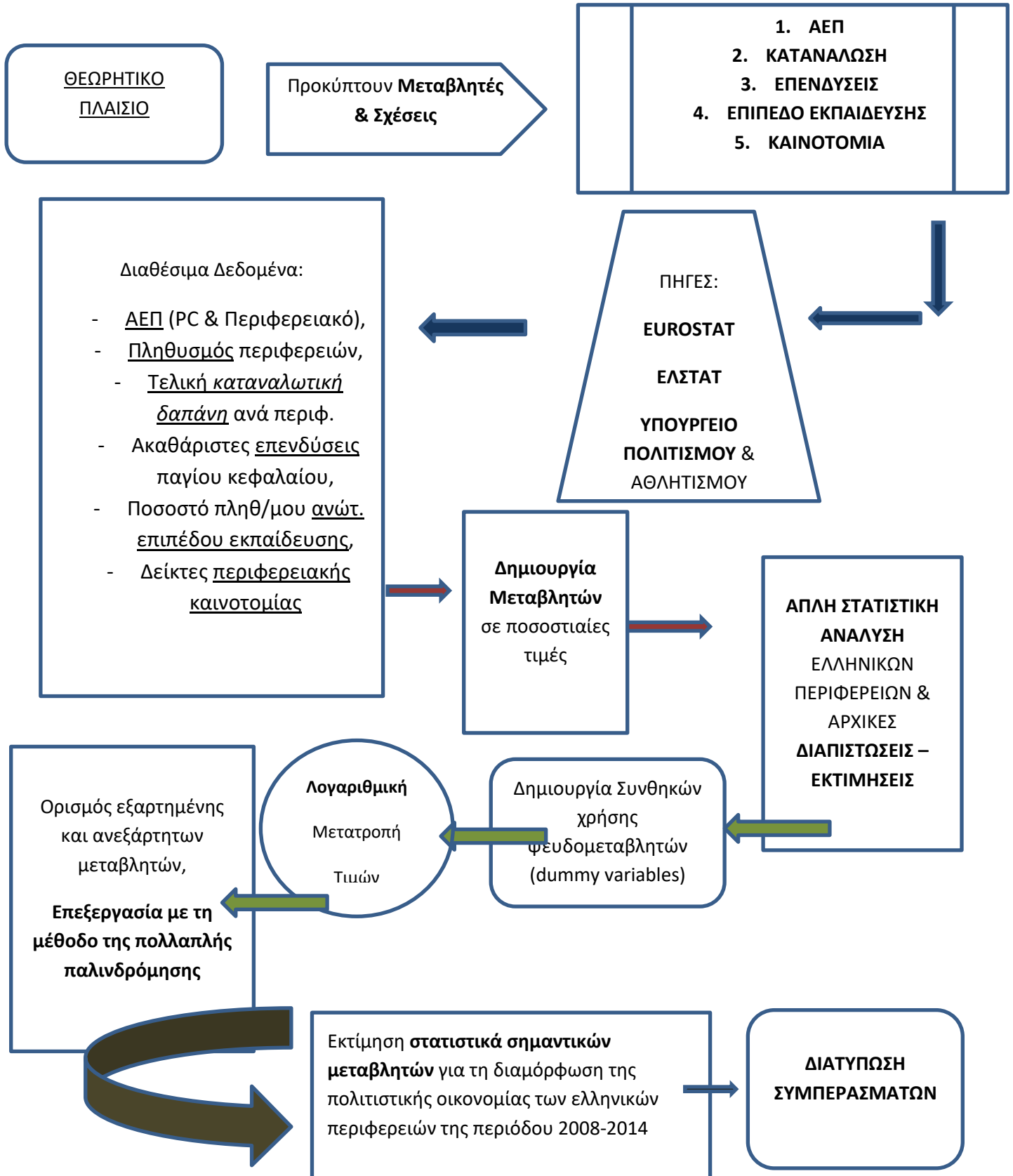
DVPST13: Development Stage - Στάδιο ανάπτυξης περιφέρειας το έτος 2013 (Eurostat)

RCI13: Regional Competitiveness Index 2013, Δείκτης Ανταγωνιστικότητας 2013 (Eurostat)

Από τις υπό διερεύνηση μεταβλητές απουσιάζει ο παράγοντας των δημοσίων επενδύσεων, καθώς κατά τη διάρκεια της οικονομικής ύφεσης, ελάχιστες υπήρξαν οι δημόσιες επενδύσεις που πραγματοποιήθηκαν στο χώρο του πολιτισμού και της δημιουργικότητας. Ακόμη και στο βασικό χρηματοδοτικό εργαλείο των δημοσίων επενδύσεων της Ελλάδας, το ΕΣΠΑ, δεν υπήρξε για την προγραμματική περίοδο 2007-2013 εξειδικευμένο πρόγραμμα για τον πολιτισμό όπως συνέβη στην προγραμματική περίοδο 2000-2006. Ο πολιτισμός και η δημιουργικότητα χρηματοδοτήθηκαν αποσπασματικά μέσω τομεακών προγραμμάτων του ΕΣΠΑ 2007-2013 και δεν υπάρχουν σημαντικά στοιχεία για το σύνολο των ελληνικών περιφερειών. Για τις εν γένει επενδύσεις επίσης, τα στοιχεία είναι ενδεικτικά, καθώς η ΕΣΤΑΤ για τις ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, δημοσιεύει ανά έτος και περιφέρεια στοιχεία για έναν ευρύτερο κλάδο από αυτό του χώρου των τεχνών και της ψυχαγωγίας που αφορά την παροχή υπηρεσιών και για το λόγο αυτό η έρευνα προσανατολίζεται στη σύγκριση των τιμών του κλάδου για τις περιφέρειες, σε σχέση με το σύνολο των ακαθάριστων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου των κλάδων των περιφερειών, προκειμένου να γίνει προσέγγιση της πολιτικής που ακολουθήθηκε για κάθε περιφέρεια.

Με την εξαγωγή συμπερασμάτων από την απλή στατιστική ανάλυση των μεταβλητών, ακολουθεί στατιστική ανάλυση με τη μέθοδο της πολλαπλής παλινδρόμησης, στην οποία εισάγονται και νέα στοιχεία που προκύπτουν και η οποία στοχεύει στην ανάδειξη των στατιστικά σημαντικών μεταβλητών για τη λειτουργία της πολιτιστικής οικονομίας των ελληνικών περιφερειών κατά τη διάρκεια της κρίσης.

Σχήμα 8 : Σχηματική περιγραφή μεθοδολογίας.

Πίνακας 2. Ενδεικτική παρουσίαση βιβλιογραφίας

<i>Τίτλος έρευνας Ερευνητής/ες</i>	<i>Σκοπός Έρευνας</i>	<i>Τύπος και Τρόπος Έρευνας</i>	<i>Βασικά Ερευνητικά Ερωτήματα</i>	<i>Αποτελέσματα</i>
‘Less might be better. Sustainable funding strategies for cultural producers’ Tiziana Cuccia, Ilde Rizzo (2016)	Η ανάδειξη μεθόδων επιβίωσης των πολιτιστικών παραγωγών στην εποχή μετά την οικονομική κρίση κατά την οποία συρρικνώθηκαν και οι δημόσιες και οι ιδιωτικές επενδύσεις.	Έρευνα στη διεθνή βιβλιογραφία και σε μελέτες περίπτωσης από την Ευρώπη και τις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής.	Ποιες βασικές μεθόδους μπορούν να ακολουθήσουν οι πολιτιστικοί παραγωγοί για να αντιμετωπίσουν τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης.	Προκύπτουν δύο βασικοί τρόποι αντιμετώπισης των συνεπειών από τη μείωση των δημόσιων και ιδιωτικών επιχορηγήσεων: <ul style="list-style-type: none"> - Η εκμετάλλευση της επιχειρηματικότητας του πολιτιστικού παραγωγού και η επέκταση σε νέα προϊόντα και υπηρεσίες με βασικό συστατικό την καινοτομία, - Η συνεργασία και η λειτουργία των πολιτιστικών παραγωγών μέσω δικτύων χωρικής ή συνεργατικής διάστασης.
‘Toward a New Conceptual Framework for Business Investments in the Arts: Some examples from Italy’ Roberta Comunian (2009)	Η ανάδειξη των ιδιωτικών επενδύσεων στο χώρο των τεχνών ως ενός σημαντικού μέσου για τη λειτουργία του πολιτιστικού παραγωγού και το οικονομικό και κοινωνικό αποτόπωμα που προκύπτει για τον επενδυτή.	Έρευνα στη βιβλιογραφία, κατηγοριοποίηση των μορφών των ιδιωτικών επενδύσεων και ανάλυση μελετών περίπτωσης από την περιοχή της Ιταλίας.	Κατά πόσο προκύπτουν οφέλη για: <ul style="list-style-type: none"> - Το παρόν και το μέλλον του πολιτιστικού παραγωγού, - Το οικονομικό όφελος και για τον επενδυτή και τον παραγωγό, - Τα έμμεσα οφέλη του επενδυτή, - Η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας του επενδυτή. 	Προκειμένου να προκύψουν θετικά αποτελέσματα για παραγωγό και επενδυτή είναι απαραίτητη η μεταξύ τους συνεργασία, η κοινή στοχοθεσία, η υπευθυνότητα του επενδυτή και η διάθεση του παραγωγού να καινοτομήσει και χρησιμοποιώντας τη δυναμική που του προσφέρει η επένδυση να επεκτείνει τη δράση του.
‘Private investments, public values: a value based approach to arguing for public support to the arts’ Andrej Srakar & Vesna Copic (2012)	Η διερεύνηση της σχέσης μεταξύ των δημοσίων και ιδιωτικών επενδύσεων στον πολιτισμό.	Στατιστική ανάλυση μεταβλητών για την ανάδειξη της σχέσης μεταξύ δημοσίων και ιδιωτικών επενδύσεων.	-Είναι ο πολιτισμός δημόσιο αγαθό ή όχι; -Είναι ορθή η αλλαγή από την κρατικά επιχορηγούμενη πολιτιστική παραγωγή, στην ιδιωτική πρωτοβουλία; -Η σχέση μεταξύ δημοσίων και ιδιωτικών επενδύσεων	<ul style="list-style-type: none"> - Το ύψος των ιδιωτικών επενδύσεων στον πολιτισμό, εξαρτάται από το ύψος των δημοσίων επενδύσεων, - Οι ιδιωτικές επενδύσεις στον πολιτισμό δεν είναι καθαρά ιδιωτικές και δεν ακολουθούν τους κανόνες της αγοράς όπως οι λοιποί παραγωγικοί κλάδοι.

<i>Τίτλος έρευνας Ερευνητής/ες</i>	<i>Σκοπός Έρευνας</i>	<i>Τύπος και Τρόπος Έρευνας</i>	<i>Βασικά Ερευνητικά Ερωτήματα</i>	<i>Αποτελέσματα</i>
‘Public provision vs. outsourcing of cultural services: Evidence from Italian cities’ Enrico Betracchini, Chiara Dalle Nogare (2014)	Η ανάδειξη των αιτιών που οδηγούν στη μετάβαση από την κρατικά επιχορηγούμενη πολιτιστική παραγωγή, στην ιδιωτικοποίησή της.	Έρευνα με τη μέθοδο της πολλαπλής παλινδρόμησης σε στοιχεία 106 ιταλικών επαρχιών από το 1998 έως το 2008 με μεταβλητές που προέκυψαν από στοιχεία οικονομικά, δημοσιονομικά και πολιτικά.	<ul style="list-style-type: none"> - Σε ποιες περιπτώσεις παρατηρείται ανάθεση του συνόλου ή μέρους των πολιτιστικών projects σε ιδιώτες, - Κάτω από ποιες συνθήκες δημιουργείται η μετάβαση, - Εξωτερικοί παράγοντες που επηρεάζουν τη δυναμική της ιδιωτικής επένδυσης 	Την ανάθεση πολιτιστικών υπηρεσιών από το δημόσιο σε ιδιώτες, επηρεάζουν: -Τα περιουσιακά και οικονομικά στοιχεία (το ενεργητικό) του πολιτιστικού παραγωγού, - Η δημοσιονομική κατάσταση που επικρατεί, - Η πολιτική που ασκείται από την εκάστοτε κυβέρνηση και ο χρόνος διεξαγωγής εκλογών.
‘Emerging modes of public cultural spending: direct support through production delegation’ Chiara Dalle Nogare, Enrico Bertacchini (2015)	Η ανάδειξη του τρόπου μετάβασης από την κρατικά επιχορηγούμενη πολιτιστική παραγωγή, στη δημιουργία συνθηκών σύμπραξης δημόσιου και ιδιωτικού τομέα	Έρευνα στη διεθνή βιβλιογραφία και σε μελέτες περίπτωσης ιταλικών πόλεων.	Ο τρόπος εξέλιξης διαχείρισης της πολιτιστικής παραγωγής από τον κρατικό στον ιδιωτικό τομέα επί του ευρωπαϊκού χώρου με παράδειγμα τη χώρα της Ιταλίας.	Αναδεικνύεται ένα νέο τοπίο στο χώρο της κρατικής επένδυσης στον πολιτισμό, σύμφωνα με το οποίο ο ιδιωτικός τομέας εισέρχεται δυναμικά, με πρώτο στάδιο της αλλαγής την αύξηση των αναθέσεων πολιτιστικών υπηρεσιών από το δημόσιο στους ιδιώτες και δεύτερο στάδιο τις συμπράξεις δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, με ιδιαίτερα έντονο το φαινόμενο στα μεγάλα αστικά κέντρα.
‘Cultural politics: Exploring determinants of cultural expenditure’ Michael Getzner (2015)	Η διερεύνηση των αποφασιστικών παραγόντων για το μέγεθος της δημόσιας δαπάνης για την πολιτιστική παραγωγή.	Στατιστική ανάλυση με στοιχεία από την κεντρική και τις περιφερειακές κυβερνήσεις της Αυστρίας από το 1968 έως το 2013 και χρήση ψευδομεταβλητών (dummy variables)	<ul style="list-style-type: none"> - Επιβεβαίωση της θεωρίας σύμφωνα με την οποία το ΑΕΠ αποτελεί αποφασιστικό παράγοντα για το ύψος της δημόσιας δαπάνης για τον πολιτισμό, - Ο εντοπισμός επιπλέον παραγόντων που επηρεάζουν σημαντικά τη δημόσια δαπάνη. 	Το ΑΕΠ αναδεικνύεται ως ο βασικότερος παράγοντας για το ύψος των δημοσίων δαπανών προς την πολιτιστική παραγωγή. Οι περιφερειακές κυβερνήσεις δαπανούν μεγαλύτερα ποσά σε σχέση με την κεντρική κυβέρνηση. Ο ιδεολογικός προσανατολισμός της κυβερνητικής πολιτικής αποκτά ένα μικρό ρόλο στο ύψος των επενδύσεων με ένα μικρό πλεονέκτημα για τις κεντρικές και σοσιαλιστικές κυβερνήσεις.

<i>Τίτλος έρευνας Ερευνητής/ές</i>	<i>Σκοπός Έρευνας</i>	<i>Τύπος και Τρόπος Έρευνας</i>	<i>Βασικά Ερευνητικά Ερωτήματα</i>	<i>Αποτελέσματα</i>
‘The tale of the Cuts and Raises: Public Budgets for Culture in the European Countries During the Financial Crisis’ Andrei Srakar, Marilena Vecco, Akos Toth (2017)	Διερεύνηση της έκτασης της περικοπής των δημοσίων δαπανών για τον πολιτισμό σε σχέση με άλλους παραγωγικούς τομείς στις ευρωπαϊκές χώρες κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης.	Οικονομική ανάλυση με στοιχεία της Eurostat κρατικών δαπανών της κεντρικής και των τοπικών κυβερνήσεων από 29 ευρωπαϊκές χώρες κατά τη διάρκεια των ετών 1990-2014.	<ul style="list-style-type: none"> - Κατά πόσο επηρέασε η οικονομική κρίση τις κρατικές δαπάνες για τον πολιτισμό στην Ευρώπη, - Σύγκριση του περιορισμού των δαπανών σε σχέση με άλλους παραγωγικούς κλάδους, - Σύγκριση του περιορισμού των δαπανών της κεντρικής κυβέρνησης σε σχέση με τις τοπικές κυβερνήσεις 	<ul style="list-style-type: none"> - Η μείωση των κρατικών δαπανών για τον πολιτισμό παρατηρείται στο σύνολο του ευρωπαϊκού χώρου κατά τη διάρκεια της κρίσης. - Οι μειώσεις αφορούν και την κεντρική και τις τοπικές κυβερνήσεις με την τις περικοπές της κεντρικής κυβέρνησης προηγούνται αυτών των τοπικών αρχών. - Τα χαρακτηριστικά των περικοπών για τον πολιτισμό διαφέρουν από αυτά των περικοπών σε άλλους τομείς, - Υπάρχει ανομοιογένεια στο ύψος και τη διαδικασία των περικοπών μεταξύ των χωρών.
‘The cultural economy in recession: Examining the US experience’ Carl Grodach, Michael Seman (2013)	Η διερεύνηση των επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης στις πολιτιστικές βιομηχανίες των αμερικανικών πόλεων.	Στατιστική ανάλυση με στοιχεία για την κατανομή της απασχόλησης και τη γεωγραφική δομή της πολιτιστικής οικονομίας μεταξύ 30 αμερικανικών μητροπολιτικών περιοχών από το 2001 έως το 2009.	Ποιοι κλάδοι της πολιτιστικής οικονομίας και ποιες περιοχές έχουν υποστεί τις μεγαλύτερες απώλειες σε θέσεις εργασίας και παραγωγικότητα λόγω της οικονομικής κρίσης.	<ul style="list-style-type: none"> - Τα παραδοσιακά μητροπολιτικά υπέστησαν σημαντικές απώλειες σε θέσεις εργασίας σε σύνολο, με εξαίρεση κάποιους κλάδους που αντιστάθηκαν δυναμικά, - Οι μικρότερες απώλειες αφορούν τις μεσαίου μεγέθους πόλεις και τα δυσμενέστερα αποτελέσματα αφορούν τις μικρού πληθυσμού περιοχές. - Οι κλάδοι με τις μέγιστες απώλειες και ελάχιστες απώλειες
‘Reconceptualising the relationship between the creative economy and the city: Learning from financial crisis’ Pratt Andy & Hutton Thomas (2013)	Η διαμορφωθείσα μετά τη διεθνή οικονομική ύφεση κατάσταση για τη δημιουργική οικονομία στο αστικό περιβάλλον.	Βιβλιογραφική έρευνα και έρευνα σε μελέτες περίπτωσης στο διεθνή χώρο.	<ul style="list-style-type: none"> - Κατά πόσο και από ποιους παράγοντες επηρεάστηκαν οι δημόσιες και ιδιωτικές επενδύσεις στη δημιουργική οικονομία, - Ο ρόλος της εκάστοτε πολιτικής 	<ul style="list-style-type: none"> - Ο διαφορετικός τρόπος αντίδρασης ως προς τις δημόσιες και ιδιωτικές επενδύσεις ανά περιφέρεια, - Οι περιοχές και οι κλάδοι που μελετήθηκαν έδωσαν ένα μέσο όρο αντίδρασης σε διεθνές επίπεδο και επέτρεψαν γενικεύσεις, - Ο σημαντικός ρόλος των πολιτικών επιλογών

<i>Τίτλος έρευνας Ερευνητής/ες</i>	<i>Σκοπός Έρευνας</i>	<i>Τύπος και Τρόπος Έρευνας</i>	<i>Βασικά Ερευνητικά Ερωτήματα</i>	<i>Αποτελέσματα</i>
‘Creativity and the crisis: The impact of creative workers on regional unemployment’ Stolarick Kevin, Currid – Halkett Elizabeth (2013)	Η διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο η δημιουργική τάξη επηρεάζει τα περιφερειακά και τοπικά οικονομικά αποτελέσματα κατά τη διάρκεια περιόδου οικονομικής κρίσης.	Οικονομική ανάλυση με στοιχεία από το Υπουργείο Εργασίας των ΗΠΑ σε δεδομένα από 369 μητροπολιτικά κέντρα της χώρας κατά τη διάρκεια των ετών 2007 – 2011.	<ul style="list-style-type: none"> - Ο τρόπος με τον οποίο κινήθηκαν τα ποσοστά απασχόλησης των επαγγελματιών του δημιουργικού κλάδου προ και κατά τη διάρκεια της ύφεσης, - Η συμβολή του ανθρώπινου κεφαλαίου στην τοπική οικονομική ανάπτυξη, - Η λειτουργία του δημιουργικού κλάδου κατά τη διάρκεια οικονομικής ύφεσης 	<ul style="list-style-type: none"> - Αναδείχθηκαν πιο σταθερές συνθήκες εργασίας στον κλάδο της δημιουργικότητας σε περιοχές και αστικά κέντρα μεγάλου πληθυσμού, - Η παρουσία δημιουργικών επαγγελματιών συμβάλλει θετικά στην αντιμετώπιση των προβλημάτων που προκύπτουν από την ύφεση, - Ο δημιουργικός κλάδος παρουσιάζει σταθερότητα για προϊόντα ιδεολογικού, αισθητικού και καινοτομικού ενδιαφέροντος.
‘Open innovation in city of art: The case of laser technologies for conservation in Florence’ Lazzereti Luciana, Capone Francesco, Ginti Tommaso (2011)	Η μελέτη διερευνά τον τρόπο με τον οποίο ο πολιτισμός συμβάλλει στη δημιουργία καινοτομιών και εξετάζονται τα δημιουργικά περιβάλλοντα που μπορούν να ευνοούν νέες ιδέες και καινοτομίες.	Έρευνα στη βιβλιογραφία και σε μελέτες περίπτωσης και διαδικασία συνεντεύξεων με τους υπευθύνους λήψης αποφάσεων	<ul style="list-style-type: none"> - Η διερεύνηση του είδους καινοτομίας που μελετάται και ποιοι βασικοί παράγοντες συνέβαλαν στην ανάπτυξή της; - Έχει τη δυνατότητα η πόλη της μελέτης περίπτωσης (Φλωρεντία), ως πόλη τέχνης και πολιτισμού, να θεωρηθεί επίσης ως «δημιουργικός χώρος»; - Βασικά συμπεράσματα σχετικά με το έργο του Δικτύου Δημιουργικών Πόλεων της UNESCO 	<ul style="list-style-type: none"> - Οι τεχνολογίες λέιζερ για τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς μπορούν να θεωρηθούν ως ένας νέος τύπος «ανοιχτής καινοτομίας» και η πόλη της Φλωρεντίας μπορεί να θεωρηθεί ως ένας νέος τύπος «δημόσιου δημιουργικού χώρου».

Τίτλος έρευνας Ερευνητής/ες	Σκοπός Έρευνας	Τύπος και Τρόπος Έρευνας	Βασικά Ερευνητικά Ερωτήματα	Αποτελέσματα
«Μελέτη για την χαρτογράφηση της Πολιτιστικής – Δημιουργικής Βιομηχανίας στην Ελλάδα» Αυδίκος Β., Μιχαηλίδου Μ., Κλήμης Γ., Μιμής Α. ΥΠ.ΠΟ.Α. 2016	Ανάλυση της εξέλιξης βασικών οικονομικών μεγεθών των κλάδων του πολιτισμού και τη δημιουργικότητας στην Ελλάδα για το χρονικό διάστημα 2008 – 2014, σε εθνικό και χωρικό επίπεδο	Ποσοτικές μέθοδοι ανάλυσης στατιστικών δεδομένων από ΕΛΣΤΑΤ, Eurostat, Υπουργείο Πολιτισμού, ιδιωτικούς φορείς και συνδικαλιστικές οργανώσεις	<ul style="list-style-type: none"> - Η εξέλιξη του κλάδου πολιτισμού και δημιουργικότητας στην Ελλάδα κατά την περίοδο της ύφεσης, - Ο τρόπος αντίδρασης των επιμέρους κλάδων, - Ο τρόπος αντίδρασης για επιχειρήσεις και εργαζόμενους, - Η πορεία της πολιτιστικής κατανάλωσης, - Οι περιφερειακές ανισότητες στον κλάδο 	<ul style="list-style-type: none"> - Πλήρης χαρτογράφηση της δραστηριότητας του κλάδου επί του συνόλου της χώρας, - Αποτύπωση βασικών οικονομικών στοιχείων για τον κλάδο, - Αποτύπωση επιχειρήσεων και εργαζομένων ανά κλάδο και ανά περιφέρεια, - Χαρτογράφηση κλάδου πολιτισμού και δημιουργικότητας ανά περιφέρεια,

(Ιδία επεξεργασία)

4.2 ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ - ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΕΚΤΙΜΗΣΕΙΣ

Με την εισαγωγή των μεταβλητών στις βάσεις δεδομένων και τη δημιουργία νέων μεταβλητών που αποτελούν συναρτήσεις των μεταβλητών που αξιοποιούνται από τις σχετικές πηγές, προκύπτει ένας αριθμός πρώτων παρατηρήσεων, που αφορούν:

4.2.1 ΣΧΕΣΗ ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑΣ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ ΑΡΙΘΜΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟΤΗΤΑΣ ΑΝΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ, ΜΕ ΤΗΝ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΗ ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΥ ΚΑΤΑ ΚΕΦΑΛΗΝ ΑΕΠ ΣΕ ΣΤΑΘΕΡΕΣ ΤΙΜΕΣ, ΕΤΩΝ 2008-2014.

Η εκτίμηση της συμπεριφοράς των μεταβλητών που αφορούν τις ποσοστιαίες μεταβολές κατά κεφαλήν ΑΕΠ και αριθμού επιχειρήσεων του κλάδου, αφορά το εάν και κατά πόσο συνέβαλε η μείωση του ΑΕΠ στη βιωσιμότητα των επιχειρήσεων του κλάδου στις ελληνικές περιφέρειες.

Σύμφωνα με τη στατιστική ανάλυση των μεταβλητών μεταβολής αριθμού επιχειρήσεων και ΑΕΠ, προκύπτει ότι το κατά κεφαλήν ΑΕΠ των περιφερειών, μειώθηκε με μέση τιμή για τις 13 περιφέρειες στο ύψος του 24,42%, ενώ η μέση τιμή μείωσης των επιχειρήσεων του κλάδου της πολιτιστικής οικονομίας αφορά ποσοστό ύψους 13,94%. Ο υψηλός συντελεστής μεταβλητότητας του αριθμού των επιχειρήσεων (CV = 0,80) αναδεικνύει σημαντικές ανισότητες μεταξύ των περιφερειών ως προς το ποσοστό μεταβολής αριθμού επιχειρήσεων και ανισότητες χαμηλότερες (με CV= 0,28) μεταξύ των περιφερειών ως προς τη μεταβολής των ποσοστών του ΑΕΠ.

Πίνακας 3: Μεταβολή αριθμού επιχειρήσεων (VARENTER) – Μεταβολή κατά κεφαλήν ΑΕΠ (VARGDPPC) σε σταθερές τιμές.

	VARENTER	VARGDPPC
Μέση τιμή	-13,94	-24,42
Τυπική Απόκλιση	11,27	7,05
CV	0,80	0,28
Διάμεσος	-18,71	-26,70

(Πηγές: Eurostat, ΥΠ.ΠΟ.Α. 2016, Ιδία επεξεργασία)

Τις μεγαλύτερες απώλειες αριθμού επιχειρήσεων (>20%), υπέστησαν οι περιφέρειες Πελοποννήσου (-27%), Ανατολικής Μακεδονίας Θράκης (-24%), Κεντρικής Μακεδονίας (-22%), Αττικής (-20,5%) και Κεντρικής Ελλάδας (-20%).

Απώλειες μεταξύ του 15 και 20% υπέστησαν οι περιφέρειες Θεσσαλίας (-18%) και Βορείου Αιγαίου (-16%). Οι μικρότερες απώλειες αριθμού επιχειρήσεων σημειώνονται στις περιφέρειες Ιονίων Νήσων (-9,5%), Νοτίου Αιγαίου (-5,7%), Κρήτης (-5,2%) και Ηπείρου (-2,6%). Θετικό πρόσημο για τον αριθμό των επιχειρήσεων του κλάδου των πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών παρατηρείται στην περίπτωση της Δυτικής Μακεδονίας, όπου σημειώνεται ποσοστιαία αύξηση ύψους 12%.

Τη μεγαλύτερη ποσοστιαία απώλεια στο ύψος του κατά κεφαλήν ΑΕΠ σημειώνει η περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας με αρνητικό ποσοστό -31% και ακολουθούν οι περιφέρειες Βορείου Αιγαίου (-28%), Πελοποννήσου, Αττικής, Ηπείρου, Κεντρικής Ελλάδας (-27%), Δυτικής Ελλάδας και Δυτικής Μακεδονίας (-26%), Ανατολικής Μακεδονίας Θράκης (-24%), Ιονίων Νήσων (-23%), Θεσσαλίας και Κρήτης (-22%). Τις πλέον ελάχιστες απώλειες επί του κατά κεφαλή ΑΕΠ σημειώνει η περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου με απώλειες ύψους -2,3%.

Η πλειοψηφία των περιφερειών (8) επιβεβαιώνουν τη θετική σχέση μεταξύ ποσοστού μεταβολής ΑΕΠ – αριθμού επιχειρήσεων, καθώς οι διαφορές των μεταβολών των τιμών μεταξύ των μεταβλητών δεν ξεπερνά το ύψος του 7% (Αττική, Κεντρική Ελλάδα, Κεντρική Μακεδονία, Κεντρική Ελλάδα, Δυτική Ελλάδα, Πελοπόννησος, Ανατολική Μακεδονία Θράκη, Νότιο Αιγαίο).

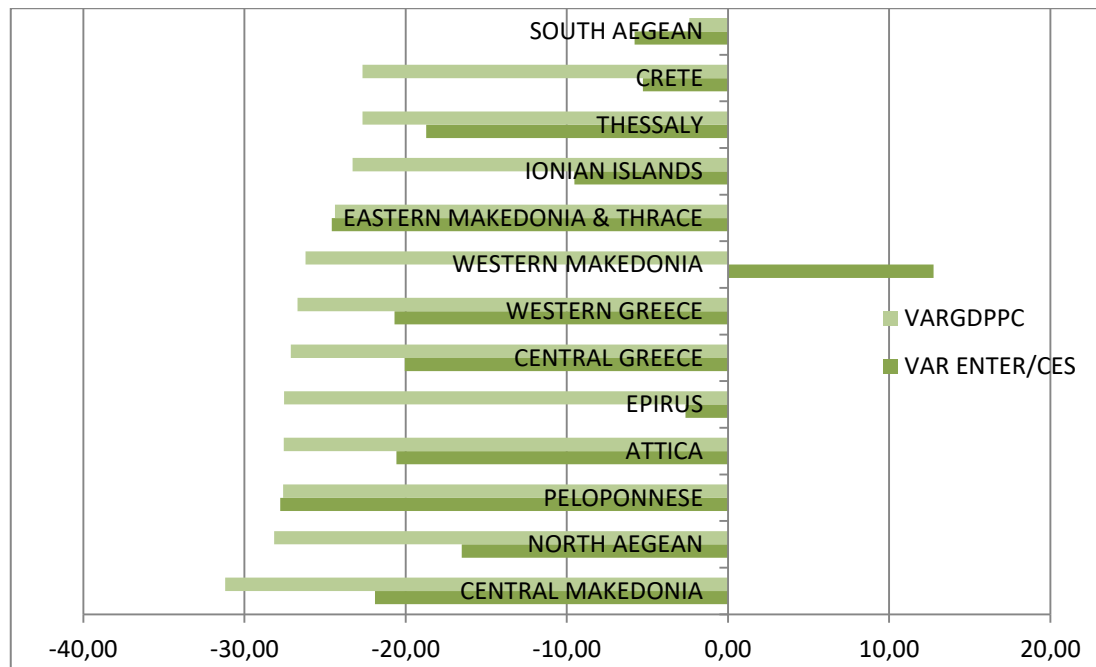
Σημαντικές αποκλίσεις μεταξύ των ποσοστών μεταβολών των μεταβλητών, παρουσιάζονται στις περιφέρειες Κρήτης, Ιονίων Νήσων, Βορείου Αιγαίου, Ηπείρου και Δυτικής Μακεδονίας. Οι τρεις πρώτες περιφέρειες, αν και σημειώνουν σημαντική αρνητική μεταβολή ως προς το κατά κεφαλήν ΑΕΠ, παρουσιάζουν κατά πολύ μικρότερες απώλειες του ποσοστού των επιχειρήσεων. Η συγκεκριμένη περίπτωση αφορά τουριστικές περιοχές, όπου η κατανάλωση πολιτιστικών προϊόντων και υπηρεσιών πραγματοποιείται από τον πληθυσμό των τουριστών και δεν εξαρτάται από την πτώση του ΑΕΠ της τοπικής κοινωνίας.

Η περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας, αποτελεί ακραία τιμή ως προς τον αριθμό των επιχειρήσεων του πολιτιστικού και δημιουργικού κλάδου, τον οποίο αυξάνει κατά 12% και σημειώνει παράλληλα και αύξηση του αριθμού των εργαζομένων κατά 2,50% για το διάστημα 2008-2014, ενώ οι απώλειες του κατά κεφαλήν ΑΕΠ αφορούν ποσοστό ύψους -26%. Ανάλογο αποτέλεσμα προκύπτει και για την περιφέρεια Ηπείρου, όπου το ΑΕΠ μειώνεται στη διάρκεια των επτά ετών κατά 27%, ενώ ο αριθμός των επιχειρήσεων γνωρίζει πτώση μόνο κατά 2,6% για το ίδιο διάστημα.

Η μείωση του κατά κεφαλήν περιφερειακού ΑΕΠ με την ποσοστιαία μείωση του αριθμού των επιχειρήσεων, επιβεβαιώνει εν μέρει την άποψη ότι η πολιτιστική οικονομία εξαρτάται από το ΑΕΠ, καθώς η σχέση απώλειας ΑΕΠ – αριθμού επιχειρήσεων βρίσκεται σε ανάλογη ισορροπία για την πλειοψηφία των περιφερειών, ενώ στις περιπτώσεις των νησιών του Αιγαίου, της Κρήτης και των Ιονίων Νήσων οι μεγάλες διαφορές μεταξύ μεταβολής ΑΕΠ και μεταβολής αριθμού επιχειρήσεων, εξηγείται λόγω των ειδικών συνθηκών της τοπικής οικονομίας. Οι περιπτώσεις των περιφερειών Δυτικής Μακεδονίας και Ηπείρου, επιβεβαιώνουν τα αποτελέσματα έρευνας, σύμφωνα με την οποία οι περιφέρειες με τη χαμηλότερη ανάπτυξη προ της κρίσης, εμφανίζονται πιο ανθεκτικές στις επιπτώσεις του οικονομικού φαινομένου για το σύνολο των κλάδων της οικονομίας τους (Artelaris 2017).

Επιβεβαιώνεται επίσης η θετική σχέση μεταξύ τουρισμού – πολιτιστικής οικονομίας, καθώς οι περιφέρειες με οικονομία που στηρίζεται από τον τουρισμό, ανεξάρτητα από τις απώλειες στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ, εμφανίζονται ανθεκτικές στον κλάδο της πολιτιστικής οικονομίας (Guzman et.al. 2017, Perles et.al. 2018).

Γράφημα 1: Μεταβολή αριθμού επιχειρήσεων πολιτιστικού και δημιουργικού κλάδου σε σχέση με τη μεταβολή του κατά κεφαλήν περιφερειακού ΑΕΠ, για το διάστημα των ετών 2008-2014.

(Ιδία επεξεργασία)

4.2.2 ΣΧΕΣΗ ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑΣ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ ΑΡΙΘΜΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΜΕ ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑ ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΗΣ ΤΕΛΙΚΗΣ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΙΚΗΣ ΔΑΠΑΝΗΣ ΤΩΝ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΩΝ ΑΝΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ.

Η περίπτωση της σχέσης μεταξύ της μεταβολής του αριθμού των επιχειρήσεων του κλάδου των πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών και της μεταβολής της τελικής καταναλωτικής δαπάνης των νοικοκυριών, αναδεικνύει τις περιφέρειες οι οποίες αποδείχθηκαν ανθεκτικές, ή όχι, στην κατανάλωση των προϊόντων και υπηρεσιών του κλάδου.

Σύμφωνα με τη στατιστική ανάλυση των μεταβλητών μεταβολής των ποσοστών των επιχειρήσεων ανά περιφέρεια και της μεταβολής της τελικής καταναλωτικής δαπάνης των νοικοκυριών, η μέση τιμή του ποσοστού μείωσης των επιχειρήσεων του κλάδου της πολιτιστικής οικονομίας αφορά το ύψος του 13,94% και το ποσοστό μείωσης της τελικής καταναλωτικής δαπάνης εμφανίζεται με μέση τιμή του ύψους του 20,17%. Ο υψηλός συντελεστής μεταβλητότητας (CV=1,25) της ποσοστιαίας μεταβολής της τελικής καταναλωτικής δαπάνης των περιφερειών για το διάστημα 2008 – 2014 αναδεικνύει σημαντικές ανισότητες μεταξύ των περιφερειών, όπως και ο συντελεστής μεταβλητότητας (CV=0,80) του ποσοστού μείωσης των αριθμών των επιχειρήσεων.

Πίνακας 4: Μεταβολή αριθμού επιχειρήσεων (VARENTER) – Μεταβολή τελικής καταναλωτικής δαπάνης νοικοκυριών (VARCONS)

	VARENTER	VARCONS
Μέση τιμή	-13,94	-20,17
Τυπική Απόκλιση	11,27	25,40
CV	0,80	1,25
Διάμεσος	-18,71	-17,80

(Πηγές: ΕΛΣΤΑΤ, ΥΠ.ΠΟ.Α. 2016, *Ιδία επεξεργασία*)

Περιφέρειες με τις μεγαλύτερες αποκλίσεις μεταξύ αριθμού επιχειρήσεων και τελικής καταναλωτικής δαπάνης, με σημαντικές μειώσεις ως προς τον αριθμό των επιχειρήσεων, αποτελούν οι περιφέρειες Πελοποννήσου (27,8% μείωση επιχειρήσεων, 38,23 μείωση καταναλωτικής δαπάνης), Κεντρικής Μακεδονίας (με 21,91% και 32,68% αντίστοιχα ποσοστά), Κεντρικής Ελλάδας (20%, 33,69%), Βορείου Αιγαίου (16,51%, 43,21%) και Ηπείρου (2,64%, 65,35%). Για τις συγκεκριμένες περιφέρειες, οι δυσανάλογες μειώσεις μεταξύ του αριθμού των επιχειρήσεων και της τελικής καταναλωτικής δαπάνης των νοικοκυριών, με τις μειώσεις επί των δαπανών να

υπερτερούν σε ποσοστά μεταξύ του 11 και του 63%, οδηγούν στο συμπέρασμα ότι για τις συγκεκριμένες περιφέρειες, ο πληθυσμός κατοίκων και επισκεπτών μείωσε σε μικρότερο βαθμό την κατανάλωση πολιτιστικών προϊόντων και υπηρεσιών, ή ακόμη και στο συμπέρασμα ότι δεν έχει σημειωθεί κορεσμός από το πλήθος των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στον κλάδο. Ειδικά για την περιφέρεια Ηπείρου, η μεγάλη διαφορά μεταξύ της μείωσης της τελικής καταναλωτικής δαπάνης (65,35%) και της μείωσης του πλήθους των επιχειρήσεων (μόλις 2,64%), οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η συγκεκριμένη περιφέρεια αποδεικνύεται ιδιαίτερα ανθεκτική ως προς την κατανάλωση των προϊόντων και υπηρεσιών του πολιτιστικού και δημιουργικού κλάδου.

Στις περιπτώσεις των Νησιών του Νοτίου Αιγαίου, της Κρήτης και των Ιονίων Νήσων, σημειώνεται σχετική ισορροπία μεταξύ των ποσοστών των μειώσεων αριθμού επιχειρήσεων και τελικής καταναλωτικής δαπάνης, ενώ οι μειώσεις και για τις δύο περιπτώσεις κυμαίνονται στα χαμηλότερα για τη χώρα επίπεδα (μειώσεις επιχειρήσεων μεταξύ του 5 και 10% και μειώσεις τελικής καταναλωτικής δαπάνης μεταξύ του 3,50% έως 13,44%), γεγονός που εξηγείται καθώς οι περιφέρειες αυτές στηρίζονται οικονομικά από τον εξωτερικό τουρισμό.

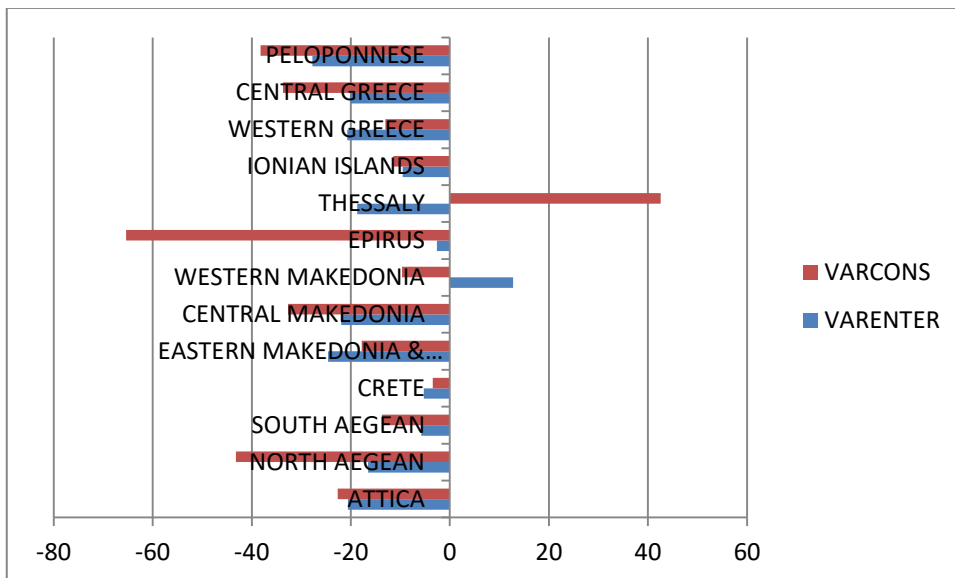
Η περίπτωση της περιφέρειας Αττικής παρουσιάζει ισορροπία, με απώλειες αριθμού επιχειρήσεων στο 20,56% και απώλειες τελικής καταναλωτικής δαπάνης 22,66%, γεγονός που επίσης εξηγείται, καθώς στην περιφέρεια Αττικής υλοποιείται το μεγαλύτερο ποσοστό παραγωγής κλάδων όπως αυτός της διαφήμισης, της ενημέρωσης, των ΜΜΕ, των παραστατικών τεχνών και των μεγάλων μουσείων και πολιτιστικών παροχών που είναι επισκέψιμοι από τον πληθυσμό του εγχώριου και του εξωτερικού τουρισμού.

Ειδικές τιμές προκύπτουν για τις περιπτώσεις της Θεσσαλίας και της Δυτικής Μακεδονίας, με τη Θεσσαλία να αυξάνει την τελική καταναλωτική της δαπάνη κατά 42,56%, ενώ οι επιχειρήσεις του κλάδου των πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών μειώνονται σε ποσοστό 18,72%, γεγονός που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι στη συγκεκριμένη περιφέρεια η αύξηση της καταναλωτικής δαπάνης δεν απορροφήθηκε από το χώρο του πολιτισμού και της δημιουργικότητας. Η περίπτωση της Δυτικής Μακεδονίας με αύξηση του αριθμού των επιχειρήσεων κατά 12,76% και οι μικρές απώλειες της καταναλωτικής δαπάνης των νοικοκυριών με ποσοστό 9,68%, εμφανίζουν υποστήριξη του τοπικού πληθυσμού στα προϊόντα του πολιτισμού και της δημιουργικότητας.

Σύμφωνα με τα συγκεκριμένα στοιχεία, ανθεκτικές στην κατανάλωση των προϊόντων των πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών εμφανίζονται οι περιφέρειες των τουριστικών περιοχών Αιγαίου, Κρήτης, Ιονίου και οι περιφέρειες Ηπείρου και Δυτικής Μακεδονίας, ενώ σε ισορροπία εμφανίζονται οι περιφέρειες Αττικής, Κεντρικής Μακεδονίας, Κεντρικής Ελλάδας και Πελοποννήσου.

Μη ανθεκτικές στην κατανάλωση των προϊόντων και υπηρεσιών του κλάδου της πολιτιστικής οικονομίας, εμφανίζονται οι περιφέρειες Θεσσαλίας, Δυτικής Ελλάδας και Ανατολικής Μακεδονίας – Θράκης.

Γράφημα 2: Μεταβολή αριθμού επιχειρήσεων πολιτιστικού και δημιουργικού κλάδου σε σχέση με τη μεταβολή της τελικής καταναλωτικής δαπάνης των νοικοκυριών, για το διάστημα των ετών 2008-2014.

(Ιδία επεξεργασία)

4.2.3 ΣΧΕΣΗ ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑΣ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ ΑΡΙΘΜΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΙΘΜΟΥ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ ΣΤΟΝ ΚΛΑΔΟ ΑΝΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ.

Η συγκεκριμένη σχέση αναδεικνύει το είδος των επιχειρήσεων του πολιτιστικού και δημιουργικού κλάδου που επλήγησαν περισσότερο ανά περιφέρεια κατά το διάστημα 2008 – 2014. Ποσοστιαίες διαφορές μεταξύ αριθμού επιχειρήσεων και αριθμού εργαζομένων με τις επιχειρήσεις να υφίστανται απώλειες μεγαλύτερες από αυτές του αριθμού των εργαζομένων, αναδεικνύουν απώλειες για τις μικρές

επιχειρήσεις που απασχολούν από ένα έως εννέα άτομα που αποτελούν και την πλειοψηφία των επιχειρήσεων του πολιτιστικού και δημιουργικού κλάδου στην Ελλάδα. Αντίστοιχα, απώλειες μεγαλύτερες ποσοστιαία για τον αριθμό των εργαζομένων από αυτό των επιχειρήσεων, αναδεικνύουν περιφέρειες όπου υπέστησαν απώλειες οι μεγάλες επιχειρήσεις που απασχολούν περισσότερα των εννέα ατόμων (Mavridakis et.al. 2015).

Σύμφωνα με τη στατιστική ανάλυση των σχετικών μεταβλητών η μέση τιμή της απώλειας του ποσοστού των επιχειρήσεων (13,94%) βρίσκεται κοντά στη μέση τιμή του ποσοστού απώλειας του αριθμού των εργαζομένων (17,06%). Με μία πρώτη ματιά, αυτό σημαίνει ότι σε σύνολο περιφερειών επλήγησαν περισσότερο για το συγκεκριμένο διάστημα οι μεγάλες επιχειρήσεις. Οι υψηλές όμως τιμές του συντελεστή μεταβλητότητας και για τις απώλειες του αριθμού των επιχειρήσεων (CV=0,80) και για τις απώλειες του αριθμού των εργαζομένων ανά περιφέρεια (CV=0,86), αναδεικνύουν ότι μεταξύ των περιφερειών προκύπτουν ανισότητες.

Πίνακας 5: Μεταβολή αριθμού επιχειρήσεων (VARENTER) – Μεταβολή αριθμού εργαζομένων (VAREMPL)

	VARENTER	VAREMPL
Μέση τιμή	-13,9443	-17,06
Τυπική Απόκλιση	11,2786	14,84
CV	0,80	0,86
Διάμεσος	-18,71	-21,84

(Πηγή: ΥΠ.ΠΟ.Α. 2016, *Ιδία επεξεργασία*)

Σύμφωνα με την επεξεργασία των μεταβλητών, περιφέρειες όπως αυτές της Ανατολικής Μακεδονίας Θράκης, Πελοποννήσου, Κεντρικής Μακεδονίας και της Θεσσαλίας, απώλειες υφίστανται περισσότερες για τις μικρές επιχειρήσεις, καθώς ο αριθμός των επιχειρήσεων μειώνεται σε μεγαλύτερο βαθμό από αυτό των εργαζομένων.

Στην περίπτωση της Δυτικής Ελλάδας, η μείωση του αριθμού των επιχειρήσεων κατά 20,68% και η αύξηση του αριθμού των εργαζομένων κατά 4,12%, ερμηνεύεται ως ενίσχυση των βιώσιμων επιχειρήσεων της περιφέρειας με προσωπικό, δηλαδή ως τάση ενίσχυσης του μεγέθους των επιχειρήσεων, ή δημιουργίας νέων με μεγαλύτερο αριθμό προσωπικού.

Οι περιφέρειες Αττικής, Βορείου Αιγαίου, Νοτίου Αιγαίου και Ιονίων Νήσων, σημειώνουν απώλειες μεγαλύτερες σε επιχειρήσεις που απασχολούν υψηλότερο

αριθμό προσωπικού, επομένως οι απώλειες για τις περιφέρειες αυτές αφορούν τις μεγάλες επιχειρήσεις.

Η περίπτωση της περιφέρειας Ηπείρου με απώλειες του αριθμού των επιχειρήσεων μόλις στο 2,63% και απώλειες θέσεων εργασίας στο ύψος του 35,17%, ερμηνεύεται ως τάση απώλειας των μεγάλων επιχειρήσεων του κλάδου του πολιτισμού και της δημιουργικότητας.

Η περιφέρεια της Κρήτης με απώλειες του ύψους του 5,28% επί των επιχειρήσεων και αύξηση του αριθμού των εργαζομένων κατά 2,46%, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι στη συγκεκριμένη περιφέρεια δεν επιβίωσαν μικρές επιχειρήσεις και αναπτύχθηκαν, ή δημιουργήθηκαν νέες με μεγαλύτερο αριθμό εργαζομένων.

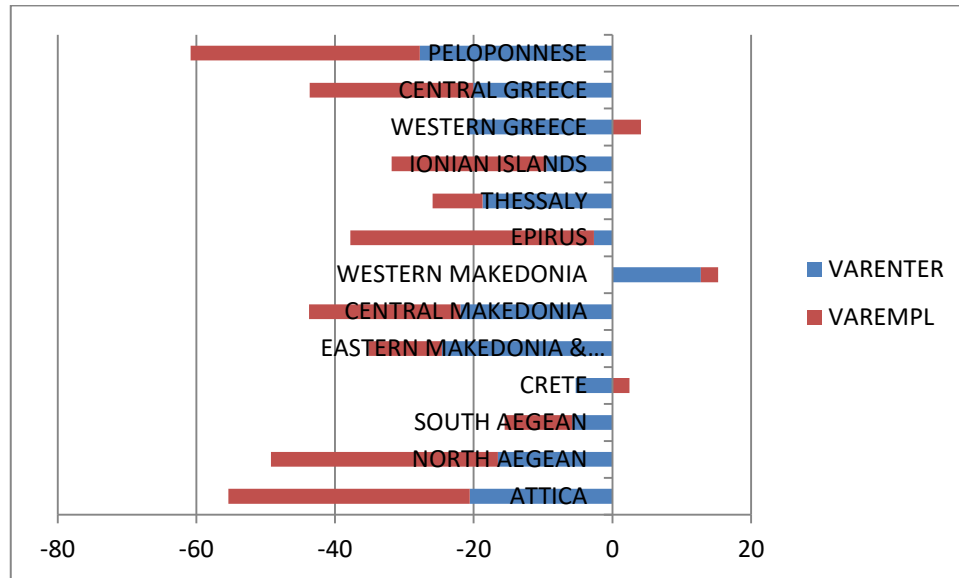
Το αντίθετο σημειώνεται για την περίπτωση της Δυτικής Μακεδονίας, όπου ο αριθμός των επιχειρήσεων αυξάνεται κατά 12%, ενώ ο αριθμός των εργαζομένων αυξάνεται επίσης, αλλά μόλις σε ποσοστό 2,50%, γεγονός που σημαίνει ότι οι νέες επιχειρήσεις που δημιουργήθηκαν είναι ατομικές ή απασχολούν μικρό αριθμό προσωπικού.

Επομένως η όποια επένδυση σε επιχείρηση του κλάδου των πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών στις περιφέρειες Δυτικής Ελλάδας, Κεντρικής Μακεδονίας, Πελοποννήσου, Θεσσαλίας και κυρίως στην Κρήτη, ευνοείται εάν κατευθυνθεί στη δημιουργία μεσαίων και μεγάλων επιχειρήσεων, ενώ για τις περιφέρειες Αττικής, Βορείου και Νοτίου Αιγαίου, Ιονίων Νήσων και κυρίως της Ηπείρου εάν κατευθυνθεί στη δημιουργία μικρού μεγέθους επιχειρήσεων. Για τις περιπτώσεις Αττικής και τουριστικών περιοχών Αιγαίου και Ιονίου, πιθανή αιτία απώλειας των μεγάλων επιχειρήσεων να αποτελεί ο κορεσμός και ο ανταγωνισμός, καθώς πρόκειται για περιφέρειες με ισχυρούς πολιτιστικούς πόρους και υψηλή πυκνότητα φορέων πολιτισμού και δημιουργικότητας ανά 100.000 κατοίκους, σύμφωνα με τη μελέτη χαρτογράφησης των πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών (McDonnell Tepper 2014, ΥΠ.ΠΟ.Α. 2016).

Επίσης, για τον κλάδο των πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών που οι θέσεις εργασίας εξαρτώνται και από το ταλέντο και τις δεξιότητες των εργαζομένων, απώλειες σε αριθμό μισθωτών, συχνά μεταφράζονται σε αύξηση του αριθμού των μικρών επιχειρήσεων, καθώς ο εργαζόμενος που χάνει τη θέση του στο πλαίσιο λειτουργίας μίας επιχείρησης, ξεκινά άμεσα ατομική επιχείρηση που παρέχει υπηρεσίες, πολύ συχνά σε συνεργασία και με τον πρώην εργοδότη (Αυδίκος 2014: 88-91). Σε κάθε περίπτωση όμως, οι αυξομειώσεις των θέσεων

εργασίας, εμφανίζουν και την ανθεκτικότητα του μεγέθους των επιχειρήσεων για τις περιφέρειες.

Γράφημα 3: Μεταβολή αριθμού επιχειρήσεων πολιτιστικού και δημιουργικού κλάδου σε σχέση με τη μεταβολή του αριθμού των εργαζομένων του κλάδου ανά περιφέρεια, για το διάστημα των ετών 2008-2014.

(Ιδία επεξεργασία)

4.2.4 ΣΧΕΣΗ ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑΣ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΥ ΑΕΠ ΚΑΙ ΠΟΣΟΣΤΟΥ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΩΝ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ ΠΑΓΙΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.

Η συγκεκριμένη σχέση διερευνάται για να διαπιστωθεί εάν και κατά πόσο στην περίπτωση των ελληνικών περιφερειών η μείωση του ΑΕΠ, παρασύρει και τις ιδιωτικές επενδύσεις στο χώρο των τεχνών, ψυχαγωγίας για τον οποίο υπάρχουν διαθέσιμα από την ΕΛΣΤΑΤ στοιχεία.

Σύμφωνα με την ανάλυση των μεταβλητών, η μέση τιμή της απώλειας ποσοστού του ΑΕΠ ανέρχεται στο ύψος του -24,26% και η αντίστοιχη μέση τιμή για την απώλεια των ακαθάριστων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου για τον κλάδο, στο ύψος του - 18,52%, γεγονός που ερμηνεύεται ως μικρότερες απώλειες για τις ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, ως προς αυτές του περιφερειακού ΑΕΠ. Και στην περίπτωση όμως των επενδύσεων, σημειώνονται ισχυρές ανισότητες μεταξύ των περιφερειών, καθώς ο συντελεστής μεταβλητότητας του ποσοστού μείωσης των επενδύσεων υπολογίζεται στο 1,40 (CV=1,40) και ο συντελεστής μεταβλητότητας του ΑΕΠ στο 0,26 (CV=0,26).

Πίνακας 6: Μεταβολή περιφερειακού ΑΕΠ (VARGDPREG) – Μεταβολή ακαθάριστων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου (VARINV)

	VARGDPREG	VARINV
Μέση τιμή	-24,26	-18,52
Τυπική Απόκλιση	6,44	26,08
CV	0,26	1,40
Διάμεσος	-26,16	-28,33

(Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ιδία επεξεργασία)

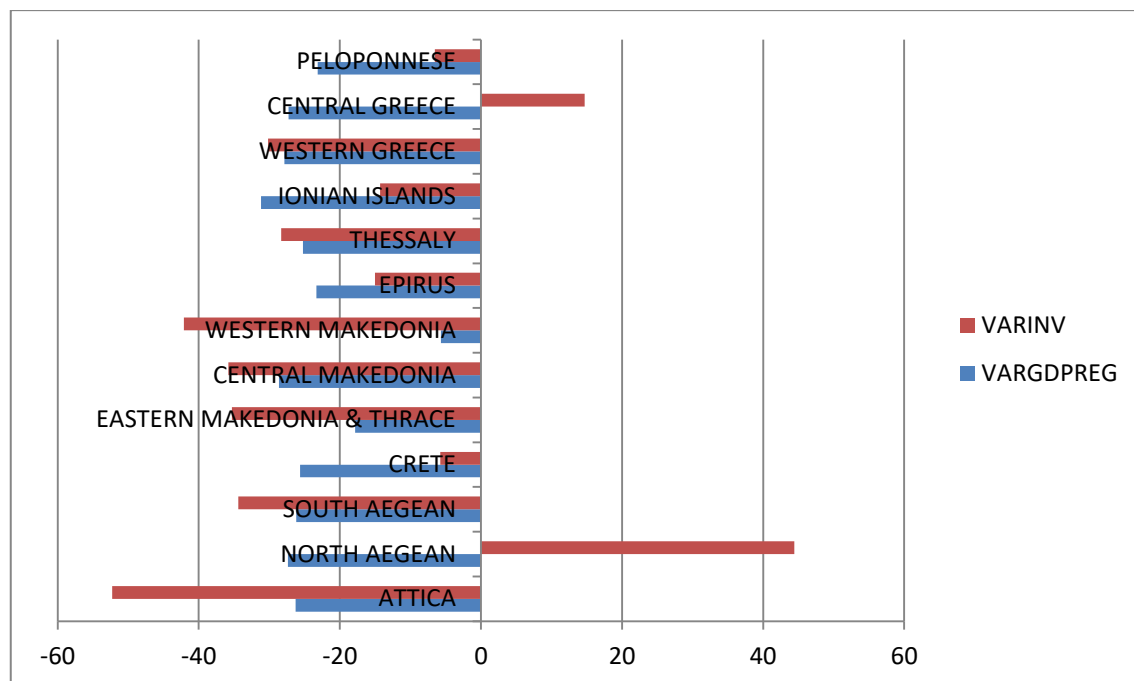
Η πλειοψηφία των ελληνικών περιφερειών επιβεβαιώνει τη θεωρία, καθώς για εννέα από τις περιφέρειες, η αρνητική μεταβολή του ΑΕΠ προκαλεί και μεγαλύτερες ή μικρότερες απώλειες στις ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου του κλάδου, με πλέον αρνητικό αποτέλεσμα για την Αττική, όπου μεταβολή ύψους -23,36% για το ΑΕΠ, έχει αντίστοιχο αποτέλεσμα για τις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου για την ίδια περιφέρεια ποσοστό ύψους -52,29%.

Εξαιρέσεις αποτελούν οι περιφέρειες: Βορείου Αιγαίου, όπου ενώ το ΑΕΠ μειώνεται κατά 27%, οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου για τον κλάδο αυξάνονται κατά 44%, η περιφέρεια Ιονίων Νήσων όπου με απώλειες του ΑΕΠ κατά 31%, οι αντίστοιχες των ακαθάριστων παγίων επενδύσεων είναι μόλις του ύψους του 14% και η περιφέρεια της Κρήτης, η οποία με απώλειες ΑΕΠ ύψους -27,45%, παρουσιάζει απώλειες επενδύσεων του κλάδου μόλις στο -5,77%.

Ακραία τιμή και στην περίπτωση αυτή δίνει η περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας, η οποία με απώλεια ΑΕΠ μόλις στο -2,56%, εμφανίζει απώλειες ακαθάριστων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου στο ύψος του -42%. Για τη συγκεκριμένη περίπτωση σε σχέση και με τις προηγούμενες παρατηρήσεις, επιβεβαιώνεται η δυναμική της περιφέρειας στις μικρού μεγέθους επιχειρήσεις του κλάδου του πολιτισμού και της δημιουργικότητας, δηλαδή η όποια επένδυση πραγματοποιήθηκε αφορά ατομικές ή μικρές επιχειρήσεις του κλάδου.

Ως προς την ανθεκτικότητα των περιφερειών Κρήτης, Ιονίων Νήσων και Βορείου Αιγαίου στις ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, επιβεβαιώνεται και πάλι η θετική σχέση του τουρισμού με την τοπική οικονομική ανάπτυξη.

Γράφημα 4: Μεταβολή περιφερειακού ΑΕΠ σε σχέση με τη μεταβολή των ακαθάριστων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου ανά περιφέρεια, για το διάστημα των ετών 2008-2014.

(Ιδία επεξεργασία)

4.2.5 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΚΗΣ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ.

Με ελλείψεις σε δεδομένα για την καινοτομική ικανότητα των ελληνικών περιφερειών για το διάστημα 2008 – 2014, δεν είναι δυνατή στατιστική ανάλυση με αξιόπιστα αποτελέσματα. Σύμφωνα με δεδομένα της Eurostat για τους δείκτες καινοτομίας για το έτος 2011 (Innovation Index) και σύμφωνα με έρευνα του Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης όπου αναφέρονται τα ποσοστά καινοτόμων επιχειρήσεων ανά περιφέρεια για το διάστημα 2012 – 2014, μία πρώτη εκτίμηση επιβεβαιώνει το θετικό ρόλο της καινοτομικής ικανότητας επί της πολιτιστικής οικονομίας για την περίπτωση της Κρήτης. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat τους υψηλότερους δείκτες καινοτομικής ικανότητας συγκεντρώνουν οι περιφέρειες: Αττικής, Κρήτης, Κεντρικής Μακεδονίας, Δυτικής Ελλάδας και Θεσσαλίας. Αντίστοιχα, υψηλά ποσοστά αριθμού καινοτόμων επιχειρήσεων σύμφωνα με τη μελέτη του ΕΚΤ, σημειώνουν οι περιφέρειες: Κρήτης, Κεντρικής Ελλάδας, Αττικής, Κεντρικής Μακεδονίας και Θεσσαλίας. Από τις περιφέρειες αυτές, ανθεκτική ως προς τις επιπτώσεις της οικονομικής ύφεσης για την πολιτιστική της οικονομία έχει αναδειχθεί μόνο η περιφέρεια Κρήτης, η οποία παράλληλα σημειώνει και υψηλά ποσοστά (3^η μεταξύ των περιφερειών), ως προς το ποσοστό πληθυσμού ανώτερου επιπέδου εκπαίδευσης. Οι υπόλοιπες τουριστικές περιφέρειες που αναδείχθηκαν ανθεκτικές για τους κλάδους πολιτισμού και

δημιουργικότητας, βρίσκονται σε χαμηλά στάδια καινοτομικής ικανότητας και ποσοστού αριθμού καινοτόμων επιχειρήσεων, οπότε δεν προκύπτει δυνατότητα διατύπωσης ασφαλούς συμπεράσματος για τις ελληνικές περιφέρειες.

4.2.6 ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΜΕΤΑΒΛΗΤΩΝ ΜΕ ΤΗ ΜΕΘΟΔΟ ΤΗΣ ΠΟΛΛΑΠΛΗΣ ΠΑΛΙΝΔΡΟΜΗΣΗΣ.

Σύμφωνα με το θεωρητικό πλαίσιο, τα διαθέσιμα δεδομένα και τα αποτελέσματα της απλής στατιστικής ανάλυσης, δημιουργείται η δυνατότητα επεξεργασίας των μεταβλητών με τη μέθοδο της πολλαπλής παλινδρόμησης. Στόχο της εφαρμογής της συγκεκριμένης διαδικασίας, αποτελεί η ανάδειξη των στατιστικά σημαντικών μεταβλητών ως προς τις μεταβολές του αριθμού των επιχειρήσεων του πολιτιστικού και δημιουργικού κλάδου των ελληνικών περιφερειών για την περίοδο 2008 – 2014, ώστε να εκτιμηθούν οι παράγοντες που επηρεάζουν σημαντικά την ελληνική πολιτιστική οικονομία.

Για το συγκεκριμένο στατιστικό μοντέλο, το ζήτημα του αυξημένου πληθυσμού των περιφερειών Αττικής και Κεντρικής Μακεδονίας αντιμετωπίζεται με τη μετατροπή των τιμών των μεταβλητών σε λογαριθμικές, ώστε να μην αλλοιώνεται το αποτέλεσμα από τις ακραίες τιμές των δύο μεγάλων περιφερειών και παράλληλα να λαμβάνεται υπόψη η δυναμική των περιοχών που συγκεντρώνουν ποσοστό μεγαλύτερο από αυτό του μισού του ελληνικού πληθυσμού.

Ως εξαρτημένη μεταβλητή LNENT_PC, του μοντέλου ορίστηκε ο λογάριθμος του αριθμού των επιχειρήσεων – ENTER - (ανά 1.000 κατοίκους) του κλάδου της πολιτιστικής οικονομίας των ελληνικών περιφερειών για το διάστημα 2008-2014 σύμφωνα με το σχετικό πληθυσμό των περιφερειών – POP - (ΥΠ.ΠΟ.Α. 2016, ΕΛΣΤΑΤ):

$$LNENT_PC = \frac{ENTER}{POP/1000}$$

Οι ανεξάρτητες μεταβλητές αφορούν:

- LNGDP1: Ο λογάριθμος του κατά κεφαλήν ΑΕΠ των περιφερειών σε σταθερές τιμές ανά έτος για το διάστημα 2008-2014 (Eurostat).
- LNCONS_I: Ο λογάριθμος της τελικής καταναλωτικής δαπάνης ανά άτομο, ως το ηλίκο της τελικής καταναλωτικής δαπάνης των νοικοκυριών ανά περιφέρεια, διά

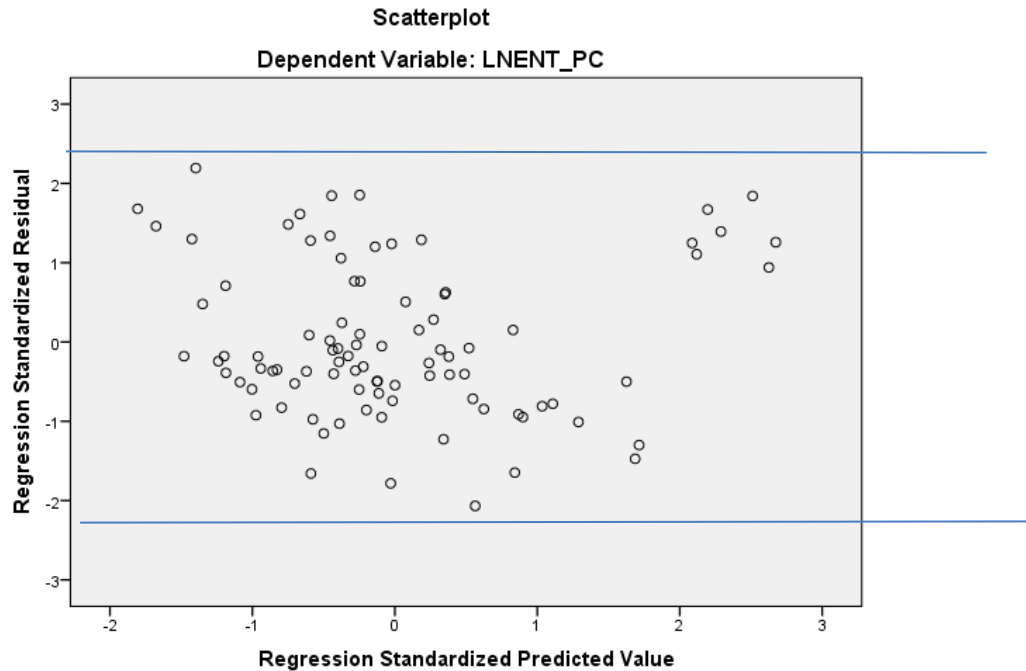
- του αριθμού των νοικοκυριών και διά του αριθμού μελών των νοικοκυριών, για το διάστημα 2008-2014 (ΕΛΣΤΑΤ),
- LNINVSEC: Ο λογάριθμος των ακαθάριστων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου για τον κλάδο των τεχνών, ψυχαγωγίας και άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών ανά περιφέρεια 2008–2014 (ΕΛΣΤΑΤ).
 - LNEDULEV: Ο λογάριθμος του ποσοστού πληθυσμού ανωτέρου επιπέδου εκπαίδευσης ανά περιφέρεια, για τα έτη 2008-2014 (ΕΛΣΤΑΤ),
 - Crisis: Χρησιμοποιείται ως ‘ψευδομεταβλητή’ (dummy variable) και αφορά τις τιμές 0 και 1 ως προς την ένταση της οικονομικής κρίσης για τα έτη 2008-2014, καθώς τα έτη 2008, 2009 και 2010 παρουσιάζουν χαμηλά ποσοστά μεταβολών των τιμών των μεταβλητών, ενώ το έτος 2014 παρουσιάζει σημεία ανάκαμψης, όχι μόνο ως προς τους γενικούς για την ανάπτυξη δείκτες, αλλά και συγκεκριμένα για τον κλάδο των πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών (Αυδίκος κ.α. 2016, Artelaris 2017, Getzner 2015, Ντυκέν 2016).
 - Island: Χρησιμοποιείται ως ‘ψευδομεταβλητή’ για να διαχωρίσει τις νησιωτικές περιφέρειες από τις ηπειρωτικές, καθώς από τις στατιστικές αναλύσεις των μεταβλητών διαπιστώθηκε ότι οι περιφέρειες των νησιών (τουριστικές περιοχές), παρουσιάζουν υψηλές αποκλίσεις από τις λοιπές ελληνικές περιφέρειες (Ντυκέν 2016).

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της στατιστικής ανάλυσης με τη μέθοδο της πολλαπλής παλινδρόμησης, προκύπτει αξιοπιστία του δείγματος με ποσοστό μεγαλύτερο του 75% ($R^2 = 0,787$ και $R^{2*} = 0,771$), ενώ οι τιμές p value των μεταβλητών είναι μικρότερες του 0,5. Σύμφωνα με το διάγραμμα των τιμών των καταλοίπων, δεν προκύπτει ζήτημα ετεροσκεδαστικότητας, καθώς η διακύμανση των καταλοίπων απεικονίζεται ως σταθερή μεταξύ του -2,3 έως το 2,3 των αξόνων. Λόγω μικρών αποκλίσεων δύο εκ των μεταβλητών για τις τιμές TOL και VIF, πραγματοποιήθηκε έλεγχος του μοντέλου με τη διαδικασία του White (White Correction), προκειμένου να επαληθευθεί το αποτέλεσμα.

Πίνακας 7: Ανάλυσης αποτελεσμάτων επεξεργασίας των μεταβλητών με τη μέθοδο της πολλαπλής παλινδρόμησης.

Δείκτες	Αποτέλεσμα προ της διόρθωσης White	Αποτέλεσμα μετά τη διόρθωση White
Βαθμός Ελευθερίας (N-K/ 91-7)	84	84
R ² Εξαρτημένης μεταβλητής	0,787	0,787
R ^{2*} Εξαρτημένης μεταβλητής	0,771	0,771
p-value ανεξάρτητων μεταβλητών	(<i>P value < 0,5</i>) island=0,0, crisis=0,038, LNDGP1=0,0, LINVSEC=0,0, LNEDULEV=0,0, LNCONS_I=0,0	(<i>P value < 0,5</i>) island=0,0, crisis=0,038, LNDGP1=0,0, LINVSEC=0,0, LNEDULEV=0,0, LNCONS_I=0,0
Τιμές t student ανεξάρτητων μεταβλητών	(<i>t student > 2</i>) (island=6,589, crisis=-2,105, LNDGP1=5,608, LINVSEC=4,459, LNEDULEV=7,810, LNCONS_I=4,753)	(<i>t student > 2</i>) (island=7,014, crisis=-2,101, LNDGP1=6,230, LINVSEC=3,842, LNEDULEV=7,494, LNCONS_I=6,772)
TOL	(<i>0,5 < TOL < 1</i>) (island=0,838, crisis=0,783, LNDGP1=0,603, LINVSEC=0,436, LNEDULEV=0,374, LNCONS_I=0,881)	
VIF	(<i>VIF < 2</i>) (island=1,194, crisis=1,278, LNDGP1=1,658, LINVSEC=2,291, LNEDULEV=2,675, LNCONS_I=1,135)	

(Ιδία επεξεργασία)

Με την εφαρμογή της διαδικασίας διόρθωσης White, επιβεβαιώνεται η αξιοπιστία του μοντέλου και προκύπτουν ως στατιστικά σημαντικές οι μεταβλητές σύμφωνα με την παρακάτω κατάταξη:

A. LNEDULEV (ποσοστό πληθυσμού ανώτερης εκπαίδευσης των περιφερειών),

B. island (νησιωτικές – τουριστικές περιφέρειες)

Γ. LNCONS_I (τελική καταναλωτική δαπάνη ανά άτομο ανά περιφέρεια),

Δ. LNGDP1 (κατά κεφαλήν ΑΕΠ σε σταθερές τιμές, ανά περιφέρεια),

Ε. LNINVSEC (ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου για το σχετικό κλάδο ανά περιφέρεια),

ΣΤ. crisis, (ως ο βαθμός έντασης της οικονομικής κρίσης).

Το αρνητικό πρόσημο της σημαντικότητας της μεταβλητής crisis (t student = -2,101), εξηγεί την αρνητική συμπεριφορά της μεταβλητής κατά τα έτη 2011, 2012, 2013, όπου οι τιμές της εξαρτημένης και των υπολοίπων ανεξάρτητων μεταβλητών, παρουσιάζουν τις υψηλότερες αρνητικές μεταβολές.

Οι τιμές που λαμβάνουν οι ανεξάρτητες μεταβλητές μετά την επεξεργασία του μοντέλου με τη μέθοδο της πολλαπλής παλινδρόμησης και τη διόρθωση White, επιβεβαιώνουν τη θεωρία και για την ελληνική πολιτιστική βιομηχανία κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης. Διαπιστώνεται ο σημαντικός ρόλος της κατανάλωσης για τη διατήρηση του αριθμού των επιχειρήσεων του κλάδου του πολιτισμού και της δημιουργικότητας, η εξάρτηση των επιχειρήσεων του κλάδου της πολιτιστικής

οικονομίας από το ΑΕΠ, η αυξημένη κατανάλωση πολιτιστικών προϊόντων από καταναλωτές με ανώτερο επίπεδο εκπαίδευσης, η εξάρτηση του ύψους των επενδύσεων από τις αυξομειώσεις του ΑΕΠ. Η υψηλή τιμή t student της μεταβλητής που χαρακτηρίζει τις νησιωτικές περιφέρειες λόγω της τουριστικής διάστασης της οικονομίας τους, επιβεβαιώνει για την ελληνική περίπτωση τις θετικές επιπτώσεις του κλάδου του τουρισμού για την τοπική και εθνική οικονομία.

4.2.7 ΑΠΟΤΥΠΩΜΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ.

- Η πτώση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ, επηρέασε τη βιωσιμότητα των επιχειρήσεων του κλάδου των πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών επί του συνόλου της ελληνικών περιφερειών, με σημαντικά μικρότερες επιπτώσεις στις περιφέρειες που η οικονομία τους στηρίζεται στον εξωτερικό τουρισμό και στις περιφέρειες με χαμηλότερη ανάπτυξη της οικονομίας την περίοδο προ της οικονομικής κρίσης.
- Οι επιχειρήσεις του κλάδου της πολιτιστικής οικονομίας, σύμφωνα με τις συνθήκες κατανάλωσης, εμφανίζονται πιο ανθεκτικές στις τουριστικές περιφέρειες της Κρήτης, των νησιών Αιγαίου και Ιονίου, στη Δυτική Μακεδονία, την Ήπειρο, την Αττική, την Κεντρική Μακεδονία, την Κεντρική Ελλάδα και την Πελοπόννησο.
- Τις μεγαλύτερες ποσοστιαίες απώλειες σε μεγάλο μεγέθους επιχειρήσεις υπέστη η περιφέρεια Ηπείρου και ακολουθούν οι περιφέρειες Αττικής, Βορείου Αιγαίου, Νοτίου Αιγαίου, Ιονίων Νήσων και Κεντρικής Μακεδονίας.
- Ανθεκτικές ως προς τις μεγάλο μεγέθους επιχειρήσεις εμφανίζονται οι περιφέρειες Κρήτης και Δυτικής Ελλάδας, οι οποίες υπολογίζονται περισσότερο δυναμικές για δημιουργία επιχειρήσεων μεσαίου και μεγάλου μεγέθους.
- Η πτώση του ΑΕΠ, συμπάρεσυρε τα ποσά των ιδιωτικών επενδύσεων του κλάδου των τεχνών και της ψυχαγωγίας για τη συντριπτική πλειοψηφία των ελληνικών περιφερειών. Εξαιρούνται οι νησιωτικές – τουριστικές περιφέρειες, οι οποίες εμφανίζονται ανθεκτικές και ως προς τη συγκεκριμένη σχέση, επιβεβαιώνοντας και σε αυτή την περίπτωση το θετικό ρόλο του τουρισμού στην οικονομία.

Σύμφωνα με την επεξεργασία των δεδομένων, έως το 2014:

- περιφέρεια με δυνατότητες απορρόφησης επενδύσεων στον κλάδο της πολιτιστικής οικονομίας αποτελεί η Κρήτη και έπονται οι περιφέρειες Νοτίου

Αιγαίου, Βορείου Αιγαίου, Ιονίων Νήσων, Κεντρικής Μακεδονίας και Δυτικής Ελλάδος.

- Περιοχές με δυνατότητες βιωσιμότητας μικρού μεγέθους επιχειρήσεων του κλάδου της πολιτιστικής οικονομίας αποτελούν οι περιφέρειες Ιονίων Νήσων, Βορείου και Νοτίου Αιγαίου, Δυτικής Μακεδονίας και Αττικής, ενώ περιφέρειες ανθεκτικές για μεγαλύτερου μεγέθους επιχειρήσεις του κλάδου της πολιτιστικής οικονομίας εμφανίζονται οι περιφέρειες Δυτικής Ελλάδας, Θεσσαλίας, Πελοποννήσου, Κρήτης και Κεντρικής Μακεδονίας.
- Επιβεβαιώνεται η θετική σχέση κατανάλωσης πολιτιστικών προϊόντων και υπηρεσιών σε περιοχές με υψηλά ποσοστά πληθυσμού ανώτερου επιπέδου εκπαίδευσης, καθώς ο συγκεκριμένος δείκτης προκύπτει στατιστικά σημαντικός με τη μέθοδο της πολλαπλής παλινδρόμησης.
- Η ανθεκτικότητα των τουριστικών περιφερειών στην παραγωγή και κατανάλωση προϊόντων των πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών, δημιουργεί συνθήκες για ιδιωτικές επενδύσεις στο συγκεκριμένο κλάδο για τις συγκεκριμένες περιοχές.
- Η περιφέρεια Κρήτης ως ανθεκτική κατά την περίοδο της ύφεσης στην πολιτιστική οικονομία και ως περιφέρεια με υψηλά ποσοστά σε καινοτομική ικανότητα, ποσοστό καινοτόμων επιχειρήσεων, υψηλό ποσοστό πληθυσμού ανώτερου επιπέδου εκπαίδευσης και υψηλού δείκτη ανταγωνιστικότητας στην Ε.Ε. των 28, παρουσιάζει βασικές προϋποθέσεις και για μεγαλύτερες επενδύσεις στο χώρο των πολιτιστικών βιομηχανιών, στην περίπτωση που βελτιωθεί η κατάσταση της ελληνικής οικονομίας, καθώς το σταθερό οικονομικό περιβάλλον αποτελεί βασική προϋπόθεση για ανάλογες επενδύσεις (Alfaro et.al.2004, Li & Liu, 2005). Σε ένα δεύτερο βαθμό και οι περιφέρειες Αττικής και Κεντρικής Μακεδονίας με ανάλογα υψηλά ποσοστά παρουσιάζουν τις σχετικές δυνατότητες, δεν εμφανίστηκαν όμως παράλληλα ανθεκτικές στις επιπτώσεις της ύφεσης στον τομέα της πολιτιστικής τους οικονομίας.

5. ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σύμφωνα με την επιστημονική βιβλιογραφία που επελέγη για το θεωρητικό πλαίσιο της συγκεκριμένης εργασίας, τις μελέτες περίπτωσης και τα αποτελέσματα της στατιστικής ανάλυσης των ελληνικών περιφερειών για το διάστημα 2008-2014, προκύπτουν γενικευμένες διαπιστώσεις που αφορούν:

- Τη θετική σχέση μεταξύ ΑΕΠ και επενδύσεων στις πολιτιστικές βιομηχανίες. Οι μεταβολές του ΑΕΠ, επηρεάζουν τόσο τις συνθήκες κατανάλωσης, όσο και το ύψος των δημοσίων και ιδιωτικών επενδύσεων στον κλάδο της πολιτιστικής οικονομίας.
- Τη θετική σχέση των μεταβολών μεταξύ δημοσίων και ιδιωτικών επενδύσεων. Σε περιόδους οικονομικής ύφεσης, μειώνονται οι δημόσιες επενδύσεις στον κλάδο του πολιτισμού και της δημιουργικότητας, σε παράλληλη πτωτική σχέση και με τις ιδιωτικές επενδύσεις. Οι μειώσεις αυτές πλήττουν κυρίως τις θέσεις εργασίας του κλάδου και την παραγωγικότητα.
- Τις πολιτικές που ασκούνται σε κεντρικό και περιφερειακό επίπεδο προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι συνέπειες της κρίσης. Οι σύγχρονες πολιτικές, χαρακτηρίζονται από στροφή του ενδιαφέροντος προς τις δημιουργικές βιομηχανίες και την οικονομία της γνώσης, την ένταση αναζήτησης κεφαλαίων από τον ιδιωτικό τομέα και τη λειτουργία της πολιτιστικής οικονομίας σύμφωνα με τους κανόνες της αγοράς.
- Τις νέες ανάγκες που δημιουργήθηκαν για να διασφαλιστεί η βιωσιμότητα των επιχειρήσεων της πολιτιστικής οικονομίας. Η μείωση των επενδύσεων στον κλάδο, δημιουργεί ανάγκη εισροής εσόδων από την κατανάλωση των πολιτιστικών προϊόντων και υπηρεσιών. Η αύξηση της κατανάλωσης, υποστηρίζεται από την αξιοποίηση και επέκταση των δυνατοτήτων της επιχειρηματικότητας των πολιτιστικών παραγωγών, τις συνεργασίες μέσω δικτύων, την ανάπτυξη της καινοτομικής ικανότητας, τη δημιουργία συνθηκών Έρευνας και Ανάπτυξης των φορέων και οργανισμών.

Η περίπτωση της Ελλάδας αποτελεί μία ξεχωριστή περίπτωση, καθώς η οικονομική κρίση άφησε το ισχυρότερο ίσως αποτύπωμα σε διεθνές επίπεδο, επί του συνόλου της ελληνικής οικονομίας. Ο κλάδος των πολιτιστικών βιομηχανιών ακολούθησε την αρνητική πορεία των κλάδων παραγωγής της ελληνικής οικονομίας και παρατηρήθηκαν σημεία ανάκαμψης του τομέα το έτος 2014. Η στατιστική ανάλυση μεταβλητών που αφορούν οικονομικούς και κοινωνικούς παράγοντες οι οποίοι

επηρεάζουν την πολιτιστική οικονομία των περιφερειών, απέδειξε ότι και για την ελληνική περίπτωση επιβεβαιώνεται η θεωρία σύμφωνα με την οποία το ΑΕΠ, οι συνθήκες κατανάλωσης και το ύψος των επενδύσεων, αποτελούν καθοριστικούς παράγοντες για την ανάπτυξη της πολιτιστικής οικονομίας. Από τους κοινωνικούς παράγοντες, εκτιμάται ως στατιστικά σημαντικός εκείνος του ποσοστού του πληθυσμού ανωτέρου επιπέδου εκπαίδευσης, σύμφωνα με τα διαθέσιμα δεδομένα.

Για τις ελληνικές περιφέρειες, κατά τη διάρκεια της έρευνας, προέκυψε και ο πλέον ίσως σημαντικός παράγοντας για τη βιωσιμότητα των επιχειρήσεων του κλάδου του πολιτισμού και της δημιουργικότητας, που αφορά στις τουριστικές – νησιωτικές περιφέρειες, όπου ο κλάδος εντοπίστηκε ιδιαίτερα ανθεκτικός ως προς τις συνέπειες της ύφεσης.

Η συγκεκριμένη διαπίστωση οδηγεί στο συμπέρασμα ότι, δημιουργούνται συνθήκες διερεύνησης των δυνατοτήτων για ιδιωτικές και δημόσιες επενδύσεις στις ελληνικές νησιωτικές περιφέρειες, για τον κλάδο της πολιτιστικής οικονομίας. Οι ιδιωτικές επενδύσεις αφορούν τη δημιουργία νέων επιχειρήσεων ή την επέκταση των δεδομένων, ενώ οι δημόσιες επενδύσεις, αφορούν τους υπάρχοντες πολιτιστικούς πόρους ή την αξιοποίηση νέων και τη δημιουργία έργων υποδομών, που θα εξυπηρετήσουν τις ευρύτερες ανάγκες των περιφερειών, δημιουργώντας συνθήκες ανάπτυξης.

Το παράδειγμα της ανθεκτικότητας των τουριστικών περιφερειών στις συνέπειες της κρίσης, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι περαιτέρω δημόσιες επενδύσεις στις λοιπές περιφέρειες, σε έργα υποδομών για την αξιοποίηση πολιτιστικών πόρων, θα έδινε τη δυνατότητα ανάδειξης των πόρων, οι οποίοι θα αποτελέσουν συγκριτικό ή και ανταγωνιστικό πλεονέκτημα των περιφερειών, προκειμένου να δημιουργηθούν συνθήκες τουριστικής και οικονομικής ανάπτυξης.

Το πλήθος των πολιτιστικών πόρων των ελληνικών περιφερειών και τα αποτελέσματα έρευνας του Υπουργείου Πολιτισμού για τη χαρτογράφηση των πολιτιστικών βιομηχανιών στην Ελλάδα, που αναδεικνύει τον κλάδο «ανταγωνιστικό» ως προς τους λοιπούς παραγωγικούς κλάδους της οικονομίας, επιτρέπουν τη διερεύνηση συνθηκών για επενδύσεις δημόσιες ή ιδιωτικές στο χώρο του πολιτισμού και της δημιουργικότητας.

Δημόσιοι και ιδιωτικοί οργανισμοί, αξιοποιώντας μελέτες και διερευνώντας τις τρέχουσες συνθήκες της εθνικής και τοπικής οικονομίας, επενδύοντας στον πολιτισμό και τη δημιουργικότητα θα δημιουργούσαν δυνατότητες επίτευξης των

στόχων τους, με την προϋπόθεση να επενδύσουν σύμφωνα με στρατηγικό σχεδιασμό και προγραμματισμό, αναπτύσσοντας την επιχειρηματικότητα και τις συνέργειες με άλλους φορείς και λαμβάνοντας υπόψη την καινοτομία, ως παράγοντα που θα καταστήσει προϊόντα και υπηρεσίες ως ανταγωνιστικά στο πλαίσιο μίας διεθνούς αγοράς, η οποία λειτουργεί στο πλαίσιο της κάλυψης των αναγκών των καταναλωτών σε σχέση με το μέλλον.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

**A. Στοιχεία από την επεξεργασία των
μεταβλητών με τη μέθοδο της πολλαπλής
παλινδρόμησης,**

**B. Πίνακας διαδικασίας διόρθωσης White
(White Correction)**

**A. Στοιχεία από την επεξεργασία των μεταβλητών με τη μέθοδο της
πολλαπλής παλινδρόμησης (output, spss statistics).**

Descriptive Statistics

	Mean	Std. Deviation	N
LNENT_PC	1,0571	,28299	91
LNGDP1	9,679	,2124	91
LNCONS_I	9,298	,2944	91
LNINVSEC	4,104	1,0052	91
LNEDULEV	2,695	,2251	91
Island	,31	,464	91
Crisis	,43	,498	91

Correlations

		LNENT_PC	LNGDP1	LNCONS_I	LNINVSEC	LNEDULEV	Island	Crisis
Pearson Correlation	LNENT_PC	1,000	,074	,435	,596	,609	,106	-,124
	LNGDP1	,074	1,000	,002	-,184	-,515	,185	-,305
	LNCONS_I	,435	,002	1,000	,176	,175	-,062	-,242
	LNINVSEC	,596	-,184	,176	1,000	,676	-,365	,203
	LNEDULEV	,609	-,515	,175	,676	1,000	-,286	,154
	Island	,106	,185	-,062	-,365	-,286	1,000	,000
	Crisis	-,124	-,305	-,242	,203	,154	,000	1,000
Sig. (1-tailed)	LNENT_PC	.	,242	,000	,000	,000	,158	,120
	LNGDP1	,242	.	,492	,041	,000	,039	,002
	LNCONS_I	,000	,492	.	,048	,048	,281	,010
	LNINVSEC	,000	,041	,048	.	,000	,000	,027
	LNEDULEV	,000	,000	,048	,000	.	,003	,073
	Island	,158	,039	,281	,000	,003	.	,500
	Crisis	,120	,002	,010	,027	,073	,500	.
N	LNENT_PC	91	91	91	91	91	91	91
	LNGDP1	91	91	91	91	91	91	91
	LNCONS_I	91	91	91	91	91	91	91
	LNINVSEC	91	91	91	91	91	91	91
	LNEDULEV	91	91	91	91	91	91	91
	Island	91	91	91	91	91	91	91
	Crisis	91	91	91	91	91	91	91

Model Summary^b

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,887 ^a	,787	,771	,13531	,787	51,612	6	84	,000

a. Predictors: (Constant), Crisis, Island, LNCONS_I, LNGDP1, LNINVSEC, LNEDULEV

b. Dependent Variable: LNENT_PC

ANOVA^a

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	5,670	6	,945	51,612	,000 ^b
	Residual	1,538	84	,018		
	Total	7,207	90			

a. Dependent Variable: LNENT_PC

b. Predictors: (Constant), Crisis, Island, LNCONS_I, LNGDP1, LNINVSEC, LNEDULEV

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	95,0% Confidence Interval for B		Collinearity Statistics	
		B	Std. Error	Beta			Lower Bound	Upper Bound	Tolerance	VIF
1	(Constant)	-8,531	1,084		-7,868	,000	-10,687	-6,375		
	LNGDP1	,485	,086	,364	5,608	,000	,313	,657	,603	1,658
	LNCONS_I	,245	,052	,255	4,753	,000	,143	,348	,881	1,135
	LNINVSEC	,096	,021	,340	4,459	,000	,053	,138	,436	2,291
	LNEDULEV	,810	,104	,644	7,810	,000	,603	1,016	,374	2,675
	Island	,221	,034	,363	6,589	,000	,154	,288	,838	1,194
	Crisis	-,068	,032	-,120	-2,105	,038	-,133	-,004	,783	1,278

a. Dependent Variable: LNENT_PC

Collinearity Diagnostics^a

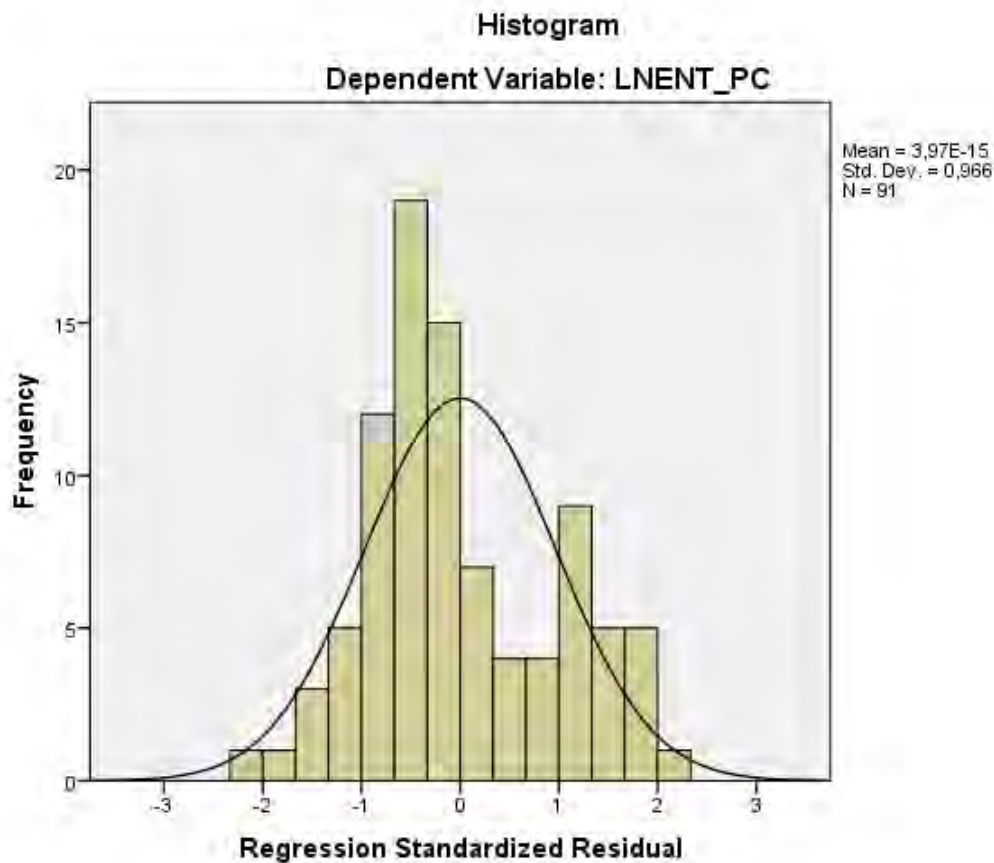
Model	Dimension	Eigenvalue	Condition Index	Variance Proportions						
				(Constant)	LNGDP1	LNCONS_I	LNINVSEC	LNEDULEV	Island	Crisis
1	1	5,766	1,000	,00	,00	,00	,00	,00	,01	,01
	2	,687	2,896	,00	,00	,00	,00	,00	,75	,04
	3	,509	3,367	,00	,00	,00	,00	,00	,04	,74
	4	,034	13,051	,00	,00	,00	,54	,00	,18	,04
	5	,003	41,499	,00	,01	,01	,30	,59	,01	,01
	6	,001	92,310	,02	,10	,90	,00	,04	,00	,03
	7	,000	229,018	,98	,89	,09	,16	,37	,02	,14

a. Dependent Variable: LNENT_PC

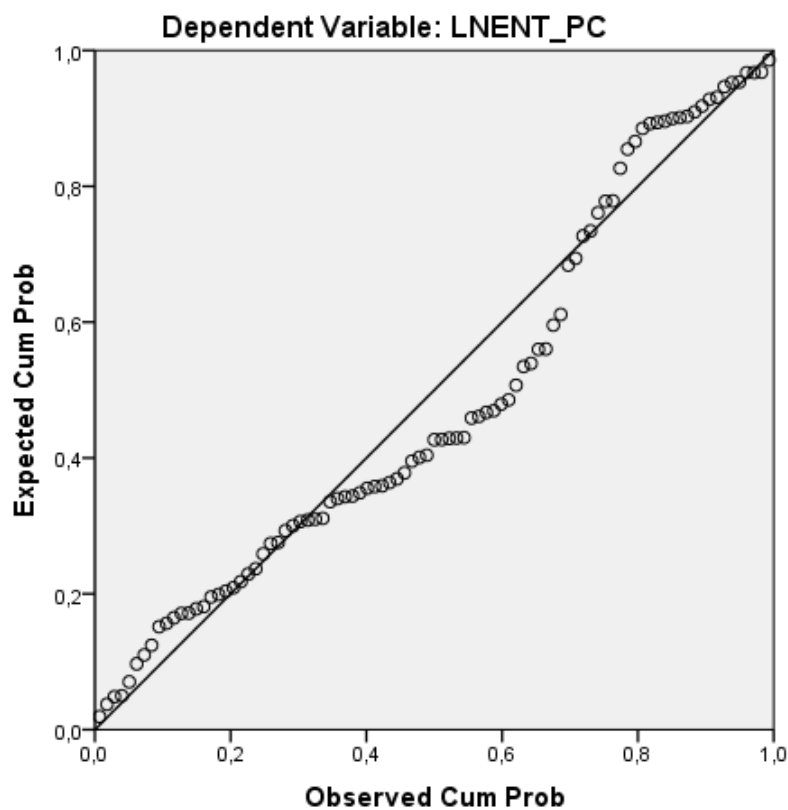
Residuals Statistics^a

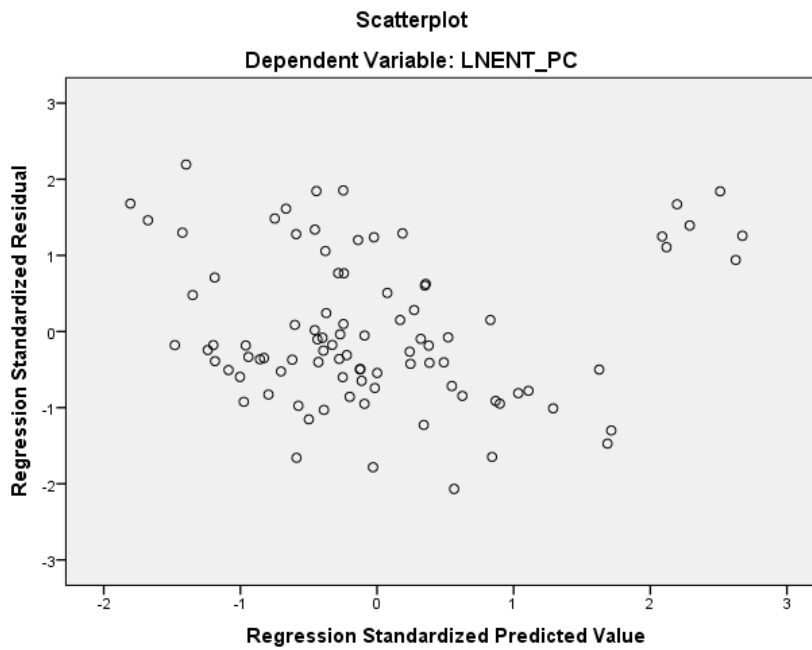
	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation	N
Predicted Value	,6040	1,7282	1,0571	,25099	91
Residual	-,27973	,29681	,00000	,13072	91
Std. Predicted Value	-1,805	2,674	,000	1,000	91
Std. Residual	-2,067	2,194	,000	,966	91

a. Dependent Variable: LNENT_PC

Normal P-P Plot of Regression Standardized Residual

B. Πίνακας διαδικασίας διόρθωσης White (White Correction)

WESTIM

	B	SE	WHITE_SE	WT_VAL	SIG_WT
CONSTANT	-8,531	1,084	,928	-9,195	,000
Island	,221	,034	,032	7,014	,000
Crisis	-,068	,032	,032	2,101	0,038
LNGDP1	,485	,086	,078	6,230	,000
LNINVSEC	,096	,021	,025	3,842	,000
LNEDULEV	,810	,104	,108	7,494	,000
LNCONS_I	,245	,052	,036	6,772	,000

6. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

Αυδίκος Β. (2014), *Οι Πολιτιστικές και Δημιουργικές Βιομηχανίες στην Ελλάδα*, Θεσσαλονίκη : Επίκεντρο.

Δέφνερ Α., Μεταξάς Θ. (2012), ‘Από το marketing των πόλεων στο marketing των μουσείων και αντίστροφα : η σημασία του πολιτισμού και του τουρισμού’ στο Α. Δέφνερ, Ν. Καραχάλης (επ.) *Marketing και Branding Τόπου, Η Διεθνής Εμπειρία και η Ελληνική Πραγματικότητα*, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, 323 – 341.

Ζορμπά Μ. (2014), *Πολιτική του Πολιτισμού, Ευρώπη και Ελλάδα στο δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα*, Αθήνα : Πατάκη.

Μιχαηλίδης Γ. (2011), *Σχεδιασμός και Αξιολόγηση στην Ανάπτυξη και στην Κρίση*, Θεσσαλονίκη: ΒΑΝΙΑΣ.

Μπαντιμαρούδης Φ. (2011), *Πολιτιστική Επικοινωνία – Οργανισμοί, θεωρίες, μέσα*, Αθήνα : Κριτική.

Κορωναίου Α. (1996), ‘Κοινωνιολογικές θεωρίες του ελεύθερου χρόνου’, στο Α. Κορωναίου (επ.) *Κοινωνιολογία του Ελεύθερου Χρόνου*, Αθήνα : νήσος, 43 – 130.

Μπούνια Α. (2005), ‘Τα μουσεία ως πολιτιστικές βιομηχανίες : θέματα και προβληματισμοί – μια προκαταρκτική συζήτηση’, στο Ν. Βερνίκος, Σ. Δασκαλοπούλου, Φ. Μπαντιμαρούδης, Ν. Μπουμπάρης, Δ. Παπαγεωργίου (επ.) *Πολιτιστικές Βιομηχανίες – Διαδικασίες, Υπηρεσίες, Αγαθά*, Αθήνα : Κριτική Α.Ε., 39 – 58.

Ξενόγλωσση

Alfaro L., Chanda A., Kalemli-Ozcan S., Sayek S. (2004), FDI and economic growth: the role of local financial markets, *Journal of International Economics*, 64: 89-112.

Artelaris P. (2017), Geographies of crisis in Greece: A social well – being approach, *Geoforum*, 84: 59-69.

Ashley A.J. (2014), Negotiating risk in property – based arts economy development: Exploring the innovative but untimely developed partnership between the Seattle Art Museum and Washington Mutual, *Cities*, 37: 92-103.

Attanasi G., Casoria F., Centorrino S., Urso G. (2013), Cultural investment, local development and instantaneous social capital: A case study of a gathering festival in South of Italy, *The journal of Socio-Economics*, 47: 228-247.

Betracchini E., Dalle Nogare C. (2014), Public provision vs. outsourcing of cultural services: Evidence from Italian cities, *European Journal of Political Economy*, 35: 168-182.

Betracchini E., Segre G. (2016), Introduction: Culture, sustainable development and social quality: A paradigm shift in the economic analysis of cultural production and heritage conservation, *City, Culture and Society*, 7: 69-70.

Bjornsen E. (2012), Norwegian cultural policy – A civilizing mission? The Cultural Rucksack and abstract faith in the transforming powers of the arts, *Poetics*, 40: 382-404.

Boccella, N., & Salerno, I. (2016), Creative Economy, Cultural Industries and Local Development. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 223: 291-296

Bonet, L., & Négrier, E. (2018). The participative turn in cultural policy: Paradigms, models, contexts, *Poetics*, 66: 64-73, διαθέσιμο στο <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2018.02.006> (09/02/2018)

Bryan J., Hill S., Munday M., Roberts A. (1997), Road infrastructure and economic development in the periphery: the case of A55 improvements in North Wales, *Journal of Transport Geography*, 5(4): 227-23.

Bryson J. (2007), Arts, dance, cultural infrastructure, and city regeneration : Knowledge, audience development, networks, and conventions, and the relocation of a Royal Ballet company from London to Birmingham, *Norwegian Journal of Geography*, 61: 98-110.

Capstic B. (1985), Museums and Tourism, *The International Journal of Museum Management and Curatorship*, 4: 365-372.

Comunian, R. (2009), Toward a new conceptual framework for business investments in the arts: Some examples from Italy. *The Journal of Arts Management, Law, and Society*, 39(3): 200-220.

Cuccia T., Rizzo I. (2016), Less might be better: Sustainable funding strategies for cultural producers, *City, Culture and Society*, 7: 109-116.

Currid-Halkett E., Scott A.J. (2013), The geography of celebrity and glamour: Reflections on economy, culture and desire in the city, *City, Culture and Society*, 4:2-11

d'Ovidio M., Pradel M. (2013), Social innovation and institutionalization in the cognitive – cultural economy: Two contrasting experiences from Southern Europe, *Cities*, 33: 69-76.

Dalle Nogare C., Betracchini E. (2015), Emerging modes of public cultural spending: Direct support through production delegation, *Poetics*, 49: 5-19.

Dimaggio P. & Stenberg K. (1985), Why do some theatres innovate more than others? *Poetics*, 14: 107-122.

Fahy J., Farrelly F., Quester P. (2004), Competitive Advantage through sponsorship, *European Journal of Marketing*, 38(8):1013-1030.

Faludi J. (2015), Open innovation in the performing arts: Examples from contemporary dance and theatre production, *Corvinus Journal of Sociology and Social Policy*, 6(1): 47-70.

Feder T., Katz – Gerro T. (2012), Who benefits from public funding of the performing arts? Comparing the art provision and the hegemony – distinction approaches, *Poetics*, 40: 359-381.

Feder T., Katz – Gerro T. (2015), The cultural hierarchy in funding: Government funding of the performing arts based on ethnic and geographic distinctions, *Poetics*, 49: 76-95.

Felicetty M. (2016), Cultural Innovation and Local Development: Matera as a Cultural District, *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 223: 614-618.

- Felsenstein, D., McQuaid, R., McCann, P., & Shefer, D. (Eds.). (2001), *Public investment and regional economic development*, Edward Elgar Publishing.
- Freitas R. (2016), Cultural mapping as a development tool, *City, Culture and Society*, 7: 9 -16.
- Getzner M. (2004), Cultural policies and fiscal federalism, *Public Financial Management*, 4: 21-50.
- Getzner M. (2015), Cultural politics: Exploring determinants of cultural expenditure, *Poetics*, 49: 60-75.
- Ginsburgh V.A. (2001), Art and Culture, Economics of, *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 758-764.
- Goldbach F.C., Dragomir A.N., Bardat I.M. (2014), Culture – A Value of Public Management, *Procedia Economics and Finance*, 16: 190-197.
- Goodwin, C. (2006), ‘Art and culture in the history of economic thought’, in Throsby D. and Ginsberg V. (ed.) *Handbook of the Economics of Art and Culture*, 1, 25-68.
- Grefe X. (2016), From culture to creativity and the creative economy: A new agenda for cultural economics, *City, Culture and Society*, 7: 71-74.
- Grefe X. (2016), From culture to creativity and the creative economy: A new agenda for cultural economics, *City, Culture and Society*, 7: 71-74.
- Grodach C. (2011), Art Spaces in Community and Economic Development: Connections to Neighborhoods, Artists, and the Cultural Economy, *Journal of Planning Education and Research*, 31(1):74-85.
- Grodach C. (2017), Urban cultural policy and creative city making, *Cities*, 68: 82-91
- Grodach C., Seman M. (2013), The cultural economy in recession: Examining the US experience, *Cities*, 33: 15-28.
- Grodach, C., O'Connor, J., & Gibson, C. (2017), Manufacturing and cultural production: Towards a progressive policy agenda for the cultural economy. *City, Culture and Society*, 10: 17-25.

Gu X. (2014), Cultural industries and creative clusters in Shanghai, *City, Culture and Society*, 5: 123-130.

Guzman P.C., Pereira Roders A.R., Colenbrander F.J.F. (2017), Measuring links between cultural heritage management and sustainable urban development: An overview of global monitoring tools, *Cities*, 60: 192-201.

Harris A. (2013), Financial artscapes: Damien Hirst, crisis and the city of London, *Cities*, 33: 29-35

He S. (2017), The creative spatio-temporal fix: Creative and cultural industries development in Shanghai, China, *Geoforum* (2017), <http://dx.doi.org/10.1016/j.geoforum.2017.07.017> (22/02/2018).

Johanson K., Glow H., Kershaw A. (2014), New modes of arts participation and the limits of cultural indicators for local government, *Poetics*, 43: 43-59.

Kagan S., Hauerwaas A., Holz V., Wedler P. (2017), Culture in sustainable urban development: Practices and policies for spaces of possibility and institutional innovations, *City, Culture and Society*, διαθέσιμο στο <https://doi.org/10.1016/j.ccs.2017.09.005> (9/2/2018).

Kalfa F., Kalogirou N. (2017), Quality Through Sustainable Practices During the Design and Construction Phase – The case of the SNFCC, *Procedia Environmental Studies*, 38: 781-788.

Kuhn B. (2016), Collaborative Governance for Sustainable Development in China, *Open Journal of Political Science*, 6: 433-453.

Lazzeretti L., Capone F., Ginti T. (2011), Open innovation in city of art: The case of laser technologies for conservation in Florence, *City, Culture and Society*, 2: 159-168

Lewandowski M. (2015), Types of innovations in cultural organizations, *International Journal of Contemporary Management*, 14(1): 67-78.

Li X. & Liu X., (2005), Foreign Direct Investment and Economic Growth: An Increasingly Endogenous Relationship, *World Development*, 33(3): 393-407.

Lysgard H.K. (2012), Creativity, Culture and Urban Strategies: A Fallacy in Cultural Urban Strategies, *European Planning Studies*, 20(8): 1281-1300.

Lysgard H.K. (2016), The ‘actually existing’ cultural policy and culture – led strategies of rural places and small towns, *Journal of Rural Studies*, 44: 1-11.

MacKinnon D., Phelps N.A. (2001), Regional governance and foreign direct investment: the dynamics of institutional change in Wales and North East England, *Geoforum*, 32: 255-269.

Markusen J., Venables A. (1999), Foreign direct investment as a catalyst for industrial development, *European Economic Review*, 43: 335-356.

Mavridakis T., Dovas D., Bravou S. (2015), The results of the adjustment program for the Greek economy, *Procedia Economics and Finance*, 2015: 154-167.

McDonnell T.E., Tepper S.J. (2014), Culture in crisis: Deploying metaphor in defense of art, *Poetics*, 43: 20-42.

McManus C., Carruthers C. (2014), Cultural quarters and urban regeneration – the case of Cathedral Quarter Belfast, *International Journal of Cultural Policy*, 20(1):78-98.

Minarcikova E. (2016), EU-China cooperation on regional policy, *Perspectives in Science*, 7: 30-38.

Nicholls J. (2017), Social return on investment – Development and convergence, *Evaluation and Program Planning*, 64: 127-135.

Nyseth T., Sognaes J. (2013), Preservation of old towns in Norway: Heritage discourses, community processes and the new cultural economy, *Cities*, 31: 69-75.

Oakes H., Oakes S. (2016), Accounting colonization and austerity in arts organizations, *Critical Perspectives on Accounting*, 38: 34-53.

Pardo-Bosch F., Aguado A. (2016), Sustainability as the key to prioritize investments in public infrastructures, *Environmental Impact Assessment Review*, 60: 40-51.

Perles A., Perez-Marin E, Mercado R., Segrelles D.J., Blanquer I., Zarzo M., Garcia-Diego F.J. (2018), An energy-efficient internet of things (IoT) architecture for preventive conservation of cultural heritage, *Future Generation Computer Systems*, 81: 566-581.

Petrakis P., Kostis P. (2013), Economic growth and cultural change, *The Journal of Socio – Economics*, 47: 147-157.

Petronela T. (2016), The importance of the intangible cultural heritage in the economy, *Procedia Economics and Finance*, 39:731-736.

Pinheiro R., Hauge E. (2014), Global scripts and local translations. The case of cultural and creative industries (CCIs) in Norway, *City, Culture and Society*, 5: 87-95.

Popova Y. (2017), Relations between Wellbeing and Transport Infrastructure on the Country, *Procedia Engineering*, 178: 579-588.

Potts G., Hartley J., Banks J., Burgess J., Cobcroft R., Cunningham S., Montgomery L. (2008), Consumer co – creation and situated creativity, *Industry and Innovation*, 15(5): 459-474.

Potts, J 2014, *New technologies and cultural consumption* in D. Throsby and V. Ginsberg (ed.) *Handbooks of the Economics of Arts and Culture* Volume 2, Oxford University Press, United Kingdom, pp. 215-231.

Pratt A. (2008) «Creative cities: The cultural industries and the creative class», *Human Geography*, 90 (2): 107-117.

Pratt A., Hutton T. (2013), Creative cities after the fall of finance, *Cities*, 33: 1-4.

Pratt A., Hutton T. (2013), Reconceptualising the relationship between the creative economy and the city: Learning from the financial crisis, *Cities*, 33: 86-95.

Pratt A.C. (2009), The creative and cultural economy and the recession, *Geoforum*, 40(4):495-496.

Pratt, A. C. (2015), Resilience, locality and the cultural economy. *City, Culture and Society*, 6 (3): 61-67.

Rhisiart M. (2013), Exploring the future for arts and culture organizations through scenarios and vignettes, *Futures*, 50: 15-24.

Richards G. (1996), Production and consumption of European cultural tourism, *Annals of Tourism Research*, 23 (2): 261-283

Romao J., Neuts B. (2017), Territorial capital, smart tourism specialization and sustainable regional development: Experiences from Europe, *Habitat International*, 2017: 64-74.

Rosentraub M., Joo M. (2009), Tourism and economic development: Which investments produce gains for regions?, *Tourism Management*, 30: 759-770.

Rushton M. (2015), Cultural districts and economic development in American cities, *Poetics*, 49: 20-29.

Sapsed J., Tschang F.T. (2014), Art is long, innovation is short: Lessons from the Renaissance and the digital age, *Technological Forecasting & Social Change*, 83: 127-141.

Shan S – L. (2014), Chinese cultural policy and the cultural industries, *City, Culture and Society*, 5: 115-121.

Shu-seng L. (2012), Culture Industry Development and Regional Economy – Case Study of Tianjin, *Physics Procedia* 25: 1352-1356.

Sierra L., Pellicer E., Yepes V. (2017), Method for estimating the social sustainability of infrastructure projects, *Environmental Impact Assessment Review*, 65: 41-53.

Skorobogatova O., Kuzmina – Merlino I. (2017), Transport Infrastructure Development Performance, *Procedia Engineering*, 178: 319-329.

Sofield T.H.B., Li F.M.S. (1988), Tourism Development and Cultural Policies in China, *Annals of Tourism Research*, 25(2): 362-392 .

Souliotis N. (2013), Cultural economy, sovereign debt crisis and the importance of local contexts: The case of Athens, *Cities*, 33: 61-68.

Srakar A., Copic V. (2012), Private investments, public values: a value-based approach to arguing for public support to the arts, *Cultural Trends*, 21(3): 227-237.

Srakar A., Vecco M., Toth A. (2017), The Tale of the Cuts and Raises: Public budgets for culture in the European Countries during the Financial Crisis, *Review of Public Economics*, 221(2): 83-109

Stolarik K., Currid - Halkett E. (2013), Creativity and the crisis: The impact of creative workers on regional unemployment, *Cities*, 33: 5-14.

Stylianou – Lambert T. (2011), Gazing from home : Cultural tourism and art museums, *Annals of Tourism Research*, 38(2) : 403-421.

Throsby D. (2010), *The economics of cultural policy*, Cambridge University Press 2010.

Throsby D. (2016), Investment in urban heritage conservation in developing countries: Concepts, methods and data, *City, Culture and Society*, 7: 81-86.

Tsekeris T. (2014), Multi – sectoral interdependencies of regional public infrastructure investments, *Socio – Economic Planning Sciences*, 48: 263-272.

Van den Hoogen, Q. L. (2014), New local cultural policy evaluation methods in the Netherlands: status and perspectives. *International Journal of Cultural Policy*, 20(5): 613-636.

Varlamova J., Larionova N. (2015), Macroeconomic and demographic determinants of household expenditures in OECD countries, *Procedia Economics and Finance*, 24: 727-733.

Vasile V., Surugiu M.R., Login I.A., Andreea S. (2015), Innovative valuing of the cultural heritage assets. Economic implication on local employability, small entrepreneurship development and social inclusion, *Procedia*, 188: 16-26.

Verter N. & Osakwe C.N. (2014), A time series analysis of macroeconomic determinants of household spending in the era of cross – cultural dynamics: Chez Republic as a case study, *Procedia Economics and Finance*, 12: 733-742.

Yan H., Bramwell B. (2008), Cultural Tourism, Ceremony and the state in China, *Annals of Tourism Research*, 35(4): 969-989.

Zaman G. (2015), Cultural heritage entrepreneurship (CHE) – challenges and difficulties, *Procedia*, 188: 3-15.

Άλλες πηγές

Αυδίκος Β., Μιχαηλίδου Μ., Κλήμης Γ., Μιμής Α. (2016), ‘Μελέτη για την χαρτογράφηση της Πολιτιστικής – Δημιουργικής Βιομηχανίας στην Ελλάδα’, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης Παντείου Πανεπιστημίου, διαθέσιμο στο <http://ep.culture.gr/el/Documents> (9/2/2018).

Ντυκέν Μ.Ν. (2016), Μέθοδοι Έρευνας, Διάλεξη 6: Πολλαπλή Παλινδρόμηση – Οικονομετρία (I), Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Πολυτεχνική Σχολή, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, ΠΜΣ «Επενδύσεις και Περιφερειακή Ανάπτυξη».

Bakhshi H. & Throsby D. (2010), Culture of Innovation. An Economic Analysis of Innovation in Arts and Cultural Organizations, National Endowment for Science, Technology and the Arts (NESTA) Research Report, June 2010, διαθέσιμο στο https://www.nesta.org.uk/sites/default/files/culture_of_innovation.pdf (26/10/2017)

Copic V., Uzelac A., Primorac J. (2011), Encouraging private investment in the culture sector, Study for the European Parliament, Directorate General for Internal Policies, Policy Department, Structural and Cohesion Policies, διαθέσιμο στο <http://www.europarl.europa.eu/studies> (19/12/2017)

Scherrer W. (2008), Cultural Industries, Knowledge Transmission and Regional Innovation Activity: Performing Arts in Salzburg, *International Conference of the Regional Studies Association*, Prague, May 2008, διαθέσιμο στο <http://www.researchgate.net/publication/241600473> (15/12/2016)

Διαδίκτυο

EKT (2017), ‘Καινοτομία στις Ελληνικές Επιχειρήσεις 2012-2014’, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης/Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, διαθέσιμο στο http://metrics.ekt.gr/sites/metrics/files/CIS_2012-2014_Greece_el.pdf (9/2/2018).

ΚΕΑ European Affairs (2015), Successful investments in culture in European cities and regions: a catalogue of case studies, European Commission, Brussels, διαθέσιμο στο <https://ec.europa.eu/epale/en/resource-centre/content/successful-investments-culture-european-cities-and-regions-catalogue-case>

OECD/Eurostat (2005), Oslo Manual: Guidelines for collecting and interpreting innovation data, *Oslo Manual*, διαθέσιμο στο <https://www.oecd.org/sti/inno/2367580.pdf>

ΕΛ.ΣΤΑ.Τ. <http://www.statistics.gr/el/statistics/eco>

Eurostat, <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος, www.snf.org

Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, www.piop.gr